

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES



ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Μελέτιος Μουστάκας

Η Περιβαλλοντική Ευθύνη στην Ελληνική Έννομη Τάξη

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σπυροπούλου Διαλεκτή

AM 7121MO16

Τριμελής Επιτροπή

Μελέτιος Μουστάκας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, (Επιβλέπων Καθηγητής)

Μουκίου Χρυσούλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Φερενίκη Παναγοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Σπυροπούλου Διαλεκτή 2023 All rights reserved.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΔΟΥ	Δημόσιες Οικονομικές Υπηρεσίες
ΕΕΣ	Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο
ΕισΝακ	Εισαγωγικός Νομός Αστικού Κώδικα
ΕΑΠΕΖ	Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών
ΕΕΚΔ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων
ΕΚΠΑΑ	Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΕΥΕΠ	Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος
ΚΕΔΕ	Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδος
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξη
ΟΠΑ	Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΕ	Περιβαλλοντική Ευθύνη
ΠΕΑΠΖ	Περιφερειακή Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών.
ΣΤΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΥΓΑΠΕΖ	Συντονιστικό Γραφείο Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
ΥΠΕΝ	Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας

Περιεχόμενα

Abstract	σελ 5
Περίληψη	σελ 5
Εισαγωγή.....	σελ 6
Κεφάλαιο πρώτο	
Η Περιβαλλοντική Ευθύνη στο Διεθνές και στο Ευρωπαϊκό δίκαιο	
1.1 Εννοιολογική προσέγγιση.....	σελ 8
1.2 Ιστορική αναδρομή του θεσμού της ΠΕ.....	σελ 11
1.3 Η αρχή « ο ρυπαίνων πληρώνει ».....	σελ 15
1.4 Η Οδηγία 2004/35/EK.....	σελ 21
Κεφάλαιο δεύτερο	
Η Περιβαλλοντική ευθύνη στην ελληνική έννομη τάξη	
2.1 Αστική Ευθύνη για περιβαλλοντική βλάβη.....	σελ 28
2.2 ν. 1650/19862.....	σελ 35
2.3 Το Προεδρικό Διάταγμα 148/2009.....	σελ 38
Κεφάλαιο τρίτο	
3.1. Νομολογία.....	σελ 59
Συμπεράσματα.....	σελ 76
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	σελ 83

Περίληψη

Η Περιβαλλοντική ευθύνη θεωρείται παγκοσμίως ως ένας καθοριστικής σημασίας θεσμός της σύγχρονης περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Η περιβαλλοντική ευθύνη ορίζεται ως το σύστημα των κανόνων που ρυθμίζουν την υποχρέωση πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής βλάβης, με βάση την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Αυτό σημαίνει ότι εκείνος που προκάλεσε την περιβαλλοντική βλάβη είναι υπεύθυνος για την αποκατάσταση της. Η παρούσα εργασία στοχεύει να παρουσιάσει την μακρόχρονη εξέλιξη του θεσμού, στο διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο και κυρίως στην ελληνική έννομη τάξη.

Λέξεις- κλειδιά: Περιβαλλοντική Ευθύνη, αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Abstract

Environmental liability is considered worldwide as a defining institution of modern environmental legislation. Environmental liability is defined as the system of rules that regulate the obligation of preventing and restoring environmental damage, based on the «polluter pays» principle. This means that the person who caused the environmental damage is responsible for its restoration. The present study aims to present the long term evolution of the institution, in international and European Union law and mainly in the Greek national law.

Keywords: Environmental liability, «polluter pays» principle.

Εισαγωγή

Το φυσικό περιβάλλον γίνεται αντιληπτό από τον άνθρωπο, ως μέσο για την επίτευξη της ικανοποίησης των αναγκών του και ενώ η φύση, κατάφερνε πάντα να υπερβεί τις φυσικές απειλές, με τους δικούς της νόμους, ο άνθρωπος μέσω των δραστηριοτήτων του έχει πλέον επιφέρει οριστικές διαταραχές σε τοπικά οικοσυστήματα, απειλώντας οριστικά το περιβάλλον και τον ίδιο.

Αποτελέσματα της διαταραγμένης σχέσης του ανθρώπου με την φύση είναι η μόλυνση, η ρύπανση και γενικότερα η υποβάθμιση των περιβαλλοντικών αγαθών, καθώς και η εντατική χρήση του φυσικού πλούτου και των πηγών ενέργειας, οι οποίες αποτελούν τις πιο συνηθισμένες μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η ανθρώπινη επίδραση στο περιβάλλον. Οι πιο συνηθισμένες απειλές στο περιβάλλον είναι εκείνες που αφορούν την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας, η οποία στοχεύει στην οικονομική ανάπτυξη στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς. Το παραπάνω μαρτυρά ότι ένα από τα βασικότερα ζητήματα του δικαίου του περιβάλλοντος, είναι η σχέση μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και της οικονομικής δραστηριότητας.

Το δίκαιο της προστασίας του περιβάλλοντος αποτελείται από κανόνες δικαίου που θέτουν όρια στην ανθρώπινη δραστηριότητα και στοχεύουν στην επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στο περιβάλλον και σε αυτή. Το δίκαιο της προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου αποτελεί έναν ιδιαίτερο κλάδο του δικαίου. Αυτό οφείλεται, όχι μόνο στον διεπιστημονικό και διεθνή χαρακτήρα του, αλλά και στην τεχνολογική ανάπτυξη. Ιδιαίτερα η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, έχει αποτελέσει σήμερα πηγή δημιουργίας νέων και ποικίλων κινδύνων, καθιστώντας το δίκαιο της προστασίας του περιβάλλοντος, έναν από τους πιο δυναμικά εξελισσόμενους κλάδους του δικαίου, γεγονός που το διαχωρίζει, όχι μόνο από τα άλλα είδη του δικαίου αλλά και από το ίδιο το δίκαιο του περιβάλλοντος, όπως αυτό ίσχυε τις προηγούμενες δεκαετίες.

Η ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος, λόγω της εξάρτησης της ποιότητας της ζωής και της υγείας των ανθρώπων με αυτό, αποτελεί σήμερα μία παγκόσμια προσπάθεια. Στην Ελλάδα, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί νομική επιταγή και μάλιστα αυξημένης ισχύος, αφού απορρέει από τον Καταστατικό Χάρτη της Χώρας. Η διάταξη του άρθρου 24π1 του ελληνικού Συντάγματος ορίζει την προστασία του περιβάλλοντος ως υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα του καθενός.

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναγνωρίσει την προστασία του περιβάλλοντος ως ένα παγκόσμιο ζητούμενο. Δεδομένου ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι περιβαλλοντικές βλάβες δεν περιορίζονται στα σύνορα των κρατών, αλλά επεκτείνονται δημιουργώντας προβλήματα και σε άλλα κράτη, βασικός σκοπός της ευρωπαϊκής πολιτικής αποτελεί η συνεργασία μεταξύ των κρατών προκειμένου για την υιοθέτηση κοινής περιβαλλοντικής πολιτικής με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος.

Έκφραση των εξελίξεων αυτών αποτελεί η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2004/35/EK, η οποία έχει γίνει ήδη και νόμος του κράτους, αφού έχει ενσωματωθεί στο εγχώριο δίκαιο με το προεδρικό διάταγμα 148/2009. Φιλοδοξία, της Οδηγίας για την ΠΕ αποτελεί η εναρμόνιση των διαφορετικών καθεστώτων ΠΕ σε ενωσιακό επίπεδο με σκοπό τη βελτίωση της εφαρμογής της υπάρχουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Η ΠΕ, με την έννοια της ευθύνης που προκύπτει από κάποια παραγωγική διαδικασία, σε συνδυασμό με κάποια σκόπιμη ή μη ανθρώπινη ενέργεια που ενδέχεται να επιφέρει περιβαλλοντική ζημία, θεωρείται παγκοσμίως ως ένας καθοριστικής σημασίας θεσμός του σύγχρονου δικαίου περιβάλλοντος. Συνέπεια της οδηγίας για την ΠΕ, βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», είναι ότι η εταιρία που προκαλεί περιβαλλοντική ζημία ευθύνεται και αναλαμβάνει η ίδια, τόσο τα αναγκαία μέτρα πρόληψης ή αποκατάστασης, όσο και όλες τις σχετικές δαπάνες. Είναι προφανές πως το συγκεκριμένο θεσμικό καθεστώς απευθύνεται σε αρκετές επιχειρήσεις, που στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους ενδέχεται να δημιουργηθεί «ένταση περιβαλλοντικής ρύπανσης».

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι η ανάλυση της εξέλιξης του θεσμού της ΠΕ στην ελληνική έννομη τάξη. Στις ενότητες της εργασίας που ακολουθούν και ειδικότερα στο πρώτο μέρος πραγματοποιείται η ανάλυση της έννοιας της ΠΕ, σε επίπεδο διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου. Η συγκεκριμένη θεματική ενότητα ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της Οδηγίας 2004/35/EK για την ΠΕ, καθώς και την ανάλυση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», η οποία αποτελεί τη βάση, όσον αφορά τη διαμόρφωση της ευθύνης για περιβαλλοντικές ζημίες. Η ανάλυση της αρχής της ΠΕ εισέρχεται στον χώρο της ελληνικής έννομης τάξης στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, στο οποίο πραγματοποιείται ανάλυση και παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου που εισήγαγε το προεδρικό διάταγμα 148/2009, ενώ στο τρίτο και τελευταίο μέρος πραγματοποιείται η

ανάλυση της εξέλιξης του θεσμού της ΠΕ μέσα από κάποια αντιπροσωπευτικά παραδείγματα υποθέσεων που απασχόλησαν τη δικαστηριακή πρακτική, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, συμβάλλοντας στην διαμόρφωση του θεσμού.

Κεφάλαιο πρώτο

Η Περιβαλλοντική Ευθύνη στο Διεθνές και στο Ευρωπαϊκό δίκαιο

1.1 Εννοιολογική προσέγγιση

Αν και ο όρος «περιβάλλον» χρησιμοποιείται συχνά όσον αφορά την δικαιολόγηση πολιτικών επιλογών, διοικητικών καθώς και νομοθετικών μέτρων, ωστόσο ο προσδιορισμός του δεν είναι ξεκάθαρός. Ο Καρακώστας, Ι. αναφέρει ότι όρος περιβάλλον είναι πολύσημος, αφού χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει, τόσο το ανθρώπινο όσο και το πραγματικό περιβάλλον. Ως ανθρώπινο περιβάλλον ορίζεται η ενότητα προσώπων, είτε ανήκουν στη ίδια οικογένεια, είτε στο ίδιο επαγγελματικό κύκλο, είτε αποτελούν μέλη της ίδια κοινωνικής ομάδας. Χαρακτηριστικό της κατηγορίας αυτής, είναι ότι αποτελείται από αντικείμενα δικαίου, ενώ το πραγματικό περιβάλλον αποτελεί το ίδιο αντικείμενο του δικαίου και διακρίνεται σε «φυσικό περιβάλλον» το οποίο σχηματίζεται από τα διάφορα φυσικά αγαθά, και σε «τεχνητό περιβάλλον» το οποίο είναι ανθρώπινο δημιούργημα και περιλαμβάνει το «πολιτιστικό» αλλά και το «οικιστικό περιβάλλον». ¹

Το περιβάλλον γίνεται αντιληπτό με δύο έννοιες. Το περιβάλλον με τη στενή έννοια αποτελείται από τα φυσικά αγαθά, όπως είναι η πανίδα, η χλωρίδα, κ.α, ενώ με την ευρεία έννοια, το περιβάλλον αποτελείται από το συνολικό περιβάλλον στο οποίο εμπεριέχονται οι άνθρωποι, οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί θεσμοί και τα αγαθά.

Η ευρεία έννοια του όρου υιοθετείται από την διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος με τίτλο «προστασία του περιβάλλοντος» η οποία αναφέρει την υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει τα απαραίτητα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα σχετικά με την προστασία, τόσο του φυσικού, όσο και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου, το περιβάλλον ορίζεται ως το σύνολο των αγαθών, που ικανοποιούν

¹ Καρακώστας Ιωάννης, (2006), «Περιβάλλον και Δίκαιο», Αθήνα, Σάκκουλα, σελ 2.

τις βασικές ανάγκες κάθε ανθρώπου.² Το περιβάλλον σε αυτό το πλαίσιο, αποτελείται από όλα τα αγαθά, τόσο τα φυσικά, όσο και τα τεχνητά, χάρη στα οποία δημιουργείται και αναπτύσσεται η προσωπικότητα του ατόμου. Τα αγαθά αυτά θεωρούνται απαραίτητα για την επιβίωση του ανθρώπου και την εξασφάλιση της ποιότητας της ζωής του, αφού σε αυτά εντάσσονται τα κοινά σε όλους και κοινόχρηστα πράγματα.

Κάποιοι ορισμοί της έννοιας του περιβάλλοντος προέρχονται τόσο από την νομοθεσία, όσο και από την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), όπως ο ν 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος. Σε αυτό το νομοθέτημα το περιβάλλον αποτελείται από «..το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες».³ Η Ακριβοπούλου, Χ. αναφέρει ότι ο ορισμός που προκύπτει από την νομολογία και την νομοθεσία για το περιβάλλον εστιάζει στο ζωτικό χώρο του ανθρώπου, με την έννοια ότι εντός του αναπτύσσονται όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και ο ορισμός που προκύπτει από την διάταξη του άρθρου 2 της Σύμβασης του Λουγκάνο, σύμφωνα με τον οποίο στο πεδίο της έννοιας του συγκεκριμένου όρου περιλαμβάνονται «...οι αβιοτικοί και βιοτικοί φυσικοί πόροι, όπως ο αέρας, το νερό, το έδαφος, η πανίδα και η χλωρίδα και η αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των παραγόντων, τα αγαθά που συνιστούν την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τοπίου».⁴

Όπως αναφέρει ο Καρακώστας,Ι. ανάλογη με το ορισμό της έννοιας του περιβάλλοντος είναι και η έννοια της προσβολής του, η οποία θεωρείται ιδιαίτερα ευρεία καθώς περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία πράξεων ή παραλείψεων ανάλογης των αγαθών που αποτελούν το περιβάλλον. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από το νόμο 1650/1986, ως προσβολή του περιβάλλοντος νοείται κάθε πράξη ή παράλειψη η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη ρύπανση, τη μόλυνση ή και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και έχει ως αποτέλεσμα δυσμενή συνέπειες στα περιβαλλοντικά αγαθά, αλλά και στον άνθρωπο,

² Τριάντος,Ν.(2013), «ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Επιτομή», Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη,σελ 256.

³ Άρθρο 2, ν1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος.

⁴ "Environment" includes: «natural resources both abiotic and biotic, such as air, water, soil, fauna and flora and the interaction between the same factors, property which forms part of the cultural heritage and the characteristic aspects of the landscape»,Lugano,21.VI.1993,ανακτήθηκε από : <https://rm.coe.int/168007c079>

ο οποίος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτά, δεδομένου ότι σε κάθε προσβολή του περιβάλλοντος, ο άνθρωπος αποτελεί τον τελικό αποδέκτη.⁵

Επομένως, υπάρχουν τρεις εκφάνσεις της βλαβερής επενέργειας στο φυσικό περιβάλλον. Η ρύπανση, η οποία χαρακτηρίζεται από την παρουσία ρύπων στο περιβάλλον, δηλαδή ουσιών όπως ο θόρυβος, η ακτινοβολία ή άλλες μορφές ενέργειας, σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια τέτοια που να καθιστά εφικτή την πρόκληση αρνητικών επιπτώσεων στην υγεία των ζωντανών οργανισμών, αλλά και των οικοσυστημάτων, οι οποίες μπορούν να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του. Η Μόλυνση, η οποία οφείλεται στην παρουσία στο περιβάλλον παθογόνων μικροοργανισμών ή δεικτών, που υποδηλώνουν την πιθανότητα παρουσίας τέτοιων μικροοργανισμών και τέλος, ή υποβάθμιση, η ύπαρξη της οποίας συνδέεται με τις δραστηριότητες του ανθρώπου που προκαλούν ρύπανση ή άλλη μεταβολή στο περιβάλλον και ενδέχεται να συνδέονται με αρνητικές συνέπειες, τόσο στην οικολογική ισορροπία, όσο και σε κάποιες σημαντικές πτυχές της ζωής του ανθρώπου.⁶

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η μέριμνα και επαγρύπνηση του νομοθέτη για τη διασφάλιση της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος θεωρείται αναπόφευκτη. Ως «προστασία του περιβάλλοντος», σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 2 του ν 1650/1986 νοείται «το σύνολο των ενεργειών, μέτρων και έργων που έχουν στόχο την πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή την αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωσή του».⁷

Παράλληλα, η Οδηγία 2004/35/EK αναφέρει την ΠΕ ως το πλαίσιο εκείνο των κανόνων που έχουν ως στόχο «..την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας»,⁸ βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», σύμφωνα με την οποία εκείνος που προκάλεσε περιβαλλοντική ζημία ή άμεσο κίνδυνο ανάλογης ζημίας, ευθύνεται ο ίδιος για την πρόληψη ή την αποκατάσταση της. Στο πλαίσιο του Π.Δ/τος 148/2009 ως «Περιβαλλοντική Ευθύνη» ορίζεται η ευθύνη αποκατάστασης της ζημίας εκείνης που έχει υποστεί το περιβάλλον.

⁵ Καράκωστας Ιωάννης,(2006), « Περιβάλλον και Δίκαιο», Αθήνα, Σάκκουλα.σελ. 5.

⁶ Ακριβοπούλου, Χ. (2010). «Βασικές έννοιες Δίκαιο του Περιβάλλοντος», AKRIVOPOULOUCHRISTINA'S BLOG

⁷ Άρθρο 2, ν 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος.

⁸ Άρθρο 1, ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/EK.

Στο σύγχρονο δικαίο του περιβάλλοντος, η έννοια της ΠΕ διαδραματίζει βασικό ρόλο, όχι μόνο στο επίπεδο της καταστολής για ήδη επελθούσα περιβαλλοντική ζημία, αλλά και στο επίπεδο της πρόληψης της. Βασικό χαρακτηριστικό του θεσμού της ΠΕ είναι ότι εμπεριέχει διατάξεις σχετικά με την ρύθμιση της επαναφοράς του περιβαλλοντικού κεφαλαίου στην αρχική, φυσική του κατάσταση. Ο θεσμός της ΠΕ εφαρμόζεται μέσω της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» και ως εκ τούτου αποτελεί ένα μηχανισμό αποτίμησης της οικολογικής βλάβης, ρυθμίζοντας την διαδικασία αποτίμησης της συμμετοχής των υπαιτίων στη περιβαλλοντική ζημία, μέσω του καταμερισμού του κόστους αποκατάστασης αλλά της καταβολής αποζημιώσεων.⁹

Ωστόσο, η έννοια της ΠΕ μέχρι να ισχύσει στη σημερινή της μορφή, ως έναν δηλαδή καθοριστικής σημασίας θεσμό του σύγχρονου δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος, ακολούθησε μια μακρόχρονη πορεία, τόσο στον χώρο του ελληνικού δικαίου, όσο και σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο.

1.2 Ιστορική αναδρομή του θεσμού της ΠΕ

Αποτέλεσμα των δυσμενών για τον άνθρωπο συνεπειών της υποβάθμισης του περιβάλλοντος αποτελεί η διαμόρφωση σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο ενός πλούσιου κανονιστικού πλαισίου σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Στο Διεθνές δίκαιο, τα δύο σημαντικότερα κείμενα, όσον αφορά τις γενικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου Περιβάλλοντος είναι η Διακήρυξη της Στοκχόλμης του 1972 (Stockholm, 5-16 June 1972)¹⁰ καθώς και η Διακήρυξη του Ρίο του 1992 (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992)¹¹.

Στη Στοκχόλμη τέθηκαν οι βάσεις για την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η Διάσκεψη της Στοκχόλμης πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1972 στη Σουηδία υπό την αιγίδα του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) με την συμμετοχή 113 κρατών μελών και με βασικό στόχο την πραγματοποίηση μίας συνδιάσκεψης σχετικά με το περιβάλλον, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η δημιουργία 26 αρχών σχετικά με το δίκαιο του περιβάλλοντος. Μεταξύ των αρχών αυτών

⁹ Παυλάκη Σοφία Ε,(2017), « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ,σελ7.

¹⁰ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm, 5-16 June 1972).

¹¹ Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development» (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992).

περιλαμβάνονταν και η αναγκαιότητα της διατήρησης της άγριας ζωής, η μείωση της ρύπανσης των θαλασσών, η σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, καθώς και η εξάλειψη και η καταστροφή των πυρηνικών όπλων.

Θεμέλιο της ΠΕ, σε επίπεδο διεθνούς κοινότητας αποτέλεσαν οι αρχές 21¹² και 22¹³ της Διακήρυξης της Στοκχόλμης, οι οποίες εθεσαν τις βάσεις αναφορικά με την ανάπτυξη των καθεστώτων ΠΕ.¹⁴

Συγκεκριμένα, η διάταξη της αρχής 21 αναγνώριζε, τόσο το κυριαρχικό δικαίωμα των κρατών, όσον αφορά τη εκμετάλλευση των εθνικών τους πόρων, όσο και την ευθύνη αυτών για την απαγόρευση πρόκλησης ζημίας σε άλλο κράτος από δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο έδαφός τους. Αντίστοιχα, η αρχή 22 αναγνώριζε την αστική ευθύνη του κράτους, προτρέποντας τα κράτη να αναπτύξουν ένα δίκαιο ευθύνης, σχετικά με την αποζημίωση των θυμάτων ρύπανσης και περιβαλλοντικής ζημίας.

Μετά την διακήρυξη της Στοκχόλμης, το επόμενο σημαντικό κείμενο όσον αφορά τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος αποτελεσε η Διακήρυξη του Ρίο «για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη». Συγκεκριμένα, η αρχή 2 της Διακήρυξης του Ρίο, αναφέρονταν στο δικαίωμα των κρατών να εκμεταλλεύονται τους εθνικούς τους πόρους, σύμφωνα με τις δίκαιες τους περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές πολιτικές. Ακόμα η ίδια αρχή υπογράμμισε την ανάγκη διασφάλισης σχετικά με το ότι οι δραστηριότητες αυτές των κρατών δεν θα επηρεάσουν περιοχές πέρα από τα όρια της εθνικής δικαιοδοσίας τους ή θα προκαλέσουν ζημία στο περιβάλλον άλλων κρατών, επαναλαμβάνοντας έτσι το περιεχόμενο της αρχής 21 της Διάσκεψης της Στοκχόλμης.¹⁵

Αξίζει να αναφερθεί ότι παρά το γεγονός ότι, οι παραπάνω διακηρύξεις, δεν αποτελούσαν δεσμευτικά κείμενα για τα κράτη που τις υπέγραψαν, ωστόσο πολλές από

¹² Principle 21 States have, in accordance with the Charter of the United Nations and the principles of international law, the sovereign right to exploit their own resources pursuant to their own environmental policies, and the responsibility to ensure that activities within their jurisdiction or control do not cause damage to the environment of other States or of areas beyond the limits of national jurisdiction.

¹³ Principle 22 States shall cooperate to develop further the international law regarding liability and compensation for the victims of pollution and other environmental damage caused by activities within the jurisdiction or control of such States to areas beyond their jurisdiction.

¹⁴ Πλακοκέφαλος Ηλίας,(2006), «Όψεις της ευθύνης στο Διεθνές Δίκαιο Περιβάλλοντος», Νόμος και Φύση, Διαθέσιμο στο : <https://nomosphysis.org.gr/10602/opseis-tis-euthunis-sto-diethnes-dikaio-periballontos-septembrios-2006/>

¹⁵ Πλακοκέφαλος Ηλίας,(2006), «Όψεις της ευθύνης στο Διεθνές Δίκαιο Περιβάλλοντος», Νόμος και Φύση, Διαθέσιμο στο : <https://nomosphysis.org.gr/10602/opseis-tis-euthunis-sto-diethnes-dikaio-periballontos-septembrios-2006/>

τις διατάξεις τους, ιδιαίτερα η αρχή 22 της Στοκχόλμης και η αρχή 2 του Ρίο, έχουν πλέον περάσει στην σφαίρα του εθιμικού δίκαιου, με αποτέλεσμα το περιεχόμενό τους να επαναλαμβάνεται σε πολλές αποφάσεις διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων.

Στο πλαίσιο της ιστορικής αναδρομής του θεσμού της ΠΕ στο Διεθνή και τον Ευρωπαϊκό χώρο, άξια αναφοράς είναι και η συμβολή της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (ΕΔΔ) των Ηνωμένων Εθνών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πλακοκέφαλος, Η. στο τέλος της δεκαετίας του 1970, η ΕΔΔ αναγκάστηκε να αναγνωρίσει τη θεωρητική τάση που αφορά την ΠΕ για ζημία προερχόμενη από μη παράνομες δραστηριότητες. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, στην περίπτωση που η περιβαλλοντική ζημία ήταν αποτέλεσμα μη παράνομης δραστηριότητας, τότε το κράτος στο οποίο είχε πραγματοποιηθεί αυτή η δραστηριότητα ενείχε, αντικειμενική ευθύνη απέναντι στο κράτος που ήταν ο αποδέκτης της συγκεκριμένης ζημίας.¹⁶

Υπό το πνεύμα αυτό, η ΕΔΔ θέσπισε αρχικά τους «Κανόνες πρόληψης της διασυνοριακής ρύπανσης 2001» και στη συνέχεια « τις Αρχές για τον επιμερισμό του κόστους σε περίπτωση διασυνοριακής περιβαλλοντικής ζημίας». Η ιδιαίτερη συμβολή των άνω κειμένων, σύμφωνα με τον Καράκωστα, Ι. αφορούσε κυρίως την καθιέρωση της αντικειμενικής ευθύνης, ως γενικής αρχής του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος.¹⁷

Ειδικότερα, σύμφωνα με το συγγραφέα, ο ρυπαίνων, με την αντιστροφή του βάρους απόδειξης, ενέχει υποχρέωση απόδειξης της μη ευθύνης του, ενώ το ζημιωθέν κράτος αντίστοιχα αρκείται στην υποχρέωση απόδειξης της ύπαρξης του συνδέσμου αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της δραστηριότητας και της ζημίας, ενώ απαλλάσσεται από την υποχρέωση ανάληψης ολοκλήρου του κόστους που προκλήθηκε από τη ρύπανση. Η αστική ευθύνη στο κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος και γενικότερα η συζήτηση αναφορικά με την αντιμετώπιση της ευθύνης του ρυπαίνοντος εστιάζει στην ανάγκη προσαρμογής της ευθύνης στις ιδιαιτερότητες των περιβαλλοντικών ζημιών και ιδίως στον διακρατικό χαρακτήρα τους καθώς και στη δυσχερή απόδειξη της υπαιτιότητας.¹⁸

¹⁶ Πλακοκέφαλος Ηλίας,(2006), «Όψεις της ευθύνης στο Διεθνές Δίκαιο Περιβάλλοντος», Νόμος και Φύση, Διαθέσιμο στο : <https://nomosphysis.org.gr/10602/opseis-tis-euthunis-sto-diethnes-dikaio-periballontos-septembrios-2006/>

¹⁷ Καράκωστας Ιωάννης,(2011),«Περιβάλλον & Δίκαιο - Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών», Αθήνα, γ' Νομική Βιβλιοθήκη,σελ 422.

¹⁸ Καράκωστας Ιωάννης,(2011),«Περιβάλλον & Δίκαιο - Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών», Αθήνα, γ' Νομική Βιβλιοθήκη,σελ 422.

Η ενασχόληση της κοινότητας με το ζήτημα αυτό κατέληξε το Μάιο του 1993, στην έκδοση από την Επιτροπή ΕΚ της Πράσινης βίβλου. Η Πράσινη βίβλος βασίστηκε στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η οποία σε αυτή την περίπτωση αφορούσε την εναρμόνιση των σχετικών εθνικών διατάξεων και της υιοθέτησης του συστήματος της αντικειμενικής ευθύνης. Από τις πιο αξιόλογες προτάσεις της Πράσινης Βίβλου ήταν η δημιουργία αλληλέγγυων μηχανισμών αποζημίωσης για τις περιπτώσεις που η ζημία από επικίνδυνη δραστηριότητα είναι δύσκολο να αποδοθεί σε συγκεκριμένο πρόσωπο ή πηγή κινδύνου.¹⁹

Εν συνεχεία, στις 9 Φεβρουαρίου του 2000 ανακοινώθηκε η Λευκή Βίβλος για την Περιβαλλοντική Ευθύνη. Βασικοί άξονες της Λευκής Βίβλου αποτελούσαν η εφαρμογή της αρχής ο «ρυπαίνων πληρώνει» καθώς και η θέσπιση αντικειμενικής ευθύνης για κάποιες συγκεκριμένες δραστηριότητες. Το κείμενο αυτό είχε ως βασικό στόχο να καλύψει το έλλειμμα των εθνικών νομοθεσιών για την περιβαλλοντική ζημία, οι οποίες περιστρέφονταν κυρίως γύρω από την παραδοσιακή ζημία συμπεριλαμβάνοντας και την γενικότερη ζημία του περιβάλλοντος.

Στις 22 Ιουνίου 1993 υπογράφηκε η Σύμβαση του Λουγκάνο, με την οποία καθιερώθηκε η έννοια της αντικειμενικής ευθύνης του φορέα που ασκεί επικίνδυνη δραστηριότητα,²⁰ με την έννοια της κατ'επάγγελμα ασκούμενη δραστηριότητας, στο πλαίσιο της οποίας χρησιμοποιούνται συγκεκριμένες επικίνδυνες ουσίες που αναφέρονται περιοριστικά από την συνθήκη.²¹ Υπόχρεος αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας θεωρείται στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συνθήκης, ο φορέας της εν δυνάμει επικίνδυνης δραστηριότητας.

Η Σύμβαση του Lugano επικυρώθηκε μόνο από έξι χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα και δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ, ωστόσο διατήρησε την αξία της ως νομικό κείμενο, αφού διεύρυνε την έννοια της ζημίας συμπεριλαμβάνοντας τόσο την «παραδοσιακή» όσο και την «περιβαλλοντική» ζημία καθώς και όλες τις επικίνδυνες δραστηριότητες.

¹⁹ Παυλάκη Σοφία Ε, (2017), « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής», ΑΘΗΝΑ, σελ 10.

²⁰ Καραγεώργου Βίκυ Ι, (2004), «Η αειφόρος ανάπτυξη ως βάση της σύγχρονης περιβαλλοντικής πολιτικής - Βασικοί άξονες και εργαλεία με βάση τα νέα δεδομένα», σε: περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο» (ΠκΔ) τ. 3/2004, σελ 324.

²¹ Άρθρο 2, Lugano, 21.VI.1993, ανακτήθηκε από : <https://rm.coe.int/168007c079>

1.3 Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Στη διάταξη του άρθρου 191π2 της ΣΛΑΕΕ αναφέρεται ότι θεμέλιο της ενωσιακής πολιτικής για την ΠΕ αποτελούν, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» μαζί με την «αρχή της προφύλαξης», την «αρχή της προληπτικής δράσης» και «την αρχή της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος κατά προτεραιότητα στην πηγή». ²² Ειδικότερα, στο περιεχόμενο της παραπάνω διάταξης περιλαμβάνεται ότι οι αρχές αυτές παράγουν νομικές υποχρεώσεις και αναπτύσσουν δεσμευτικότητα αναφορικά με τις ενωσιακές αρχές που απευθύνονται, παρά την έλλειψη ρητής διατύπωσης, με αποτέλεσμα οι ενωσιακές αρχές να υιοθετούν συμβατά προς αυτές μέτρα. Έτσι, οι περιβαλλοντικές αυτές αρχές, όπως επιβεβαιώνεται ρητά και στη νομολογία του ΔΕΕ, αποτελούν βασικό ερμηνευτικό εργαλείο στην διαδικασία της μεταφοράς αλλά και εκτέλεσης των ενωσιακών ρυθμίσεων στις εθνικές έννομες τάξεις.²³

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αρχές προκειμένου για την χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής, τόσο σε διεθνές και ενωσιακό, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Δεδομένου, ότι οι περισσότερες και σοβαρότερες απειλές στο περιβάλλον είναι εκείνες που σχετίζονται με την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας, με αποτέλεσμα, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενο σημείο της συγκεκριμένης εργασίας, ένα από τα βασικότερα ζητήματα του δικαίου του περιβάλλοντος να αποτελεί η σύγκρουση ανάμεσα στη προστασία του περιβάλλοντος και την οικονομική ανάπτυξη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Πουϊκλή Κλεονίκη, «.. Η ανάδυση και διαμόρφωση της αρχής αυτής συνιστά το σημείο τομής δύο αντιτιθέμενων τάσεων: από τη μία, της ανάπτυξης του παγκόσμιου συστήματος ελεύθερου εμπορίου και από την άλλη, της διαρκώς αυξανόμενης ανάγκης για περιβαλλοντική προστασία σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η αρχή ο "ρυπαίνων πληρώνει", συνεπώς, επιδιώκει να αποτελέσει το βέλτιστο σημείο τομής μεταξύ του δικαιώματος να ζει κανείς σε ένα περιβάλλον χωρίς ρύπανση και

²² Παυλάκη Σοφία Ε,(2017) « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ,σελ12.

²³Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016), [Διδακτορική Διατριβή],«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη»,σελ 69, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

του δικαιώματος σε μια σύννομη οικονομική ανάπτυξη, η οποία ενδέχεται -ή ορθότερα αναμένεται- να παράγει ρύπανση». ²⁴

Σύμφωνα με την συγκεκριμένη αρχή, εκείνος που έχει προκαλέσει μία περιβαλλοντική ζημία θα πρέπει και να πληρώσει για την αποκατάστασή της. Κατά αυτή την έννοια το κανονιστικό περιεχόμενο της συγκεκριμένης αρχής αφορά την περίπτωση της τετελεσμένης περιβαλλοντικής ζημίας, την ανάληψη του κόστους αποκατάστασης της από εκείνον που την έχει προκαλέσει, ενώ στην περίπτωση της επικείμενης περιβαλλοντικής ζημίας, την ανάληψη του κόστους για την πρόληψη της από εκείνον που συνέπεια των ενεργειών του ενδέχεται να επέλθει η ζημία στο περιβάλλον. Βασικός στόχος της αρχής αποτελεί και η εσωτερικοποίηση του κόστους των μέτρων αποκατάστασης αλλά και των μέτρων πρόληψής καθώς και η εσωτερικοποίηση του κόστους, με την έννοια της ενσωμάτωσης του στις τιμές των αγαθών και υπηρεσιών που αφορούν το περιβάλλον.

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» προέρχεται από τις οικονομικές επιστήμες, ενώ στη συνέχεια εξελίχθηκε και ως νομική αρχή. Σύμφωνα με τη θεωρία των «εξωτερικοτήτων», όταν η παραγωγή ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία περιβαλλοντικής ζημίας, τότε η συγκεκριμένη δραστηριότητα συμβάλει στη δημιουργία αρνητικών εξωτερικοτήτων, με την έννοια ότι το κόστος της ζημίας δεν ενσωματώνεται στην τιμή του προϊόντος ή της υπηρεσίας. ²⁵

Οι οικονομολόγοι ανέπτυξαν διάφορες θεωρίες σχετικά με την αντιμετώπιση των «εξωτερικοτήτων», μία εκ των οποίων είναι και εκείνη του βρετανού οικονομολόγου Arthur Pigou ο οποίος υποστήριξε ότι η εσωτερίκευση του αρνητικού εξωτερικού κόστους που προκαλεί η ρύπανση θα διορθωνόταν με την επιβολή ενός φόρου, ίσου με το κοινωνικό κόστος που προκαλεί η συγκεκριμένη αρνητική εξωτερικότητα. ²⁶ Λόγω της δυσκολίας της ακριβούς μέτρησης του κόστους στην πράξη, ένα από τα οικονομικά εργαλεία που επιλέχθηκε τελικά από τους οικονομολόγους, ως το πιο αποτελεσματικό για την εσωτερίκευση του εξωτερικού κόστους, είναι η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

²⁴ Πουικλή Κλεονίκη,(2016), [Διδακτορική Διατριβή],«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη»,σελ 51,ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

²⁵ Παναγιωτάκη, Α. (2017),[Διπλωματική Εργασία], «Θεραπείες στο πρόβλημα των εξωτερικοτήτων. PIGOU εναντίον COASE», ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ,σελ 10, ανακτήθηκε από: https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/10517/Panagiotaki_Artemis.pdf?sequence=1&isAlloWed=y

²⁶ Βλ. Παναγιωτάκη, Α. (2017),σελ 10.

Η πρώτη επίσημη αναφορά της αρχής πραγματοποιήθηκε το 1972 στο πλαίσιο ενός κανόνα αμιγώς οικονομικού χαρακτήρα που δεν αφορούσε την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά περιλάμβανε κατευθυντήριες οδηγίες σχετικά με την ορθή λειτουργία του εμπορίου και την αντιμετώπιση των στρεβλώσεων της αγοράς, από τον ΟΟΣΑ. Με βάση τον παραπάνω κανόνα, «...ο ρυπαίνων βαρύνεται με τα έξοδα για την υλοποίηση των μέτρων που αποφασίζουν οι δημόσιες αρχές για να διασφαλισθεί η διατήρηση του περιβάλλοντος σε αποδεκτή κατάσταση». ²⁷ Κατά αυτή την έννοια, η συγκεκριμένη αρχή χρησιμοποιείται τόσο για τον περιορισμό της ρύπανσης όσο και για την αποκατάσταση του περιβάλλοντος, ενώ παράλληλα κινητροδοτεί τους ρυπαίνοντες, όσον αφορά την αποφυγή της πρόκλησης περιβαλλοντικής ζημίας. ²⁸

Το πεδίο εφαρμογής της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» διευρύνθηκε σταδιακά από το 1972. Η αρχή αφορούσε αρχικά τον έλεγχο και το κόστος πρόληψης της ρύπανσης, επεκτάθηκε όμως στην συνέχεια συμπεριλαμβάνοντας και το κόστος των μέτρων που λάμβαναν οι αρχές αναφορικά με την αντιμετώπιση των εκπομπών ρύπων, ενώ η περαιτέρω διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της αρχής αφορούσε και την ΠΕ με την έννοια ότι πλέον οι ρυπαίνοντες βαρύνονται με το κόστος της περιβαλλοντικής ζημίας που προκαλούν «.. ανεξάρτητα από το αν η ρύπανση που προκάλεσε τη ζημία δεν υπερέβαινε τα νόμιμα όρια («επιτρεπόμενη υπολειμματική ρύπανση») ή ήταν ακούσια». ²⁹

Το 1992, η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη συμπεριέλαβε ως μία από τις 27 κατευθυντήριες αρχές της μελλοντικής βιώσιμης ανάπτυξης την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Ειδικότερα, με βάση τη διάταξη της 16ης αρχής της Διακήρυξης: «Ο ρυπαίνων βαρύνεται κατ' αρχήν με το κόστος της ρύπανσης λαμβανομένου υπ' όψη του δημοσίου συμφέροντος και χωρίς να στρεβλώνεται το διεθνές εμπόριο και οι διεθνείς επενδύσεις». ³⁰

Η συγκεκριμένη αρχή στο πλαίσιο της λειτουργίας της, δεν επιφέρει απλώς οικονομικές κυρώσεις, ούτε αποτελεί μόνο μέσο καταλογισμού του κόστους αλλά

²⁷ ΟΟΣΑ, Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies, 2020.

²⁸ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο,(2021),ειδική έκθεση με θέμα : « η Αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»: Ασυνεπής η εφαρμογή της στις πολιτικές και τις δράσεις της ΕΕ για το περιβάλλον».

²⁹ ΟΟΣΑ, Recommendation of the Council concerning the Application of the Polluter-Pays Principle to Accidental Pollution, 1989.

³⁰ UNCED, Rio Declaration on Environment and Development, 1992.

επιπλέον, επιτάσσοντας τη δίκαιη και αποτελεσματική κατανομή του κόστους μεταξύ του ρυπαίνοντος και του κοινωνικού συνόλου, συνδέεται άρρηκτα και με την έννοια της «περιβαλλοντικής δικαιοσύνης». Κατά αυτό τον τρόπο η αρχή αποτελεί έκφραση της αρχής της ευθυδικίας (equity), αφού το κόστος αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημιάς δεν βαραίνει το κοινωνικό σύνολο αλλά εκείνον που την προκάλεσε.³¹

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», αποτελεί σήμερα μία βασική ερμηνευτική έννοια της περιβαλλοντικής δράσης της αλλά και τον ακρογωνιαίο λίθο αναφορικά με την έννοια της ΠΕ. Ως εκ τούτου η αρχή διακρίνεται για την νομική υπεροχή της έναντι του εθνικού δικαίου αλλά παράλληλα και από την δεσμευτικότητα την οποία αναπτύσσει αναφορικά με τον κοινοτικό νομοθέτη και τα άλλα κοινοτικά όργανα.³² Ειδικότερα, η εκδήλωση της αρχής σε υποθέσεις περιβαλλοντικής ζημιάς εμφανίζεται με δύο τρόπους, ο πρώτος αφορά τον καταλογισμό του κόστους της περιβαλλοντικής ζημιάς και ο δεύτερος τον επιμερισμό του κόστους αυτού μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών.³³

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» αξιοποιείται πλέον ευρύτατα μέσω μίας σειράς μηχανισμών άσκησης περιβαλλοντικής πολιτικής, όπως είναι τα συστήματα αδειών εκπομπής ρύπων, οι περιβαλλοντικοί φόροι, οι κρατικές ενισχύσεις για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και τα καθεστώτα περιβαλλοντικής ευθύνης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ειδική έκθεση του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου του 2021, η υλοποίηση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» πραγματοποιείται μέσω διάφορων κανονιστικών μέτρων τα οποία αφορούν τις δανειοδοτήσεις, τα πρόστιμα, κ.α. και έχουν ως στόχο τη μείωση της ρύπανσης στην πηγή μέσω περιβαλλοντικών προτύπων, μέσω συστημάτων ελέγχου και παρακολούθησης της ρύπανσης, αλλά και μέσω της απαγόρευσης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων καθώς και με τον περιορισμό των

³¹ Καραγεώργου Βίκυ Ι, (2009), Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου, «Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη ως βασικό εργαλείο για την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημιάς», Ανακτήθηκε από: http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Karageorgou_O%20ripainon%20Plironei.pdf

³² Παυλάκη Σοφία Ε, (2017), « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής», ΑΘΗΝΑ, σελ 12.

³³ Πουϊκλή Κλεονίκη, (2016) [Διδακτορική Διατριβή] ,«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη», σελ 60, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

εκπομπών ορισμένων ρύπων.³⁴ Ακόμα, η υλοποίηση της αρχής πραγματοποιείται με τις «περιβαλλοντικές εισφορές», όπως είναι οι φόροι και τα τέλη, οι οποίες έχουν ως στόχο την υλοποίηση των περιβαλλοντικών στόχων, χρησιμοποιώντας κυρίως οικονομικά κίνητρα ή αντικίνητρα, ώστε να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των ρυπαινόντων, με την ενσωμάτωση, τόσο του περιβαλλοντικού κόστους, όσο και του οφέλους στους προϋπολογισμούς των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Τέλος, η υλοποίηση της αρχής επιδιώκεται και με το σύστημα εμπορίας αδειών ρύπανσης αλλά και με την ΠΕ, στην οποία και θα γίνει αναλυτική παρουσίαση στη συνέχεια της συγκεκριμένης εργασίας.

Η αρχή αποτέλεσε σταδιακά τη βάση, πάνω στην οποία κατοχυρώθηκε θεσμικά η υποχρέωση ενσωμάτωσης των επιχειρήσεων του κόστους ρύπανσης στο συνολικό κόστος ενός προϊόντος ή μιας παρεχόμενης υπηρεσίας τους και κατ' επέκταση της υιοθέτησης από αυτές περισσότερο φιλοπεριβαλλοντικών μεθόδων παραγωγής. Ωστόσο, η συγκεκριμένη αρχή, σε αντίθεση με την φαινομενικά απλή διατύπωσή της, δεν παρέχει πάντα την δυνατότητα, του εντοπισμού του ρυπαίνοντα. Είναι γεγονός ότι λόγω του χαρακτήρα της περιβαλλοντικής ζημίας, είναι συχνά δύσκολος ο εντοπισμός, τόσο των υπευθύνων της ζημίας όσο και του ποσοστού της συμβολής τους.³⁵

Εχει υποστηριχθεί πως ο υπερτονισμός της οικονομικής διάστασης της ρύπανσης, ενδέχεται να οδηγήσει σε υποβάθμιση της «οικολογικής» της αξίας. Η καταγωγή της αρχής από την οικονομική θεωρία, θεωρείται από πολλούς ότι υποβιβάζει το περιβάλλον σε ανταλλάξιμο προϊόν, παρέχοντας το δικαίωμα σε όποιον πληρώνει, να ρυπαίνει. Θεωρείται δηλαδή, ότι η ρύπανση στα πλαίσια της αρχής, «επιτρέπεται» εφόσον «εσωτερικεύεται» το κόστος αυτής. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις που ενισχύουν αυτή την άποψη αποτελούν οι εμπορεύσιμες άδειες εκπομπών ρύπων και η επιβολή χρηματικών κυρώσεων.

Σύμφωνα με το σύστημα εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών, τα ανώτατα επιτρεπτά όρια παραγόμενων ρύπων ορίζονται από κάθε κράτος, όπως και η συνολική ποσότητα η οποία διαιρείται σε άδειες εκπομπής, δίνοντας την δυνατότητα στις ρυπογόνες

³⁴ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο,(2021),ειδική έκθεση με θέμα : « η Αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»: Ασυνεπής η εφαρμογή της στις πολιτικές και τις δράσεις της ΕΕ για το περιβάλλον».ανακτήθηκε από: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_12/SR_polluter_pays_principle_EL.pdf

³⁵ Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016) [Διδακτορική Διατριβή] ,«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη», σελ 210,ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

επιχειρήσεις να τις αγοράσουν, με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις να μην παρατηρείται υπέρβαση των θεσπιζόμενων αυτών ορίων των ρύπων στο σύνολο της χώρας, αλλά να υφίσταται σε τοπικό επίπεδο.³⁶ Παράλληλα, με το σύστημα των χρηματικών κυρώσεων, ο ρυπαίνων αρκείται στο να τηρεί τα ανώτερα θεσμοθετημένα όρια, ενώ σε περίπτωση ζημίας απλώς αρκείται στην απόδοση του προστίμου, το οποίο πολλές φορές μετακυλιέται στο παραγόμενο προϊόν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα αλλάξει τις δράσεις του, όσον αφορά τη ρύπανση του περιβάλλοντός.³⁷

Ο Καράκωστας, Ι. συμπεριλαμβάνοντας όλα τα παραπάνω, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «.. η αρχή υπόκειται σε κριτική όσον αφορά την δυνατότητα αποτελεσματικής πρακτικής εφαρμογής της και την σκοπιμότητα και την ιδεολογικής της ορθότητα...συχνά δεν είναι σαφής η έκταση της ευθύνης του ρυπαίνοντος. Η οικολογική ζημία έχει την τάση να επεκτείνεται λόγω αλληλεξαρτήσεων των περιβαλλοντικών αγαθών και των απρόβλεπτων επιπτώσεων που μπορεί να εκλάβει μία φαινομενικά ασήμαντη διάσπαση της οικολογικής αλυσίδας. Από τελεολογική σκοπιά, η αρχή ο ρυπαίνων πληρώνει υπερτονίζει την οικονομική διάσταση της βλάβης του οικοσυστήματος, μετατρέποντας την σε ένα οικονομικά αποτιμητικό δικαίωμα, το οποίο μπορεί κανείς να αγοράσει, αν καταβάλει το ανάλογο τίμημα».³⁸

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι εξαιτίας της συμβολής της αρχής στην διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και την οικονομική ανάπτυξη, οι εθνικές έννομες τάξεις των κρατών είχαν αναγνωρίσει την συμβολή της στο συγκεκριμένο πεδίο, πριν την έκδοση της οδηγίας για την ΠΕ. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Γαλλίας, ιδιαίτερα μετά το ναυάγιο Erika το 1999, καθώς και της Γερμανίας όπου η αρχή εμφανίζεται ήδη από το 1971, ενώ διατηρεί κομβική θέση μέχρι και σήμερα.³⁹ Ειδικότερα στην Ελλάδα, το περιεχόμενο της αρχής περιλαμβάνεται, ήδη από το 1986 στη διάταξη του νόμου ν. 1650/1986, με τίτλο «*Αστική ευθύνη*», στην οποία

³⁶ Τσοκανάς Νικόλαος, (2007), «*Η Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η μοίρα της Συνθήκης του Λουγκάνο του 1993 του Συμβουλίου της Ευρώπης*», σε: περιοδικό: «*Περιβάλλον και Δίκαιο*» (ΠκΔ) τ. 2/2007, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

³⁷ Σμπώκος Γιώργος, (2008) «*Η Οδηγία 35/2004/ΕΚ για την περιβαλλοντική ασφάλιση - Πεδίο και προοπτικές εφαρμογής*», σε: περιοδικό «*Περιβάλλον και Δίκαιο*» (ΠκΔ) τ. 1/2008.εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

³⁸ Καράκωστας Ιωάννης, (2011), «*Περιβάλλον & Δίκαιο - Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών*», Αθήνα, γ' Νομική Βιβλιοθήκη, σελ 34.

³⁹ Πουϊκλή Κλεονίκη, (2016) [Διδακτορική Διατριβή] ,«*Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη*», σελ 83-86, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

ορίζεται ότι «οποιοσδήποτε, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος ευθύνεται σε αποζημίωση, εκτός αν αποδείξει ότι η ζημιά οφείλεται σε ανώτερη βία ή ότι προήλθε από υπαίτια ενέργεια τρίτου που ενήργησε δολίως».

1.4 Η Οδηγία 2004/35/EK

Στην ειδική έκθεση του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου αναφέρεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει τα τελευταία χρόνια θεσπίσει μία σειρά νομοθετημάτων αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος, με συνέπεια ορισμένες από τις πολιτικές της να καλύπτουν κάποια περιβαλλοντικά ζητήματα, ενώ άλλες να στοχεύουν αποκλειστικά στις πηγές ρύπανσης, όπως είναι η βιομηχανική ρύπανση και τα απόβλητα.

⁴⁰Πολλές από αυτές τις πράξεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ συνδέονται με την εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», όπως η Οδηγία 2010/75/ΕΕ για τις βιομηχανικές εκπομπές (ΟΒΕ), η Οδηγία 2008/98/ΕΚ για τα απόβλητα, η οδηγία-πλαίσιο για τα ύδατα 2000/60/ΕΚ (ΟΠΥ) και τέλος η Οδηγία 2004/35/ΕΚ για την ΠΕ (ΟΠΕ), η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το Π.Δ 148/2009, το οποίο εξετάζεται αναλυτικά στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Έννομης τάξης, η κατοχύρωση της ΠΕ όσον αφορά την περιβαλλοντική ζημία σχετικά με την διαδικασία πρόληψης και αποκατάστασης της, πραγματοποιήθηκε με την υιοθέτηση της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ με τίτλο «*ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας*» η οποία τέθηκε τέθηκε σε ισχύ στις 30 Απριλίου 2004, με προθεσμία μεταφοράς της στην εθνική νομοθεσία τον Απρίλιο του 2007. Αξίζει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη Οδηγία έχει έως τώρα τροποποιηθεί συνολικά τρεις φορές. Αρχικά, με την Οδηγία 2006/21, προκειμένου να συμπεριληφθεί στον κατάλογο των δραστηριοτήτων για τις οποίες εφαρμόζεται το καθεστώς αντικειμενικής ευθύνης η

⁴⁰ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο,(2021),ειδική έκθεση με θέμα : « η Αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»: Ασυνεπής η εφαρμογή της στις πολιτικές και τις δράσεις της ΕΕ για το περιβάλλον».ανακτήθηκε από: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_12/SR_polluter_pays_principle_EL.pdf

διαχείριση των αποβλήτων από μεταλλευτικές δραστηριότητες, με την Οδηγία 2009/31 προκειμένου να συμπεριληφθεί στον παραπάνω κατάλογο και η γεωλογική αποθήκευση άνθρακα και τέλος, με την Οδηγία 2013/30, η οποία προσέθεσε στον ορισμό της περιβαλλοντικής ζημιάς στα ύδατα, την περιβαλλοντική κατάσταση των θαλάσσιων υδάτων.

Σύμφωνα με την Καραγεώργου Βίκυ Ι, βασικός σκοπός της παρούσας Οδηγίας είναι η ελάχιστη εναρμόνιση των ετερογενών καθεστώτων περιβαλλοντικής ευθύνης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης,⁴¹ καθώς και της συστηματικής εφαρμογής της υπάρχουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας, δεδομένης της δυνατότητας που παρέχεται από την Οδηγία με τη διάταξη του άρθρου 16 στα κράτη μέλη, όσον αφορά την υιοθέτηση πιο αυστηρών νομοθετικών διατάξεων, σχετικά με την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής ζημιάς.⁴²

Η σημασία της ΠΕ, σύμφωνα με την ειδική έκθεση του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου, έγκειται στο «..ότι οι φορείς εκμετάλλευσης που βλάπτουν το περιβάλλον είναι υπεύθυνοι για την αποκατάστασή του και, ως εκ τούτου, έχουν κίνητρο να αποφύγουν την πρόκληση ζημιάς. Σύμφωνα με την Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη(ΟΠΕ), όταν προκαλείται σημαντική περιβαλλοντική ζημία στο έδαφος, στα ύδατα και στη βιοποικιλότητα από οικονομική δραστηριότητα που θεωρείται ότι ενέχει κίνδυνο (όπως περιγράφεται λεπτομερώς στο παράρτημα ΙΙΙ της ΟΠΕ), ο υπεύθυνος φορέας εκμετάλλευσης υποχρεούται να λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης με δικά του έξοδα. Στην περίπτωση οικονομικής δραστηριότητας που δεν θεωρείται ότι ενέχει κίνδυνο για το περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένης της γεωργίας, η ΟΠΕ απαιτεί από τους φορείς εκμετάλλευσης να αποκαθιστούν τη ζημία στη βιοποικιλότητα μόνο σε περίπτωση υπαιτιότητας ή αμέλειας».⁴³

Η βασική πρόβλεψη της Οδηγίας αφορά την επιβολή ευθύνης στο φορέα εκμετάλλευσης, αναφορικά με την πρόληψη αλλά και την αποκατάσταση επικείμενης ή

⁴¹Καραγεώργου Βίκυ Ι, (2009), Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου, «Η αρχή «ο ρυπαίπων πληρώνει» και η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη ως βασικό εργαλείο για την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημιάς», ανακτήθηκε από: http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Karageorgou_O%20ripainon%20Plironei.pdf

⁴² Μερτικοπούλου Βικτώρια,(2006), « Η Οδηγία 2004/34/ΕΚ σχετικά με την Περιβαλλοντική Ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση Περιβαλλοντικής Ζημιάς». Ανακτήθηκε από: <https://nomosphysis.org.gr/10605/i-odigia-200435ek-sxetika-me-tin-periballontiki-euthuni-oston-afora-tin-prolipsi-kai-tin-apokatastasi-periballontikis-zimias-septembrios-2006/>

⁴³ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο,(2021),ειδική έκθεση με θέμα : « η Αρχή «ο ρυπαίων πληρώνει»: Ασυνεπής η εφαρμογή της στις πολιτικές και τις δράσεις της ΕΕ για το περιβάλλον».ανακτήθηκε από: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_12/SR_polluter_pays_principle_EL.pdf

πραγματικής απειλής. Η ευθύνη αυτή απευθύνεται στο φορέα οποιασδήποτε οικονομικής δραστηριότητας, ανεξάρτητα εάν αυτή ασκείται στο πλαίσιο του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα ή αν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα.⁴⁴

Οι υποχρεώσεις που βαρύνουν τον φορέα εκμετάλλευσης ορίζονται στα άρθρα 5 και 6 της Οδηγίας σε δύο επίπεδα, αναφορικά με την προληπτική δράση αλλά και την δράση αποκατάστασης. Ειδικότερα, σε περίπτωση επικείμενης απειλής περιβαλλοντικής ζημίας, ο φορέας εκμετάλλευσης πρέπει να εφαρμόσει χωρίς καθυστέρηση προληπτικά μέτρα καθώς και να ενημερώσει την αρμόδια αρχή στην περίπτωση που τα μέτρα δεν είναι αποτελεσματικά. Παράλληλα, αν έχει επέλθει ήδη περιβαλλοντική ζημία, σε αυτή την περίπτωση ο φορέας εκμετάλλευσης θα πρέπει να ενημερώσει την αρμόδια αρχή και να προβεί αμέσως σε διορθωτικές ενέργειες.

Στην ίδια διάταξη αναφέρονται, τόσο οι υποχρεωτικοί όσο και οι δυνητικοί λόγοι απαλλαγής του φορέας εκμετάλλευσης, οι οποίοι αφορούν μόνο την απαλλαγή του από την ανάληψη του κόστους υλοποίησης των μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης και όχι την απαλλαγή του από την πραγματική υλοποίηση τους.⁴⁵ Συγκεκριμένα, στην ίδια διάταξη αναφέρεται ότι η απαλλαγή του φορέα εκμετάλλευσης είναι υποχρεωτική, αν μπορεί να αποδείξει ότι η συγκεκριμένη περιβαλλοντική βλάβη είναι αποτέλεσμα πράξεων τρίτου ή αποτέλεσμα συμμόρφωσης σε διαταγή ή εντολή δημόσιας αρχής.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι η υιοθέτηση των δυνητικών λόγων απαλλαγής εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών και σύμφωνα με αυτούς ο φορέας εκμετάλλευσης απαλλάσσεται μόνο από το κόστος των δράσεων αποκατάστασης και όχι των δράσεων πρόληψης, στην περίπτωση που διαθέτει νόμιμη άδεια και μπορεί να αποδείξει ότι η ζημία δεν μπορούσε να προβλεφθεί σύμφωνα με το καθεστώς των επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων που υπήρχαν την δεδομένη χρονική στιγμή.

Ειδικότερα, σε περίπτωση επικείμενης απειλής περιβαλλοντικής ζημίας, ο φορέας εκμετάλλευσης πρέπει να εφαρμόσει χωρίς καθυστέρηση προληπτικά μέτρα καθώς και να ενημερώσει την αρμόδια αρχή στην περίπτωση που τα μέτρα δεν είναι αποτελεσματικά.

⁴⁴ Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016) [Διδακτορική Διατριβή] ,«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη»,σελ 185, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

⁴⁵ Πουϊκλή Κλεονίκη,(XX), «Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη»,ERA.

Παράλληλα, αν έχει επέλθει ήδη περιβαλλοντική ζημία, σε αυτή την περίπτωση ο φορέας εκμετάλλευσης θα πρέπει να ενημερώσει την αρμόδια αρχή και να προβεί αμέσως σε επείγουσες διορθωτικές ενέργειες.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της Οδηγίας είναι ότι από τις ρυθμίσεις της καλύπτονται τριών ειδών είδη ζημίας, δηλαδή η ζημία ή απειλή τέτοιας ζημίας στο έδαφος, η ζημία στα ύδατα και η ζημία σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους. Επίσης, δύναται να συμπεριληφθεί στο προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας και η έμμεση ζημία από αερομεταφερόμενα στοιχεία, όταν αυτά μπορούν να προκαλέσουν ζημία στα ύδατα, στο έδαφος ή σε προστατευόμενα είδη και οικοτόπους, όπως προκύπτει από την νομολογία⁴⁶ και την αιτιολογική σκέψη 4.⁴⁷ Η Πουϊκλή Κλεονίκη αναφέρεται σε αυτή την τριμερή διαίρεση των περιβαλλοντικών ζημιών, η οποία επιλέγεται για πρώτη φορά και έρχεται όπως θεωρεί «...σε αντίθεση με εθνικά ή άλλα ενωσιακά νομοθετήματα, στα οποία γινόταν απλώς συνολική αναφορά σε ζημίες που προκαλούν βλάβη στην υγεία ή το περιβάλλον».⁴⁸

Ως ζημία στα ύδατα θεωρείται κάθε ζημία η οποία επηρεάζει «...δυσμενώς, σε σημαντικό βαθμό, την οικολογική, χημική ή/και ποσοτική κατάσταση».⁴⁹ Ως ζημία στο έδαφος θεωρείται « οποιαδήποτε ρύπανση του εδάφους η οποία δημιουργεί σοβαρό κίνδυνο δυσμενών συνεπειών για την ανθρώπινη υγεία, ως αποτέλεσμα της άμεσης ή έμμεσης εισαγωγής εντός του εδάφους, επί του εδάφους ή στο υπέδαφος, ουσιών, παρασκευασμάτων, οργανισμών ή μικροοργανισμών»⁵⁰ και τέλος, ως ζημία στη βιοποικιλότητα θεωρείται «οποιαδήποτε ζημία έχει σημαντικά δυσμενείς συνέπειες για την επίτευξη ή τη συντήρηση της ευνοϊκής κατάστασης διατήρησης αυτών των οικοτόπων ή ειδών».⁵¹

Εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας ή επικείμενης απειλής τέτοιας που οφείλονται, σε ένοπλη σύγκρουση, σε πόλεμο ή εξέγερση, σε φυσικό φαινόμενο το οποίο από την φύση του είναι δύσκολο να προβλεφθεί

⁴⁶ ΔΕΕ C - 129/16 απόφαση του δικαστηρίου της 13ης Ιουλίου 2017 (Ουγγρική υπόθεση)Turkveit Tejtemelo Kft. κατά Országow Kórnyszvetvedelmi es Termeszvetvedelmi Főfelugveloseg.(παρούσα εργασία σελ 71)

⁴⁷ Οδηγία 2004/35.Αιτιολογική σκέψη (4) Η περιβαλλοντική ζημία περιλαμβάνει επίσης τη ζημία που προκαλείται από αεροφερόμενα στοιχεία, εφόσον η ζημία αφορά στα ύδατα, στο έδαφος ή σε προστατευόμενα είδη ή φυσικούς οικοτόπους.

⁴⁸ Πουϊκλή Κλεονίκη,(XX),«Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη»,ΕΡΑ,ανακτήθηκε από: https://www.eracomm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/5_Pouikli/index.html

⁴⁹ Άρθρο 2, στοιχ β, ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ.

⁵⁰ Άρθρο 2, στοιχ γ, ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ.

⁵¹ Άρθρο 2, στοιχ α, ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ.

ή να αποτραπεί, σε δραστηριότητες σχετικά με την εξυπηρέτηση της εθνικής άμυνας ή της διεθνούς ασφάλειας και σε συμβάντα που καλύπτονται από άλλες Διεθνείς Συμβάσεις. Επίσης, εξαιρείται η περιβαλλοντική ζημία που προκύπτει από τον τομέα της πυρηνικής ενέργειας, η περιβαλλοντική ζημία που οφείλεται σε ρύπανση διάχυτου χαρακτήρα, εφόσον δεν αποδεικνύεται η σχέση μεταξύ της ζημίας και του συγκεκριμένου φορέα εκμετάλλευσης και τέλος οι ζημίες που προκλήθηκαν από γεγονότα που συνέβησαν πριν από την τις 30.4.2007.

Η οδηγία 2004/35/EK αποτελεί το πρώτο ενωσιακό νομοθέτημα το οποίο συνδέει την εφαρμογή της αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» με το πεδίο της ζημίας στο περιβάλλον.⁵² Παράλληλα, το ρυθμιστικό πλαίσιο της Οδηγίας αφορά ζημίες σε περιβαλλοντικά αγαθά per se και όχι περιουσιακές ή προσωπικές ζημίες, δίνοντας έμφαση στην in natura αποκατάσταση, την οποία διακρίνει σε πρωτογενή, συμπληρωματική και αντισταθμιστική. Στο σημείο αυτό, όπως αναφέρει η Πουϊκλή Κλεονίκη, εντοπίζεται μία βασική καινοτομία του ενωσιακού νομοθετήματος, «..το οποίο υλοποιείται μέσω μηχανισμών επανόρθωσης στους όποιους το χρέμα δεν αποτελεί εργαλείο αποκατάστασης».⁵³ Το παραπάνω προβάλλει την άποψη σύμφωνα με την οποία μία περιβαλλοντική βλάβη δεν είναι εύκολο να αποδοθεί σε χρηματικούς όρους.⁵⁴

Η οδηγία στρέφει την προσοχή των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην αξία των προληπτικών και αποκαταστατικών μέτρων για το περιβάλλον.⁵⁵ Ειδικότερα, στην αιτιολογική σκέψη 1 του κειμένου της Οδηγίας αναφέρεται η διαπίστωση σχετικά με την ρύπανση πολυάριθμων τοποθεσιών στην κοινότητα, καθώς και την επιτάχυνση της απώλειας της βιοποικιλότητας, υπογραμμίζοντας ότι οποιαδήποτε αδράνεια όσον αφορά τα μέτρα πρόληψης και αποκατάστασης μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την κλιμάκωση της ρύπανσης, καθώς και την ακόμα μεγαλύτερη απώλεια της βιοποικιλότητας στο μέλλον.

⁵³ Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016) [Διδακτορική Διατριβή] ,«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη»,σελ 241, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

⁵⁴ Μπάλιας Γιώργος,(2012), «Η ενεργοποίηση του μηχανισμού της Περιβαλλοντικής Ευθύνης», Ίδρυμα Μποδοσάκη, ανακτήθηκε από :<https://www.blod.gr/lectures/i-energopoiisi-tou-mihanismou-tis-periballontikis-eythynis/>

⁵⁵ Παυλάκη Σοφία Ε,(2017) « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ.σελ 22.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της οδηγίας είναι ότι θεσπίζει δύο είδη ευθύνης, με την έννοια ότι ο φορέας εκμετάλλευσης οικονομικών δραστηριοτήτων που αναφέρονται στο παράρτημα III ενέχει αντικειμενική ευθύνη, ενώ ο φορέας εκμετάλλευσης των οικονομικών δραστηριοτήτων που δεν αναφέρονται στην παραπάνω κατηγορία και αφορούν μόνο περιπτώσεις ζημίας στην βιοποικιλότητας και όχι στο έδαφος ή τα ύδατα, ενέχει υποκειμενική ευθύνη.

Επιπλέον, η Οδηγία δίνει τη δυνατότητα σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεαστεί από την ζημία ή έχει επαρκές έννομο συμφέρον από απόφαση σχετική με την περιβαλλοντική ζημία, να υποβάλλει στην αρμόδια υπηρεσία πληροφορίες για αυτή η ακόμα και σχετικό αίτημα για ανάληψη δράσης όπως αναφέρεται στην διάταξη του άρθρου 12 της Οδηγίας.

Τα κράτη μέλη μπορούν να ορίζουν τις αρμόδιες αρχές που είναι υπεύθυνες για την εκπλήρωση των καθηκόντων που προβλέπει η παρούσα οδηγία. Η Οδηγία ορίζει δύο τρόπους ανάληψης δράσης της Αρμόδιας Αρχής, είτε κατόπιν αίτηση τρίτων ενδιαφερομένων, είτε από δική της πρωτοβουλία. Υποχρεώσεις της Αρμόδιας Αρχής αποτελούν με βάση τις διατάξεις του άρθρου 11 και 12, ο εντοπισμός του φορέα που προκάλεσε τη ζημία ή την επικείμενη απειλή, η εκτίμηση της σοβαρότητας της ζημίας και ο καθορισμός των μέτρων αποκατάστασης, ενώ ορίζεται και η δυνατότητα της αρμόδιας αρχής να εξουσιοδοτεί και τρίτους ή να απαιτήσει από τρίτους να εκτελέσουν τα αναγκαία μέτρα.

Οι υποχρεώσεις της Αρμόδιας Αρχής αναφέρονται επίσης και στις διατάξεις των άρθρων 5 και 6 και διακρίνονται σε δύο επίπεδα αναφορικά με την προληπτική και την αποκαταστατική δράση. Στο πλαίσιο αυτών των διατάξεων ορίζεται ότι σε περίπτωση επικείμενης απειλής περιβαλλοντικής ζημίας, η αρμόδια αρχή μπορεί ανά πάσα στιγμή να απαιτήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης την παροχή πληροφοριών, να λάβει τα αναγκαία προληπτικά μέτρα και να του δώσει οδηγίες καθώς και να αναλάβει η ίδια τα αναγκαία προληπτικά μέτρα. Στην περίπτωση που έχει επέλθει περιβαλλοντική ζημία, η αρμόδια αρχή μπορεί να απαιτήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης συμπληρωματικές πληροφορίες, να λάβει τα αναγκαία μέτρα πρόληψης ή να του δώσει σχετικές οδηγίες για άμεσο έλεγχο περιορισμό ή απομάκρυνση των συγκεκριμένων ρύπων ή των ζημιολογώνων παραγόντων, καθώς και να αναλάβει η ίδια τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης.

Η Οδηγία 2004/35/EK για την ΠΕ, εισάγει ένα ιδιαίτερο (*sui generis*)⁵⁶ καθεστώς μέτρων σχετικά με την ευθύνη του εκάστοτε φορέα εκμετάλλευσης στο πλαίσιο της ανάληψης του κόστους πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας, η υλοποίηση των οποίων στο πλαίσιο της συγκεκριμένης Οδηγίας, απομακρύνεται από τα αντίστοιχα καθεστώτα αστική ευθύνης, χαρακτηριστικό των οποίων αποτελούσε η κλασική τριγωνική σχέση μεταξύ ζημιωθέντος, δικαστή και ζημιώσαντος.⁵⁷

Κεφάλαιο δεύτερο

Η Περιβαλλοντική ευθύνη στην ελληνική έννομη τάξη

Η προστασία του περιβάλλοντος υλοποιείται μέσω του δικαίου. Η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος μέσω του δικαίου είναι αποτέλεσμα της ανάγκης προστασίας άλλων εννόμων αγαθών όπως είναι π.χ η ιδιοκτησία. Όσον αφορά λοιπόν τις περιβαλλοντικές ζημίες, την πλειοψηφία των νομικών μηχανισμών, κατείχε διαχρονικά το ιδιωτικό δίκαιο.

Ειδικότερα, η έννοια της ΠΕ στην ελληνική έννομη τάξη ολοκληρώθηκε νομοθετικά με την θέση σε ισχύ του ΠΔ 148/2009, το οποίο καθιερώθηκε στη χώρα μας στις 29-09 του 2009. Πριν από αυτό, δεν υπήρχε κάποιο αντίστοιχο νομοθετικό πλαίσιο, όσον αφορά τις υποχρεώσεις του φορέα εκμετάλλευσης, σχετικά με την άμεση ανάληψη του κόστους αποκατάστασης ή πρόληψης της περιβαλλοντικής ζημίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της ευθύνης του φορέα εκμετάλλευσης στην παραδοσιακή ζημία, δηλαδή την αστική ευθύνη προς τρίτους, μέσω κάποιων διατάξεων του ΑΚ.

Κάποιες από αυτές τις διατάξεις είναι η διάταξη του άρθρου 57 σχετικά με την προσβολή της προσωπικότητας, η διάταξη του άρθρου 914 περί αδικοπρακτικής ευθύνης, οι ρυθμίσεις του γειτονικού δικαίου καθώς και αρκετά νομοθετήματα, όπως η διάταξη του άρθρου 29 του ν. 1650/1986 (Α' 160/16.10.1986) με την οποία καθιερώνεται προκειμένου

⁵⁶ Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016) [Διδακτορική Διατριβή] ,«*Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη*»,σελ 172, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

⁵⁷ Παυλάκη Σοφία Ε,(2017), « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ.σελ 22.

για την περιβαλλοντική υποβάθμιση, ευθύνη από διακινδύνευση. Αξίζει να αναφερθεί ότι και το ποινικό δίκαιο αναπτύσσει μία γενική προληπτική δράση όσον αφορά την περιβαλλοντική ζημία, στο μέτρο που απειλεί με ποινή ορισμένες συμπεριφορές που προκαλούν ρύπανση του περιβάλλοντος.⁵⁸

Κεφ 2.1 Αστική Ευθύνη για περιβαλλοντική βλάβη

Το άρθρο 24 π1 του Συντάγματος ορίζει ότι *«Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα...»*. Με τη διάταξη αυτή, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί πλέον συνταγματική υποχρέωση του κράτους και συνταγματικό δικαίωμα του καθενός. Το δικαίωμα αυτό αναπτύσσει τριτενέργεια μεταξύ των ιδιωτών και σε συνδυασμό με τις διατάξεις του ΑΚ (57, 59, 281) δύναται να παρέχει ένα νομικό οπλοστάσιο για την ενεργοποίηση των ιδιωτών σε ζημιογόνες προσβολές άλλων και έγερση αγωγών για άρση της προσβολής σωρευτικά με την αξίωση για αποζημίωση.⁵⁹

Ωστόσο, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Καράκωστας,Ι. *«..η συνταγματική κατοχύρωση του περιβάλλοντος στη διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος, δεν αποτελεί το τέρμα της προσπάθειας για αποτελεσματική νομική προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών, αλλά την αφετηρία »*.⁶⁰

Το φυσικό περιβάλλον στο σύνολό του αποτελεί κοινό αγαθό και όχι αντικείμενο ιδιωτικού δικαιώματος, για το λόγο αυτό το ιδιωτικό δίκαιο μόνο έμμεσα μπορεί να συμβάλλει στη προστασία του περιβάλλοντος, δηλαδή μόνο στην περίπτωση προσβολής ή έστω διακινδύνευσης ιδιωτικών αγαθών ή δικαιωμάτων. Ειδικότερα, στη περίπτωση που η ρύπανση του φυσικού περιβάλλοντος έχει ως συνέπεια την πρόκληση ζημίας σε ιδιωτικά αγαθά, τότε τίθεται ζήτημα αποζημιώσεως του προσβληθέντος από τον ρυπαίνοντα, ενώ

⁵⁸ Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016) [Διδακτορική Διατριβή] *«Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη»*,σελ 106, ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

⁵⁹ Καράκωστας Ιωάννης,(1986), *« Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο»*, Αθήνα, Σάκκουλα,σελ 23-53.

⁶⁰ Καράκωστας Ιωάννης, (2006), *« Περιβάλλον και Δίκαιο»*, Αθήνα, Σάκκουλα,σελ 103.

σε περίπτωση διαρκούς προσβολής, παρέχεται στον προσβληθέντα και αξίωση άρσης της προσβολής και παράλειψης της στο μέλλον.⁶¹

Ωστόσο, το ιδιωτικό δίκαιο δεν αποτελεί ικανό μέσο για την επίτευξη του σκοπού της άμεσης επιβολή των ρυθμίσεων σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Όπως αναφέρει ο καθηγητής Λύτρας,Θ. «...η προληπτική λειτουργία του ιδιωτικού δικαίου αναπτύσσεται έμμεσα, είτε όταν ο ρυπαίνων υποχρεώνεται να άρει την ρύπανση, διότι προσβάλλεται ιδιωτικό δικαίωμα, είτε όταν προτιμά να λάβει μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος προκειμένου να αποφύγει ή να περιορίσει τον κίνδυνο να υποχρεωθεί σε καταβολή αποζημιώσεων, για ζημίες που προκλήθηκαν σε τρίτους από την ρύπανση του αέρα, των νερών ή του εδάφους». ⁶²Πρακτικά, όπως αναφέρει ο καθηγητής, δεν είναι εφικτό ένας ιδιώτης να αξιώνει από τρίτον να λάβει μέτρα για την προστασία των πτηνών ή ορισμένων ειδών φυτών, ούτε να λάβει μέτρα ανακύκλωσης επιβλαβών απορριμμάτων.

1 Αδικοπραξία (άρθρο 914 του ΑΚ)

Η διάταξη του άρθρου 914 του ΑΚ ορίζει ότι «Όποιος ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει». Η συγκριμένη διάταξη καθιερώνει ως προϋποθέσεις επέλευσης της αδικοπρακτικής ευθύνης, πρώτον, την ύπαρξη παράνομης ή υπαίτιας ανθρώπινης συμπεριφοράς, δεύτερον, την επέλευση ζημίας και τέλος την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του αιτίου και της περιβαλλοντικής ζημίας. ⁶³ Στην περίπτωση που οι παραπάνω προϋποθέσεις συντρέχουν σωρευτικά, τότε γεννάται ευθύνη με περιεχόμενο την υποχρέωση προς αποζημίωση. Η αδικοπρακτική ευθύνη προϋποθέτει πταίσμα (δόλο ή αμέλεια), αφού βασίζεται στη αρχή της υπαιτιότητας και για αυτό το λόγο χαρακτηρίζεται ως υποκειμενική ευθύνη.⁶⁴

Αξίζει να αναφερθεί, ότι στην περίπτωση της περιβαλλοντικής ρύπανσης, ο καταλογισμός της αδικοπρακτικής ευθύνης είναι ιδιαίτερα δύσκολος, λόγω του ότι πολλές φορές η ρυπογόνος συμπεριφορά είναι πιθανόν να απέχει, τόσο τοπικά, όσο και χρονικά

⁶¹ Λύτρας,Σ Θεόδωρος, «ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ*», σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως ανάκτηση από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

⁶² Λύτρας,Σ Θεόδωρος,(2003), «ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ*», σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως ανάκτηση από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

⁶³ Γεωργιάδης Απ.(2014), «ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΕΝΟΧΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα,σελ 640.

από τον τόπο της εμφάνισης της ζημιάς, δεδομένου ότι κάποια φυσικά στοιχεία, όπως το νερό και ο ατμοσφαιρικός αέρας λειτουργούν ως μέσα μεταφοράς της ρύπανσης.⁶⁵

Επομένως, λόγω της ιδιαιτερότητας του περιβαλλοντικού αγαθού, έχει υποστηριχθεί ότι στην ειδική περίπτωση των περιβαλλοντικών ζημιών είναι ορθότερο να γίνεται δεκτή η γνήσια αντικειμενική ευθύνη, με την οποία αντιστρέφεται το βάρος της απόδειξης και ο εναγόμενος πρέπει εκείνος να αποδείξει ότι δεν ευθύνεται.⁶⁶

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί η απόφαση ΕφΑθ 10668/1984 του Εφετείου Αθηνών, η οποία αφορά την περίπτωση επιχείρησης επεξεργασίας βωξίτη και παραγωγής αλουμινίου που δεν έλαβε τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να αποφευχθεί η εκπομπή φθορίου από εργοστάσιο της, με αποτέλεσμα τη μόλυνση του περιβάλλοντος καθώς και τη θανάτωση των μελισσών του γείτονα.⁶⁷ Το δικαστήριο έκρινε ότι συνιστά υπαίτια και παράνομη συμπεριφορά, η μη τήρηση, από την πλευρά της συγκεκριμένης επιχείρησης, της ενδεικνύμενης επιμέλειας η οποία θεμελιώνει αδικοπρακτική ευθύνη αποκαταστάσεως της ζημιάς που υπέστη ο γείτονας.⁶⁸

Αξίζει να αναφερθεί, ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, η αποκατάσταση της ζημιάς αφορά μόνο το μέρος εκείνο, το οποίο προσβάλλει ιδιωτικά έννομα αγαθά και όχι την γενικότερη περιβαλλοντική ζημία που προκλήθηκε από την ενέργεια της επιχείρησης λόγω της εκπομπής φθορίου κατά τις παραγωγικές της δραστηριότητες.

2. Καταχρηστική άσκηση δικαιώματος (άρθρο 281 του ΑΚ)

Η διάταξη του άρθρου 281 του ΑΚ με τίτλο «*Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος*», ορίζει ότι η άσκηση κάθε δικαιώματος, επομένως και του δικαιώματος της χρήσης των κοινών σε όλους και των κοινόχρηστων πραγμάτων, «*..απαγορεύεται να υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη, τα χρηστά και ο κοινωνικός προορισμός του δικαιώματος*».

Όπως αναφέρει ο Καρακώστας, Ι. με την παραπάνω διάταξη εντάσσεται η εννοια της βιώσιμης ανάπτυξης στο πλαίσιο του ΑΚ, η οποία αποτελεί την άσκηση του

⁶⁵ Λύτρας, Σ Θεόδωρος, «ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ*», σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως ανάκτηση από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

⁶⁶ Καρακώστας Ιωάννης, (2006), «*Περιβάλλον και Δίκαιο*», Αθήνα, Σάκκουλα, σελ 479.

⁶⁷ ΕφΑθ 10668/1984

⁶⁸ Ζουπούδη, Λ. (2008), [ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ], «*Η αστική ευθύνη κατά το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος*», σελ 11.

δικαιώματος χρήσης του περιβάλλοντος με την προϋπόθεση ότι δεν θα στερήσει την ωφέλεια του περιβάλλοντος από τις επόμενες γενιές. Η αντίθετη περίπτωση αποτελεί καταχρηστική άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος, κατά την έννοια της διάταξης 281 του ΑΚ, από την παράβαση της οποίας γεννάται αστική ευθύνη.⁶⁹

Προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 281 ΑΚ είναι πρώτον, η ύπαρξη του δικαιώματος και η άσκηση του, είτε με πράξη είτε με παράλειψή και δεύτερον, η καταχρηστική άσκηση αυτού, με την έννοια της προφανούς υπέρβασής των ορίων ή παραβίασης των χρηστών ηθών και της καλής πίστης κατά τρόπο που να μην εξυπηρετείται ή και να αναιρείται η κοινή χρήση του περιβάλλοντος. Επίσης, η άσκηση του δικαιώματος μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα αδράνειας, άρα και αποδυνάμωσης του, μπορεί να θεωρηθεί ως καταχρηστική. Τέλος, εκείνος που βλάπτεται από την κατάχρηση του δικαιώματος μπορεί να εγείρει αγωγή για παύση της καταχρηστικής άσκησης και παράλειψής της στο μέλλον.

Εχει μεγάλη σημασία, προκειμένου για την προστασία του περιβάλλοντος, το δικαίωμα χρήσης του περιβάλλοντος να ασκείται υπό το πρίσμα της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης, ώστε να εξασφαλίζεται η διατήρησης της φύσης και το δικαίωμα χρήσης σε αυτό και των επόμενων γενεών.

3. Δικαίωμα στη προσωπικότητα (άρθρο 57 του ΑΚ)

Στην διάταξη του άρθρου 57 του ΑΚ με τίτλο « Δικαίωμα στην προσωπικότητα » αναφέρεται ότι « όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον». Παράλληλα, η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος αναφέρει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», ενώ η διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 του Συντάγματος αναφέρει ότι «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του». Με την διάταξη του άρθρου 57, ο ΑΚ προστατεύει την προσωπικότητα του ανθρώπου από τις παράνομες προσβολές, ενώ οι παραπάνω διατάξεις του Συντάγματος αποτελούν την συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας της προσωπικότητας.

⁶⁹ Καράκωστας Ιωάννης,(2006), « Περιβάλλον και Δίκαιο», Αθήνα, Σάκκουλα,σελ 508.

Η συγκεκριμένη διάταξη μπορεί να αποτελέσει σε αρκετές περιπτώσεις την νομική βάση αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος, αφού τα πιο σημαντικά περιβαλλοντικά αγαθά ταυτίζονται με τα κοινά σε όλους και τα κοινόχρηστα πράγματα, τα οποία αποτελούν τον ζωτικό χώρο του ανθρώπου, μέσα στον οποίο αναπτύσσεται η προσωπικότητα του. Κατά αυτή την έννοια κάθε άτομο έχει δικαίωμα χρήσης, απόλαυσης και ωφελείας αυτών. Προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση της συγκεκριμένης διάταξης λόγω της προσβολής του δικαιώματος χρήσης αποτελούν πρώτον, ή προσβολή της προσωπικότητάς και δεύτερον, ο παράνομος χαρακτήρας της προσβολής.⁷⁰

Ως «προσβολή της προσωπικότητας» θεωρείται η επέμβαση σε μία ή περισσότερες εκδηλώσεις της.⁷¹ Αναλυτικότερα, προσβολή της προσωπικότητας μέσω της προσβολή του δικαιώματος χρήσης, υφίσταται στην περίπτωση που διαταράσσεται ένα στοιχείο του ζωτικού χώρου, με την βασική προϋπόθεση ότι αλλοιώνεται ή καταργείται η κοινή ωφέλεια που αντλείται από την κοινή χρήση του. Επίσης, προσβολή της προσωπικότητας μέσω της προσβολή του δικαιώματος χρήσης υφίσταται όταν ή χρήση του πράγματος καθίσταται αδύνατη εξαιτίας παρέμβασης τρίτου, δεδομένου ότι η παράνομη παρεμπόδιση χρήσης ενός κοινόχρηστου πράγματος αποτελεί προσβολή της προσωπικότητας του ατόμου, αφού με την καθιέρωση ενός πράγματος ως τέτοιου, το άτομο αποκτά ταυτόχρονα και την εξουσία να το χρησιμοποιεί.⁷²

Συγκεκριμένα, η διάταξη του άρθρου 966 του ΑΚ με τίτλο «*Πράγματα εκτός συναλλαγής*» ορίζει αυτά ως «...τα κοινά σε όλους, τα κοινόχρηστα και τα προορισμένα για την εξυπηρέτηση δημόσιων, δημοτικών, κοινοτικών ή θρησκευτικών σκοπών». Η διάταξη αυτή καθιερώνει νομική ανικανότητα συμμετοχής ορισμένων πραγμάτων στην ιδιωτική συναλλαγή, με την έννοια ότι δικαιοπραξία με αντικείμενο πράγμα εκτός συναλλαγής είναι άκυρη, αφού δεν μπορεί να αποκτηθεί επ αυτού κυριότητα.⁷³

Ειδικότερα, τα «*Κοινά σε όλους πράγματα*», είναι εκείνα που εξυπηρετούν κοινές ανάγκες, όπως είναι ο αέρας, η θάλασσα, καθώς και κάθε φυσικό φαινόμενο ή ενέργεια⁷⁴ και γι' αυτό βρίσκονται στη διάθεσή όλων των ανθρώπων προς χρήση. Αντίθετα στα

⁷⁰ Γεωργιάδης. Απ.(2012), «ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα,σελ179.

⁷¹ Γεωργιάδης. Απ.(2012), «ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα,σελ177.

⁷² Τριάντος, Ν.(2013), «ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Επιτομή», Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη, σελ 257.

⁷³ Τριάντος, Ν.(2013), «ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Επιτομή», Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη,σελ 256.

⁷⁴ Καράκωστας Ιωάννης,(2006), «*Περιβάλλον και Δίκαιο*», Αθήνα, Σάκκουλα, σελ 326.

« Κοινόχρηστα » σύμφωνα με τον ΑΚ, είναι δυνατόν να αποκτηθούν ιδιαίτερα ιδιωτικά δικαιώματα με παραχώρηση της αρχής και με τη προϋπόθεση ότι με τα δικαιώματα αυτά δεν αναιρείται η κοινή χρήση.

Επομένως, όσον αφορά τη ρύπανση της θάλασσας ή του δάσους, ή την απαγόρευση της πρόσβασης σε μία παραλία ή σε ένα δημόσιο δάσος, στις περιπτώσεις αυτές υφίσταται αξίωση προστασίας του δικαιώματος χρήσης των κοινών σε όλους και των κοινόχρηστων πραγμάτων, ως ιδιαίτερης έκφανσης της προσωπικότητας, βάση της διάταξης του άρθρου 57 του ΑΚ.

Όπως αναφέρεται στο γράμμα της συγκεκριμένης διάταξης, στην περίπτωση προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας, το άτομο μπορεί να ζητήσει άρση της προσβολής και παράλειψης της στο μέλλον, ενώ παράλληλα μπορεί να ζητήσει αποζημίωση, βάση της διάταξης του άρθρου 914 του ΑΚ.⁷⁵ Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν η απορρύπανση του ποταμού ή της θάλασσας και η αφαίρεση των εγκαταστάσεων που εμποδίζουν την ελεύθερη είσοδο σε αυτά. Επιπλέον, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη διάταξη υφίσταται δυνατότητα ικανοποίησης της ηθικής βλάβης από την προσβολή του δικαιώματος χρήσεως που υπέστη ο χρήστης του κοινού σε όλους ή κοινόχρηστου πράγματος, χωρίς ωστόσο να είναι αναγκαία ή ύπαρξης υπαιτιότητας.⁷⁶

Ο καθηγητής Καράκωστας, Ι. παραθέτει τον συλλογισμό κατά τον οποίο θεωρεί ότι θα ήταν ορθότερο, αυτό το ιδιωτικό δικαίωμα χρήσεως των κοινών σε όλους και των κοινοχρήστων πραγμάτων, να νοείται περισσότερο ως δικαίωμα στο ζωτικό χώρο του ανθρώπου και κατά αυτή την έννοια να παρέχεται η δυνατότητα ένταξης στο προστατευτικό πεδίο της διάταξης του άρθρου 57 του ΑΚ, αγαθών τα οποία δεν εντάσσονται στην κατηγορία των κοινών σε όλους ή κοινοχρήστων πραγμάτων, όπως π.χ. η διατήρηση της βιοποικιλότητας ή η διατήρηση της άγριας πανίδας, αλλά η έλλειψη των οποίων σε κάθε περίπτωση θα στοιχειοθετούσε προσβολή της προσωπικότητάς του ατόμου.⁷⁷

⁷⁶ Καράκωστας Ιωάννης, (2006), « Περιβάλλον και Δίκαιο », Αθήνα, Σάκκουλα, σελ 367.

⁷⁷ Λύτρας, Σ. Θεόδωρος, (2003), « ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ* », σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως ανάκτηση από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

4 Γειτονικό δίκαιο

Σκοπός των διατάξεων του γειτονικού δικαίου του ΑΚ είναι κυρίως η ρύθμιση των σχέσεων των κυρίων γειτονικών ακινήτων έτσι ώστε να προστεύεται η οικονομική εκμετάλλευση αυτών. Συγκεκριμένα, στην διάταξη του άρθρου 1003ΑΚ με τίτλο «Περιορισμοί κυριότητας, Εκπομπές» αναφέρεται ότι ο κυριος ακινήτου έχει υποχρέωση να ανέχεται τις εκπομπες που προέρχονται από άλλο ακίνητο, με την προϋποθεση ότι αυτές δεν βλάπτουν την χρήση του ή προέρχονται από χρήση του γειτονικού ακινήτου η οποία είναι συνηθισμένη.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Θ. Λύτρας, δεν μπορεί να θεωρηθούν νόμιμες, οι εκπομπές που προσβάλλουν το δικαίωμα χρήσεως και ωφελείας των περιβαλλοντικών αγαθών απλώς και μόνο επειδή προέρχονται από χρήση του βλάπτοντος ακινήτου που είναι συνηθισμένη στην περιοχή που βρίσκεται αυτό.⁷⁸

Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή οι εκπομπές αυτές υπερβαίνουν τα όρια παραβλάπτοντας την χρήση του ακινήτου, τότε υπάρχει η δυνατότητα αξίωσης για αποζημίωση. Επιπλέον υπάρχει και η δυνατότητα άσκησης αρνητικής αγωγής, δηλαδή αξίωσης για άρση της προσβολής και παράλειψής της στο μέλλον, σύμφωνα με τη διάταξη 1108 του ΑΚ στην οποία αναφέρεται ότι «*Αν η κυριότητα προσβάλλεται με άλλο τρόπο εκτός από αφαίρεση ή κατακράτηση του πράγματος, ο κύριος δικαιούται να απαιτήσει από εκείνον που πρόσβαλε την κυριότητα, να άρει την προσβολή και να την παραλείπει στο μέλλον. Δεν αποκλείεται περαιτέρω αξίωση αποζημίωσης κατά τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες...*».⁷⁹

Στην διάταξη του άρθρου 1004 του ΑΚ προβλέπεται ρητά η δυνατότητα του κύριου του ακινήτου να απαγορεύσει προληπτικά την κατασκευή ή την διατήρηση εγκαταστάσεων στο γειτονικό ακίνητο, με την προϋπόθεση ότι από την χρήση ή μόνο από την ύπαρξη τους προβλέπονται με βεβαιότητα παράνομες επενέργειες στο ακίνητό του.⁸⁰ Οι διατάξεις των άρθρων 1004 και 1005 ΑΚ αναφέρονται στις περιπτώσεις επενεργειών από γειτονικό ακίνητο που οφείλονται στην λειτουργία εγκαταστάσεων.

⁷⁸ Λύτρας, Σ. Θεόδωρος, (2003) «ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ*», σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως ανάκτηση από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

⁷⁹ Ζουπούδη, Λ. (2008), [ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ], «*Η αστική ευθύνη κατά το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος*», σελ 12.

⁸⁰ Ζουπούδη, Λ. σελ 13.

Συγκεκριμένα στη διάταξη αυτή αναφέρεται ότι «ο κύριος ακινήτου έχει δικαίωμα να απαγορεύσει την κατασκευή ή τη διατήρηση εγκαταστάσεων στο γειτονικό ακίνητο εφόσον από την ύπαρξη ή χρήση τους προβλέπονται με βεβαιότητα παράνομες επενέργειες στο ακίνητό του».

Τέλος, η διάταξη του άρθρου 1005 ΑΚ περιορίζει την έκταση της παραπάνω προληπτικής προστασίας, προκειμένου να εξυπηρετηθεί η οικονομική αξιοποίηση ακινήτων, αναφέροντας συγκεκριμένα ότι «αν στην περίπτωση του προηγούμενου άρθρου η εγκατάσταση επιχειρείται ύστερα από άδεια της αρχής που απαιτεί ο νόμος ή ύστερα από την τήρηση ειδικών όρων που τάσσει ο νόμος, άρση της εγκατάστασης μπορεί να απαιτηθεί μόνο αφότου επήλθαν πράγματι οι βλαπτικές επενέργειες απ' αυτήν πάνω στο ακίνητο».

Ο καθηγητής Λύτρας Θ. υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει υποχρέωση ανοχής εκπομπών από τα γειτονικά ακίνητα, όταν αυτές προσβάλλουν το δικαίωμα της προσωπικότητας.⁸¹ Ειδικότερα όσον αφορά την διάταξη του άρθρου 1005, αναφέρει ότι δεν γίνεται οι επενέργειες στα γειτονικά ακίνητα να καθίστανται νόμιμες λόγω ύπαρξης της αντίστοιχης διοικητικής άδειας για την κατασκευή ή λειτουργία των εγκαταστάσεων από όπου προέρχονται, ιδιαίτερα όταν αυτές προσβάλλουν το δικαίωμα χρήσεως και ωφελείας των περιβαλλοντικών αγαθών ή όταν οι επενέργειες μπορούν να εκλείψουν ή να περιοριστούν με την λήψη συγκεκριμένων μέτρων προστασίας.

2.2 Άρθρο 29 του ν. 1650/1986

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο της συγκεκριμένης εργασίας, το ιδιωτικό δίκαιο δεν αποτελεί το κατάλληλο μέσο για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος. Δεδομένης της δυσκολίας στην απόδειξη, τόσο της υπαιτιότητας του ζημιώσαντος, όσο και της ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου, η εφαρμογή των διατάξεων του αστικού δίκαιου στο πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος έχει αποδειχθεί αναποτελεσματική. Για το λόγο αυτό ο Έλληνας νομοθέτης, ανταποκρίθηκε στα παραπάνω με την διάταξη του άρθρου 29 του ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος. Η συγκεκριμένη διάταξη καθιερώνει την γνήσια ή πλήρη αντικειμενική ευθύνη με την μορφή της ευθύνης

⁸¹ Λύτρας, Σ. Θεόδωρος, (2003), «ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ*», σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως ανάκτηση από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

από διακινδύνευση του φορέα των δραστηριοτήτων εκείνων, οι οποίες λόγω της φύσης τους συνεπάγονται αυξημένους κινδύνους για το περιβάλλον.

Δικαιολογητικό λόγο ύπαρξης της ευθύνης από διακινδύνευση αποτελούν τα μέσα του τεχνικού πολιτισμού, η αλματώδης εξέλιξη των οποίων έχει δώσει την δυνατότητα στον άνθρωπο να ασκεί δραστηριότητες που αποτελούν καθημερινά πηγές κινδύνου πρόκλησης ζημίας σε τρίτους, χαρακτηριστικό των οποίων είναι ότι δεν νοείτε η απαγόρευση τους για λόγους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς. Τέτοιες περιπτώσεις είναι π.χ. η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία από εγκαταστάσεις κεραιών κινητής τηλεφωνίας, τα μέσα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία από καλώδια, κ.λπ.⁸²

Χαρακτηριστική είναι η απόφαση 5375/2014 του Μον.Πρωτοδικείου Αθηνών σχετικά με την Ευθύνη της (Δ.Ε.Δ.Δ.Η.Ε. Α.Ε.) στην οποία αναφέρεται⁸³ ότι εκείνος που δημιουργεί καταστάσεις οι οποίες ενδέχεται να επιφέρουν κινδύνους είναι υποχρεωμένος ανεξάρτητα από την υπαιτιότητα του, να επιδιορθώσει ο ίδιος την ζημία.⁸⁴ Επομένως, υπόχρεος σε αποζημίωση είναι ο κάτοχος ή εξουσιαστής της πηγής των ιδιαίτερων κινδύνων, η επιβάρυνση του οποίου δικαιολογείται ηθικά, τόσο από τη νομική αναγνώριση, όσο και από τα οικονομικά οφέλη που αντλούνται από τέτοιες πηγές.

Η ευθύνη από διακινδύνευση αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος αντικειμενικής ευθύνης, αφού μπορεί να γεννηθεί ανεξάρτητα από πταίσμα υπευθύνου, είτε από κάποια φυσικά γεγονότα, είτε από κάποιες τεχνικές λειτουργίες, όπως πχ ή λειτουργία του αυτοκινήτου, είτε ακόμα και από ανθρώπινη συμπεριφορά που δεν είναι πράξη. Χαρακτηριστικό της ευθύνης από διακινδύνευση είναι ότι δεν προϋποθέτει κατά κανόνα ανθρώπινη πράξη αλλά ούτε και παράνομη συμπεριφορά ή πταίσμα του υπεύθυνου, ενώ απαιτείται

⁸² Παυλάκη Σοφία Ε.(2017), « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής», ΑΘΗΝΑ. σελ 30.

⁸³ Απόφαση 5375/2014 του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, «..η αρχή της διακινδύνευσης συνεπάγεται ότι ο κάτοχος ή εξουσιαστής μιας τέτοιας πηγής ιδιαίτερων κινδύνων είναι υποχρεωμένος, αφού άλλωστε αντλεί τα οφέλη από την κινδυνώδη για τους τρίτους λειτουργία της, να αποκαταστήσει κάθε ζημία που προκαλείται από την πραγμάτωση των ιδιαίτερων αυτών κινδύνων ανεξάρτητα από το αν η πρόκληση της ζημίας οφείλεται ή όχι σε υπαιτιότητα του...» ανακτήθηκε απο: <https://www.inlaw.gr/content.aspx?id=2828>

⁸⁴ Ζουπούδη.Λ.(2008),[ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ], «Η αστική ευθύνη κατά το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος» ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.σελ 21.

προκειμένου για την επέλευση της, η ύπαρξη του συνδέσμου αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της πηγής του κινδύνου και της ζημίας.⁸⁵

Γενικότερα, η ευθύνη από διακινδύνευση είναι μία ιδιόμορφη εξωδικαιοπρακτική ευθύνη με την έννοια ότι ενώ δεν εντάσσεται στην κατηγορία της αδικοπρακτικής ευθύνης, ωστόσο εφαρμόζονται σε αυτή αναλόγως οι διατάξεις για τις αδικοπραξίες, με την έννοια ότι είναι δυνατή επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη (932 ΑΚ), ακόμα και αν ο ειδικός νόμος που θεσπίζει την ευθύνη από διακινδύνευση σε συγκεκριμένη περίπτωση δεν ορίζει ανάλογα.⁸⁶ Αξίζει να αναφερθεί ότι προκειμένου για την ευθύνη από διακινδύνευση, δεν προβλέπεται στο δίκαιο κάποια ενιαία ρύθμιση, με αποτέλεσμα οι περιπτώσεις αυτές να ρυθμίζονται με ειδικούς νόμους, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει και στην περίπτωση της ευθύνης για ζημιές από την ρύπανση του περιβάλλοντος, η οποία αναφέρεται στη διάταξη του άρθρου 29 του συγκεκριμένου νομοθετήματος.

Σκοπός του νόμου 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος, όπως αναφέρεται και στην διάταξη του άρθρου 1, αποτελεί « η θέσπιση θεμελιωδών κανόνων και η καθιέρωση κριτηρίων και μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος, έτσι ώστε ο άνθρωπος, ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον, μέσα στο οποίο να προστατεύεται η υγεία του και να ευνοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του...». Ειδικότερα, ως βασικοί στόχοι του συγκεκριμένου νόμου, ορίζονται μεταξύ άλλων, η λήψη όλων των απαραίτητων προληπτικών μέτρων προκειμένου για την αποφυγή της ρύπανσης και της υποβάθμισής του περιβάλλοντος, η προστασία της ανθρώπινης υγείας από τις διάφορες μορφές υποβάθμισης του περιβάλλοντος, η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας των φυσικών οικοσυστημάτων καθώς και η αποκατάσταση του περιβάλλοντος.

Η διάταξη του άρθρου 29 του συγκεκριμένου νόμου αναφέρει ότι «οποιοσδήποτε, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος ευθύνεται σε αποζημίωση, εκτός αν αποδείξει ότι η ζημία οφείλεται σε ανώτερη βία ή ότι προήλθε από υπαίτια ενέργεια τρίτου που ενήργησε δολίως». Η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» μέσω της καθιέρωσης αστικής ευθύνης για αποζημίωση λόγω περιβαλλοντικής ζημίας. Κύριος σκοπός της

⁸⁵ Γεωργιάδης Απ.(2014), «ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΕΝΟΧΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα, σελ 723.

⁸⁶ Γεωργιάδης Απ.(2014), «ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΕΝΟΧΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα σελ 724.

συγκεκριμένης διάταξης είναι η προστασία των προσώπων και των αγαθών που εκτίθενται σε κινδύνους, οι οποίοι απορρέουν από την εγκατάσταση και την λειτουργία δραστηριοτήτων επιβλαβών για το περιβάλλον.

Προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 29 αποτελούν, τόσο η περιουσιακή ζημία, όσο και η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της ζημίας και της ρυπογόνου εγκατάστασης, όπου στην συγκεκριμένη περίπτωση, δηλαδή της ευθύνης από διακινδύνευση, αρκεί η κατοχή και εξουσίαση πηγής κινδύνου για το περιβάλλον.

Περίπτωση απαλλαγής από την κατ' άρθρο 29 του ν. 1650/1986 ευθύνη είναι δυνατόν να συντρέχει, στην περίπτωση που η περιβαλλοντική ζημία είναι αποτέλεσμα ανωτέρας βίας ή προήλθε από ενέργεια τρίτου ο οποίος ενήργησε με δόλο.⁸⁷

Η διάταξη του άρθρου 29 του ν 1650/1986 θεωρείται αρκετά σημαντική λόγω της θεμελίωσης της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης, βάσει της οποίας οι φορείς των επικίνδυνων για το περιβάλλον δραστηριοτήτων καθίστανται επιμελέστεροι ως προς την λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος, γεγονός που σύμφωνα με τον Καρακώστα I, συμβάλει στην μείωση των κινδύνων για τα ιδιωτικά έννομα αγαθά και συμφέροντα.⁸⁸

2.3 Π.Δ 148/2009

Το Π.Δ 148/2009 με τίτλο *«ΠΕ για την πρόληψη και την αποκατάσταση των ζημιών στο περιβάλλον»*, αποτελεί την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2004/35/EK στην ελληνική έννομη τάξη, η οποία και αναλύθηκε σε προηγούμενο υποκεφάλαιο (1.4) της παρούσας εργασίας.

Η πρωτοβουλία του νομοθέτη προήλθε από την σχετική απόφασης του ΔΕΕ κατόπιν της από 08.08.2008 προσφυγής που άσκησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά της Ελλάδας σχετικά με τη μη συμμόρφωση της χώρας με τη διάταξη του άρθρου 19 π 1 της Οδηγίας, με τίτλο *«Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο»*, στο οποίο αναφέρεται η υποχρέωση των κρατών μελών να μεταφέρουν τις ρυθμίσεις της συγκεκριμένης Οδηγίας στο εθνικό

⁸⁷ Παυλάκη Σοφία Ε,(2017), « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ. σελ 29.

⁸⁸ Καρακώστας Ιωάννης,(2011) «Περιβάλλον & Δίκαιο - Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών», γ' Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα,σελ 405.

τους δίκαιο μέχρι τις 30 Απριλίου 2007.⁸⁹ Το ΔΕΕ στην συγκεκριμένη απόφαση κατέληξε, ότι η Ελληνική Δημοκρατία, δεν εκπλήρωσε τα οριζόμενα από το παραπάνω άρθρο, αφού δεν προέβη στη θέσπιση εντός της ταχθείσας προθεσμίας, των αναγκαίων διατάξεων.

Στη περίπτωση του προεδρικού διατάγματος 148/2009, ο Έλληνας νομοθέτης ακολουθώντας την διάταξη του άρθρου 16 της Οδηγίας, στην οποία αναφέρεται η δυνατότητα που παρέχεται από την οδηγία στα κράτη μέλη, αναφορικά με την διατήρηση και την θέσπιση αυστηρότερων διατάξεων για την ΠΕ, προέβη στη θέσπιση ακόμη πιο προοδευτικών διατάξεων από εκείνων της Οδηγίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στο Π.Δ 148/2009 να περιλαμβάνονται αρκετές καινοτομίες, οι οποίες θα αναφερθούν αναλυτικά παρακάτω.

Στο πλαίσιο των ρυθμίσεων του Π.Δ 148/2009, η ΠΕ αποτελεί την υποχρέωση αποκατάστασης της περιβαλλοντικής Ζημίας. Η Π.Ε προέρχεται από την υποχρέωση του φορέα εκμετάλλευσης σχετικά με την εφαρμογή των μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας που προβλέπονται από το παρόν διάταγμα, καθώς και από την υποχρέωση κάλυψη των σχετικών δαπανών, στην περίπτωση που αυτός τεθεί σε καθεστώς ΠΕ από την εκάστοτε αρμόδια κρατική αρχή, αναφορικά με κάποια συγκεκριμένη περιβαλλοντική ζημία. Επομένως, χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου νομοθετήματος είναι ότι κάθε φορέας εκμετάλλευσης, επωμίζεται ο ίδιος το κόστος των μέτρων πρόληψης ή αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας που προκαλεί, αφού σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 2, η οποία επαναλαμβάνει την διάταξη του άρθρου 1 της Οδηγίας, σκοπός του συγκεκριμένου νομοθετήματος είναι «*η θέσπιση ΠΕ βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει»*».

Το πεδίο εφαρμογής του διατάγματος 148/2009, αφορά την περιβαλλοντική ζημία. Ως ζημία θεωρείται κάθε μεταβολή φυσικού πόρου ή υποβάθμιση υπηρεσίας συνδεδεμένης με φυσικό πόρο που είναι δυσμενής και υπολογίσιμη και δύναται να επέλθει άμεσα ή και έμμεσα, ενώ ως «*επικείμενη απειλή ζημίας*», καλείται η επαρκής πιθανότητα πρόκλησης περιβαλλοντικής ζημίας στο άμεσο μέλλον. Στο προστατευτικό πεδίο του ΠΔ

⁸⁹ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, ανακτήθηκε από : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=EN>

περιλαμβάνονται, όπως και στην Οδηγία, τα προστατευόμενα είδη, οι φυσικοί οικοτόποι, το έδαφος και τα ύδατα.

Ως «*ύδατα*» νοούνται όλα τα ύδατα που καλύπτονται από την οδηγία 2000/60/ΕΚ,⁹⁰ ενώ ως ζημία των υδάτων θεωρείται στο πλαίσιο του ΠΔ κάθε ζημία η οποία ενδέχεται να επηρεάσει αρνητικά την «*..οικολογική, χημική ή και ποσοτική κατάσταση, ή ακόμα και το οικολογικό δυναμικό των υδάτων* ». Αντίστοιχα, ως ζημία του εδάφους, θεωρείται καθε μόλυνση του εδάφους η οποία ενδέχεται να αποτελέσει σοβαρό κίνδυνο για την υγεία του ανθρώπου.

Ως ζημία προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων νοείται κάθε ζημία που έχει σημαντικά δυσμενείς συνέπειες για την επίτευξη ή τη συντήρηση της ευνοϊκής κατάστασης διατήρησης αυτών. Η σημασία αυτών των συνεπειών πρέπει, σύμφωνα με το ΠΔ να αξιολογείται συγκριτικά με την αρχική κατάσταση, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια που περιλαμβάνονται στο Παράρτημά Ι του άρθρου 21.

Ως «*κατάσταση διατήρησης*», όσον αφορά τον φυσικό οικοτόπο, στο πλαίσιο του ΠΔ, θεωρείται το σύνολο εκείνο των παραγόντων που επιδρούν, τόσο στον οικοτόπο, όσο και στα χαρακτηριστικά του είδη. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν μακροπρόθεσμα να επηρεάσουν τη δομή του οικοτόπου, τη φυσική του κατανομή και τις λειτουργίες του. Παράλληλα, ως «*κατάσταση διατήρησης*», όσον αφορά τα προστατευόμενα είδη θεωρείται το σύνολο όλων εκείνων των παραγόντων, οι οποίοι επηρεάζουν όχι μόνο τα ίδια τα είδη αλλά μακροπρόθεσμα την κατανομή και το μέγεθος των πληθυσμών τους.

Εξαιρέσεις προβλέπονται από το ΠΔ προκειμένου για τις δυσμενείς συνέπειες σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους, οι οποίες έχουν προβλεφθεί σε απόφαση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, μόνον στην περίπτωση κατά την οποία η απόφαση αυτή είναι σύμφωνη προς τους ειδικούς όρους και προϋποθέσεις που προβλέπονται στη διάταξη του άρθρου 6π2 ή στη διάταξη του άρθρου 14 της υπ' αριθμ. 33318/3028/1998 (ΚΥΑ). Τα ανωτέρω ισχύουν επίσης και για τις περιπτώσεις των οικοτόπων και των προστατευόμενων ειδών που καλύπτονται από τις αντίστοιχες διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας και όχι από το κοινοτικό δίκαιο.

⁹⁰ ΟΔΗΓΙΑ 2000/60/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 23ης Οκτωβρίου 2000 για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων.

Ειδικότερα, στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, δίνονται δύο ορισμοί της έννοιας του Οικοτόπου. Στη διάταξη του άρθρου 1 στοιχ β, αναφέρεται ο πρώτος ορισμός που αφορά τους τύπους οικοτόπων που περιλαμβάνει το Παράρτημα Ι της Οδηγίας, σύμφωνα με τον οποίο ως φυσικοί οικοτόποι θεωρούνται «... οι χερσαίες περιοχές ή υγράτοποι που διακρίνονται χάριν των βιολογικών και μη βιολογικών γεωγραφικών χαρακτηριστικών τους, είτε είναι εξολοκλήρου φυσικές είτε ημιφυσικές».⁹¹ Ο δεύτερος ορισμός αφορά την έννοια του ενδιαιτήματος και αναφέρεται από την οδηγία ως «..ο οικοτόπος ενός είδους», ο οποίος αποτελεί «.. το περιβάλλον οριζόμενο από βιολογικούς και μη βιολογικούς χαρακτηριστικούς παράγοντες, στο οποίο ζει το είδος σε ένα από τα στάδια του βιολογικού του κύκλου». Αξίζει να αναφερθεί, ότι στην Ελλάδα φιλοξενούνται περίπου 85 τύποι οικοτόπων της παραπάνω Οδηγίας, ενώ το ένα τρίτο από αυτούς είναι δάση.⁹²

Επίσης, ως προστατευόμενα είδη θεωρούνται από την διάταξη του άρθρου 3π3 του Π.Δ, τα είδη που αναφέρονται στη διάταξη του άρθρου 4π 2 της Οδηγίας 79/409/ΕΟ.⁹³ Συγκεκριμένα, προστατευόμενα είδη είναι πρώτον, τα αποδημητικά είδη που δεν αναφέρονται στο αντίστοιχο παράρτημα, με βασικό χαρακτηριστικό, ότι η έλευση τους είναι τακτική, δεδομένων των αναγκών προστασίας στη γεωγραφική θάλασσα και χερσαία ζώνη, στην οποία εφαρμόζεται η παρούσα οδηγία, των περιοχών αναπαραγωγής, αλλαγής φτερώματος και διαχειμάσεως, και δεύτερον, εκείνα που απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι αυτής ή στα Παραρτήματα ΙΙ και ΙV της υπ' αριθμ. 33318/3028/1998 ΚΥΑ που εκδόθηκε στο πλαίσιο της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.

Τέλος, η ίδια διάταξη επεκτείνει το προστατευτικό πεδίο του προεδρικού διατάγματος σε κάθε οικοτόπο ή είδος που δεν απαριθμείται στα προαναφερθέντα Παραρτήματα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, να περιλαμβάνονται στο προστατευτικό πεδίο του προεδρικού διατάγματος και οι φυσικοί οικοτόποι και τα προστατευόμενα είδη που

⁹¹Άρθρο 1, «ΟΔΗΓΙΑ 92/43/ΕΟΚ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας», ανακτήθηκε από : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:01992L0043-20070101&from=EN>

⁹² Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής,(2014), « Εθνική Στρατηγική & Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα»,σελ 30, ανακτήθηκε από: https://ypen.gov.gr/wp-content/uploads/legacy/Files/Perivallon/Diaxeirisi%20Fysikoy%20Perivallontos/Biopoikilotita/20200323_ethniki_strathgiki_biodiversity.pdf

⁹³ ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (79/409/ΕΟΚ) (ΕΕ αριθ. L 103 της 25. 4. 1979, σ. 1),ανακτήθηκε από : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:01979L0409-19940720&from=EN>

έχουν χαρακτηριστεί ως τέτοια από τις εθνικές ρυθμίσεις, καλύπτοντας έτσι το σύνολο των περιοχών που ανήκουν στο εθνικό σύστημα των προστατευόμενων περιοχών, όπως είναι π.χ. τα εθνικά πάρκα, γεγονός που αποτελεί και την πρώτη καινοτομία του συγκεκριμένου νομοθετήματος.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στο πεδίο εφαρμογής του προεδρικού διατάγματος περιλαμβάνεται η περιβαλλοντική ζημία στο έδαφος, στα ύδατα και στους φυσικούς οικοτόπους και τα προστατευόμενα είδη. Η διάταξη του άρθρου 4 με τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», διαφέρει από την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 3 της Οδηγίας, αφού οι ρυθμίσεις της εκτείνονται πέραν του ελαχίστου ορίου προστασίας, που θεσπίζεται από αυτήν.⁹⁴ Συγκεκριμένα, στην αντίστοιχη διάταξη της Οδηγίας, ορίζεται ότι το πεδίο εφαρμογής αυτής, αφορά τις περιπτώσεις της περιβαλλοντικής ζημίας που προέρχονται από την άσκηση των προβλεπόμενων από αυτήν οικονομικών δραστηριοτήτων, ανεξάρτητα από υπαιτιότητα του φορέα εκμετάλλευσης, προβλέποντας έτσι αντικειμενική ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης αυτών. Επίσης, εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας που προέρχονται από την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων, άλλων από των προβλεπόμενων, με την προϋπόθεση ότι, πρώτον, προκαλούν ζημία των προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων και δεύτερον, ότι ο φορέας εκμετάλλευσης ενήργησε με δόλο ή αμέλεια, θεσπίζοντας έτσι υποκειμενική ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης των άνω δραστηριοτήτων. Το προεδρικό διάταγμα διαφοροποιείται σε αυτό το σημείο, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής του και σε περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας ή άμεσης απειλής της, που προκλήθηκαν σε αυτά τα στοιχεία από την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων, οι οποίες δεν προβλέπονται στο αντίστοιχο παράρτημα και επιπλέον χωρίς την υπαιτιότητα του φορέα εκμετάλλευσης, θεσπίζοντας με αυτό τον τρόπο αντικειμενική ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης αυτών.

Η συγκεκριμένη ρύθμιση αποτελεί μία από τις καινοτομίες που εισήγαγε ο Έλληνας νομοθέτης κάνοντας χρήση της δυνατότητας που παρέχεται μέσω της διάταξης του άρθρου 16 της Οδηγίας, καθιερώνοντας στο ρυθμιστικό πλαίσιο του παρόντος νομοθετήματος τους εθνικά προστατευόμενους φυσικούς οικοτόπους και τα είδη, καθώς

⁹⁴ Παυλάκη Σοφία Ε, (2017) « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής», Αθήνα, σελ 43.

και τη θέσπιση αντικειμενικής ευθύνης, ακόμα και για δραστηριότητες που δεν αναφέρονται στο παράρτημα ΙΙΙ, προκειμένου για περιβαλλοντική ζημία σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους. Κατα αυτό τον τρόπο το ΠΔ εγκαθιδρύει ένα σύστημα αποκλειστικά αντικειμενικής ευθύνης, κατά παρέκκλιση των διατάξεων της Οδηγίας. Η ευθύνη αφορά ένα ευρύ φάσμα ρυπογόνων ή επικίνδυνων δραστηριοτήτων που απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙΙΙ συνδυαστικά με το Παράρτημα Ι της Οδηγίας 2010/75/ΕΕ περί βιομηχανικών εκπομπών.⁹⁵ Σε αυτό περιλαμβάνεται ένα πλήθος βιομηχανικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αφορούν δραστηριότητες σχετικά με τις ενεργειακές βιομηχανίες, την παραγωγή και επεξεργασία μετάλλων, την βιομηχανία ορυκτών προϊόντων, κ.α.⁹⁶

Δικαιολογητικός λόγος καθιέρωσης αντικειμενικής ευθύνης του φορέα εκμετάλλευσης αποτελεί η αυξημένη ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος από τις δραστηριότητες αυτές, οι περισσότερες από τις οποίες εμπίπτουν στη λεγόμενη «βαριά βιομηχανία». Έτσι, με την συγκεκριμένη ρύθμιση, η ευθύνη αποσυνδέεται από το πταίσμα και επικεντρώνεται στον κίνδυνο με αποτέλεσμα για την στοιχειοθέτηση της ευθύνης, να αρκεί μόνη η άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας που αποτελεί την εν δυνάμει πηγή ρύπανσης.

Στη συνέχεια της ίδιας διάταξης αναφέρονται οι προϋποθέσεις προκειμένου για την ενεργοποίηση των ρυθμίσεων του προεδρικού διατάγματος για την ΠΕ, οι οποίες είναι πρώτον, η ύπαρξη φορέα εκμετάλλευσης, δεύτερον η πρόκληση περιβαλλοντικής ζημίας ή άμεσης απειλής περιβαλλοντικής ζημίας, τρίτον, ο εντοπισμός του φορέα εκμετάλλευσης της συγκεκριμένης ζημίας και τέλος, η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου σχετικά με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα και την αντίστοιχη περιβαλλοντική ζημία.

Κεντρικό ρόλο σε αυτό το σύστημα ευθύνης έχει ο φορέας εκμετάλλευσης της συγκεκριμένης οικονομικής δραστηριότητας που συνέβαλε ή ενδέχεται να συμβάλει στην δημιουργία περιβαλλοντικής ζημίας ή απειλής πρόκλησης τέτοιας.

⁹⁵ ΟΔΗΓΙΑ 2010/75/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠ ΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 24ης Νοεμβρίου 2010 περί βιομηχανικών εκπομπών (ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης) (αναδιατύπωση) (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ), ανακτήθηκε από : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0075&from=NL>

⁹⁶ Πουϊκλή Κλεονίκη,(XX), «Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη»,ΕΡΑ,ανακτήθηκε από: https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/overview.htmlhttps://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/5_Pouikli/index.html

Ως «φορέας εκμετάλλευσης», σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο αλλά και νομικό πρόσωπο, που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα. Ως «επαγγελματική δραστηριότητα» στο πλαίσιο του προεδρικού διατάγματος αλλά και της αντίστοιχης Οδηγίας, νοείται κάθε οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα με το αν ασκείται στο πλαίσιο του δημόσιου ή του ιδιωτικού δικαίου, ή αν είναι κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα.

Με την σωρευτική συνδρομή των παραπάνω προϋποθέσεων, προκειμένου για την ενεργοποίηση των ρυθμίσεων της ΠΕ, ο φορέας εκμετάλλευσης που είναι εξακριβωμένα υπεύθυνος για την συγκεκριμένη ζημία, καθίσταται οικονομικά υπεύθυνος για τη λήψη των απαραίτητων μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης της. Στο πλαίσιο του προεδρικού διατάγματος, ως μέτρα πρόληψης θεωρούνται τα μέτρα εκείνα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση γεγονότος, πράξεως ή παραλείψεως που δημιουργεί άμεση απειλή περιβαλλοντικής ζημίας και έχουν ως στόχο την πρόληψη ή τον περιορισμό της ζημίας, ενώ ως μέτρα αποκατάστασης στο πλαίσιο του προεδρικού διατάγματος θεωρούνται τα διορθωτικά ή προσωρινά ή περιοριστικά μέτρα της περιβαλλοντικής ζημίας, τα οποία αποσκοπούν στην επανόρθωση ή αντικατάσταση φυσικών πόρων που υπέστησαν ζημία, αλλά και στην εξασφάλιση εναλλακτικών δυνατοτήτων ισοδυνάμων προς τους εν λόγω πόρους ή υπηρεσίες, όπως προβλέπεται στο Παράρτημα ΙΙ της διάταξης του άρθρου 21.

Τέλος, όπως αναφέρεται στις π3 και π4 της ίδιας διάταξης, το ΠΔ εφαρμόζεται υπό την επιφύλαξη τυχόν αυστηρότερων διατάξεων, προερχόμενων τόσο από την εθνική όσο και την κοινοτική νομοθεσία, ενώ σε καμία περίπτωση δεν δύναται να αναγνωριστεί από το παρόν διάταγμα, δικαίωμα αποζημίωσης συνεπεία περιβαλλοντικής ζημίας ή άμεσης απειλής τη σε ιδιώτες, ενώ όπως ορίζεται από τη συγκεκριμένη διάταξη το παρόν νομοθέτημα δεν δύναται να θίγει δικαιώματα αποζημίωσης από άλλες διατάξεις.

Η διάταξη του άρθρου 5 εισάγει εξαιρέσεις όσον αφορά την εφαρμογή του προεδρικού διατάγματος. Οι εξαιρέσεις από την ευθύνη απαριθμούνται περιοριστικά, καθώς βασικός σκοπός της οδηγίας για την ΠΕ αποτελεί η αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος, μέσω της ενεργοποίησης του καθεστώτος ευθύνης σε όσο το δυνατόν περισσότερες περιπτώσεις.⁹⁷ Στην διάταξη του άρθρου 5, με τίτλο «Εξαιρέσεις»,

⁹⁷ Παυλάκη Σοφία Ε,(2017) « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ. σελ 36.

αντίστοιχη της διάταξης του άρθρου 4 της Οδηγίας, ορίζονται ρητά εκτός του πεδίου εφαρμογής του προεδρικού διατάγματος, οι κλασικές περιπτώσεις ανωτέρας βίας, που αναφέρονται και στην Οδηγία ερμηνευόμενες στο πλαίσιο της αρχής της προφύλαξης, αλλά και της προληπτικής δράσης, οι οποίες είναι η ένοπλη σύγκρουση, ο εμφύλιος πόλεμος, η εξέγερση, η εχθροπραξία ή ακόμα και φυσικό φαινόμενο εξαιρετικού και αναπότρεπτου χαρακτήρα.

Στη συνέχεια της ίδιας παραγράφου θεσπίζονται εξαιρέσεις λόγω εφαρμογής διεθνούς συμβάσεως ως *lex specialis*, οι οποίες εφαρμόζουν διαφορετικά πρότυπα αποκατάστασης, περιλαμβάνοντας τις περιπτώσεις, των πυρηνικών κινδύνων, της περιβαλλοντικής ζημίας που προκλήθηκε από δραστηριότητες που καλύπτονται από τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας ή από συμβάν ή δραστηριότητα, για τα οποία η ευθύνη ή αποζημίωση καλύπτεται από διεθνείς Συμβάσεις του Παραρτήματος V της διάταξης του άρθρου 21, ή από δραστηριότητες με κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση της εθνικής άμυνας ή διεθνούς ασφάλειας ή από δραστηριότητες με αποκλειστικό σκοπό την προστασία από φυσικές καταστροφές.

Τέλος, το προεδρικό διάταγμα, όπως αναφέρεται και στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις διάχυτης ρύπανσης, εκτός αν μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα σε μία συγκεκριμένη περιβαλλοντική ζημία και συγκεκριμένου ή συγκεκριμένων φορέων εκμετάλλευσης.

Αξίζει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 19, με τίτλο «*Χρονικά όρια εφαρμογή*», η οποία επαναλαμβάνει την διάταξη του άρθρου 17 της Οδηγίας, εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του προεδρικού διατάγματος, οι περιβαλλοντικές ζημίες που προκλήθηκαν πριν από την 1η Μαΐου 2007.

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 11 της Οδηγίας, υπεύθυνες για την εκπλήρωση των καθηκόντων που προβλέπει η παρούσα οδηγία, είναι οι αρμόδιες αρχές που ορίζουν τα κράτη μέλη από μόνα τους. Από το προεδρικό διάταγμα, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 6, ορίζεται ως αρμόδια αρχή για την εφαρμογή του, το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), (νυν ΥΠΕΝ) αλλά και οι Περιφέρειες.

Ειδικότερα, το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ) (νυν ΥΠΕΝ) είναι αρμόδιο για τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η ζημία ή απειλή ζημίας επηρεάζει φυσικούς πόρους ή υπηρεσίες εθνικής σημασίας, η διαχείριση ή προστασία των οποίων αποτελεί αρμοδιότητα, είτε δημόσιας αρχής, είτε έχει φυσικούς αποδέκτες ή υπηρεσίες οι οποίες εκτείνονται στα διοικητικά όρια περισσότερων Περιφερειών ή βρίσκονται στην επικράτεια άλλων κρατών μελών. Επίσης, στις περιπτώσεις που η διαχείριση ή προστασία αυτών αφορά ιδιαίτερες καταστάσεις ή ακόμα όταν το επιβάλλουν λόγοι εξαιρετικής σημασίας ή έκτακτης ανάγκης για τον συντονισμό των εμπλεκόμενων αρχών και φορέων σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο ή τέλος, όταν αφορούν τη λήψη προληπτικών μέτρων σχετικά με περιβαλλοντικές ζημιές, οι οποίες αφορούν την προστασία της ανθρώπινης ζωής.

Αντίστοιχα, οι Περιφέρειες, όπως ορίζεται από το προεδρικό διάταγμα είναι αρμόδιες για τις περιπτώσεις εκείνες που από τη ζημία ή την άμεση απειλή ζημίας επηρεάζονται φυσικοί πόροι ή υπηρεσίες που βρίσκονται μέσα στα διοικητικά τους όρια και δεν εμπίπτουν στις παραπάνω περιπτώσεις. Σε κάθε περίπτωση όπως αναφέρεται από την διάταξη, βασική αρμοδιότητα αυτών αποτελεί η ενημέρωση του ΥΠΕΧΩΔΕ, μέσω της υποβολής εκθέσεων με τα στοιχεία και τις πληροφορίες που ορίζονται από το παράρτημα VI της διάταξης του άρθρου 21, αλλά και η δράση που αναλαμβάνουν στο πλαίσιο εφαρμογής του παρόντος διατάγματος.

Στη συνέχεια της διάταξης του άρθρου 6 και συγκεκριμένα στην παράγραφο 2, αναφέρεται η ίδρυση ενός νέου οργάνου που υπάγεται απευθείας στον Υπουργό ΥΠΕΧΩΔΕ (ΥΠΕ). Το όργανο αυτό ονομάζεται «*Συντονιστικό Γραφείο Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών*» (ΣΥΓΑ- ΠΕΖ) και έχει ως βασικό σκοπό λειτουργίας του την πρόληψη και αποκατάσταση περιβαλλοντικών ζημιών, με την έννοια ότι βασική αρμοδιότητα του είναι, τόσο ο καταλογισμός στους υπευθύνους φορείς εκμετάλλευσης, όσο και η εφαρμογή της ΠΕ, όταν η ζημία προκαλείται σε φυσικούς πόρους ή υπηρεσίες εθνικής σημασίας.

Αναλυτικότερα, η αρμοδιότητα του ΣΥΓΑΠΕΖ, σε επίπεδο πρόληψης αφορά τον προσδιορισμό των δράσεων που θα πρέπει να αναληφθούν στο πλαίσιο της εφαρμογής των παραγράφων 2 και 3 της διάταξης του άρθρου 8 με τίτλο «*Πρόληψη περιβαλλοντικών ζημιών*», σε επίπεδο αποκατάστασης της ζημίας, αφορά τον προσδιορισμό των δράσεων

αλλά και των μέτρων αποκατάστασης που θα πρέπει να αναληφθούν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 9 με τίτλο «Δράση αποκατάστασης», αλλά και της διάταξης του άρθρου 10 με τίτλο «Καθορισμός μέτρων αποκατάστασης», ενώ παράλληλα αναφέρεται στον Υπουργό ΥΠΕΧΩΔΕ, στον οποίο άλλωστε και υπάγεται, για τα μέτρα αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 10 π1.

Επίσης, αρμοδιότητα του είναι και η έγκριση των δαπανών σχετικά με την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 11π2 με τίτλο «Δαπάνες πρόληψης και αποκατάστασης», η ανάληψη δράσης για πρόληψη και αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας, στην ειδικότερη περίπτωση κατά την οποία η ζημία επηρεάζει ή ενδέχεται να επηρεάσει και άλλα κράτη μέλη, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 15 με την ονομασία «Συνεργασία με άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ενώ οφείλει παράλληλα να γνωμοδοτεί προς τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ για θέματα που αφορούν την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 14 σχετικά με την Χρηματοοικονομική ασφάλεια. Επιπλέον, το όργανο αυτό μεριμνά για την κατάρτιση των Εκθέσεων που προβλέπονται στη διάταξη του άρθρου 20 και τέλος, συνεργάζεται αυτοτελώς ή μέσω του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ), με τις αρμόδιες αρχές των άλλων κρατών μελών, καθώς και με επιστημονικούς φορείς της ημεδαπής και της αλλοδαπής, προκειμένου να συγκεντρωθεί επιστημονικό ή πληροφοριακό υλικό, ώστε να δημιουργηθεί τράπεζα πληροφοριών αναφορικά με ζητήματα πρόληψης και αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ζημιών.

Όπως αναφέρεται στην διάταξη του άρθρου 20 με τίτλο «Κατάρτιση Εκθέσεων», η οποία επαναλαμβάνει την διάταξη του άρθρου 18 της Οδηγίας, βασική αρμοδιότητά του ΣΥΓΑΠΕΖ, αποτελεί η κατάρτιση εκθέσεων σχετικά με την εφαρμογή προεδρικού διατάγματος 148/2009 για την ΠΕ, την οποία έκθεση οφείλει και να υποβάλει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στο περιεχόμενο της εν λόγω έκθεσης θα πρέπει να περιλαμβάνονται υποχρεωτικά οι συγκεκριμένες πληροφορίες και τα στοιχεία που αναφέρονται στο Παράρτημα VI τις διατάξεις του άρθρου 21, στο οποίο αναφέρονται αναλυτικά το περιεχόμενο των εκθέσεων και τις σχετικές πληροφορίες και στοιχεία που θα πρέπει να περιλαμβάνει.⁹⁸

Ως υποστηρικτικά όργανα του ΣΥΓΑΠΕΖ ιδρύονται από το ΠΔ, η Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών (ΕΑΠΕΖ), η οποία ιδρύεται στην παράγραφο 5 της ίδιας διάταξης, ως γνωμοδοτική επιτροπή για την πρόληψη και την αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών, και η Περιφερειακή Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών (ΠΕΑΠΕΖ), η οποία ιδρύεται στην παράγραφο 6, σε κάθε Περιφέρεια, κατ' αναλογία με την προηγούμενη παράγραφο 5, ως γνωμοδοτική επιτροπή για την πρόληψη και την αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών, σε θέματα που αφορούν τις βασικές αρμοδιότητες του ΣΥΓΑΠΕΖ, καθώς και για κάθε θέμα που παραπέμπει σε αυτήν ο Γενικός Γραμματέας της Περιφέρειας, το οποίο σχετίζεται με την εφαρμογή του παρόντος διατάγματος.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ο κομβικός ρόλος της Ειδικής Υπηρεσίας Επιθεωρητών Περιβάλλοντος (ΕΥΕΠ), η οποία συγκροτήθηκε με το ν. 2947/2001.⁹⁹ Ειδικότερα, στην ΕΥΕΠ ανατίθεται η εξέταση αιτημάτων ανάληψης δράσης για την (πιθανολογούμενη) περιβαλλοντική ζημία. Η ΕΥΕΠ, αρχικά οφείλει να εξετάσει την παραπάνω αίτηση και στην περίπτωση που καταλήξει στην αποδεδειγμένη ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας, τότε αποδέχεται το σχετικό αίτημα που αφορά την συγκεκριμένη ανάληψη δράσης καταλογίζοντας τη περιβαλλοντική ζημία στο φορέα εκμετάλλευσης, με απόφαση του Γενικού Επιθεωρητή Περιβάλλοντος. Αξίζει να αναφερθεί και η υποχρέωση της ανωτέρω αρχής, σχετικά με την ενημέρωση του αιτούντα, όσον αφορά την εξέλιξη της αίτησής του εντός ευλόγου χρόνου, ενώ σε περίπτωση απόρριψής της αίτησης, η απόφαση της αρχής οφείλει να είναι αιτιολογημένη.

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 13, με τίτλο « *Αίτηση για ανάληψη δράσης αποκατάστασης*», προβλέπεται η δυνατότητα σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, το οποίο επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεασθεί από περιβαλλοντική ζημία, ή έχει έννομο συμφέρον από τη λήψη απόφασης σχετικά με αυτή, να απευθυνθεί στον αρμόδιο Τομέα της (ΕΥΕΠ), είτε για να υποβάλει πληροφορίες που διαθέτει αναφορικά με

⁹⁹ Άρθρο 9, ν. 2947/2001 «Θέματα Ολυμπιακής Φιλοξενίας, Έργων Ολυμπιακής Υποδομής και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 228), ανακτήθηκε απο: <https://www.elinyae.gr/sites/default/files/2019-07/228a-01.1424266473187.pdf>

περιβαλλοντική ζημία, είτε για να ζητήσει την ενεργοποίηση της διαδικασίας ανάληψης δράσης της διάταξης του άρθρου 13 του παρόντος διατάγματος.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι η συγκεκριμένη διάταξη, επαναλαμβάνει τις διατάξεις των άρθρων 12 και 13 της Οδηγίας, καθώς και ότι στην διάταξη του άρθρου 12 της Οδηγίας αναφέρεται ότι ο καθορισμός των εννοιών «επαρκές συμφέρον» και «προσβολή δικαιώματος» πραγματοποιείται από τα κράτη μέλη. Κατα αυτή την έννοια, υπό το πρίσμα της διακριτικής ευχέρειας που παραχωρείται στον εθνικό νομοθέτη, η ελληνική έννομη τάξη αναγνώρισε εξαιρετικά διευρυμένο έννομο συμφέρον για κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο στην περίπτωση που επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεαστεί από ανάλογη ζημία, να υποβάλλει εγγράφως αίτηση για ανάληψη δράσης. Επίσης, η παράγραφος 2 της ίδιας διάταξης, αναφέρεται στις ΜΚΟ, αναγνωρίζοντας το έννομο συμφέρον και των περιβαλλοντικών ΜΚΟ, προκειμένου για την αναφορά περιστατικών που δικαιολογούν την ενεργοποίηση του μηχανισμού ανάληψης περιβαλλοντικής δράσης. Επομένως, η υιοθέτηση διευρυμένου έννομου συμφέροντος των φυσικών ή νομικών προσώπων για την υποβολή πληροφοριών και την αίτηση ανάληψης δράσης, αποτελεί ακόμα μια καινοτομία που εισάγεται με το προεδρικό διάταγμα για την ΠΕ.

Στη ίδια διάταξη αναφέρεται επίσης, ότι προκειμένου να ενεργοποιηθεί η διαδικασία του αιτήματος της ανάληψης δράσης, αρκεί η υποβολή τεκμηριωμένου αιτήματος ως προς την ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας, ενώ διευκρινίζεται ότι σε περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας προερχόμενης από περισσότερες οικονομικές δραστηριότητες, δεν απαιτείται ο επιμερισμός της ζημίας στους εμπλεκόμενους φορείς εκ μέρους του αιτούντος, όπως επαναλαμβάνεται και στην απόφαση του ΣΤΕ 975/2015 σχετικά με τη ρύπανση των υδάτων και του εδάφους της περιοχής του δήμου Μεσσαπίας από εξασθενές χρώμιο και νικέλιο, η οποία αναφέρεται αναλυτικά στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Το 2ο κεφάλαιο του Π.Δ έχει ως τίτλο «ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΖΗΜΙΩΝ» και περιλαμβάνει αρχικά την διάταξη του άρθρου 7, η οποία ρυθμίζει το γενικό πλαίσιο της ευθύνης των φορέων εκμετάλλευσης. Σύμφωνα με την διάταξη αυτή, ως υποχρεώσεις των φορέων εκμετάλλευσης προκειμένου για την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας, ορίζονται η

υιοθέτηση, καθώς και η εφαρμογή των προβλεπόμενων στο παρόν διάταγμα μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης της ζημίας ή της άμεσης απειλής πρόκλησης της και η κάλυψη των σχετικών δαπανών, όταν προκύπτει η ευθύνη των φορέων εκμετάλλευσης για την αντίστοιχη περιβαλλοντική ζημία. Ως υποχρεώσεις των φορέων εκμετάλλευση ορίζονται επιπλέον η άμεση ενημέρωση της αρμόδιας αρχής, όχι μόνο για την ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας αλλά και για την άμεση απειλή πρόκλησης της και η υποχρέωση της συνεργασίας με την αρμόδια αρχή, προκειμένου για τον καθορισμό και την εφαρμογή των μέτρων αποκατάστασης.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι η συγκεκριμένη διάταξη δεν προβλέπει την απαλλαγή των φορέων εκμετάλλευσης από την ΠΕ, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 11π4 και π5 με τίτλο «Δαπάνες πρόληψης και αποκατάστασης», στην περίπτωση της τήρησης των όρων και προϋποθέσεων πράξεων έγκρισης περιβαλλοντικών όρων ή αδειών ή εγκρίσεων απαραίτητων για την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας, όπως προκύπτει και από την απόφαση του ΣΤΕ 975/2015 σχετικά με τη ρύπανση, τόσο των υδάτων, όσο και του εδάφους της περιοχής του δήμου Μεσσαπίας από εξασθενές χρώμιο και νικέλιο, η οποία θα αναλυθεί στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας.

Συνέχεια του κειμένου του προεδρικού διατάγματος αποτελεί η διάταξη του άρθρου 8 με τίτλο «Πρόληψη περιβαλλοντικών ζημιών», η οποία επαναλαμβάνει τις διατάξεις των άρθρων 5π3 και 11 της Οδηγίας. Στην συγκεκριμένη διάταξη αναφέρονται αναλυτικά οι υποχρεώσεις του φορέα εκμετάλλευσης, προκειμένου για την πρόληψη των περιβαλλοντικών ζημιών. Ως «προληπτικά μέτρα» νοούνται στο πλαίσιο του προεδρικού διατάγματος, τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται με στόχο την αντιμετώπιση γεγονότος, πράξεως ή παραλείψεως που έχει ως αποτέλεσμα άμεση απειλή περιβαλλοντικής ζημίας, με τέτοιο τρόπο ώστε να προληφθεί ή να ελαχιστοποιηθεί η εν λόγω ζημία.

Έτσι, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 8, ο φορέας εκμετάλλευσης ενέχει την υποχρέωση πρόληψης των απαραίτητων, κατά την κρίση του για αυτό τον σκοπό μέτρων, άμεσα και χωρίς προειδοποίηση, σύμφωνα της π1.3 του Παραρτήματος II της διάταξης του άρθρου 21. Ο φορέας εκμετάλλευσης δηλαδή, κατά την εφαρμογή των άνω προληπτικών μέτρων, θα πρέπει κατά την επιλογή του να συμπεριλάβει τα συγκεκριμένα κριτήρια που αναφέρονται από το προεδρικό διάταγμα, όπως την επίπτωση των μέτρων στην δημόσια υγεία και ασφάλεια, το κόστος υλοποίησης αυτών, την αντίστοιχη

πιθανότητα επιτυχίας τους, κ.α. Ενώ αναφέρεται επιπλέον από το προεδρικό διάταγμα, η δυνατότητα ύπαρξης και επιπρόσθετων κριτηρίων ύστερα από απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ (νυν ΠΕΝ), μετά από εισήγηση του ΣΥΓΓΑΠΕΖ.

Ο φορέας εκμετάλλευσης, πέραν της παραπάνω υποχρέωσης του, ενέχει επιπλέον την υποχρέωση της πλήρους και σφαιρικής ενημέρωσης της αρμόδια αρχής, αναφορικά με την περιβαλλοντική ζημία και την αντίστοιχη δράση του. Σε αυτό το πλαίσιο παρέχεται από το προεδρικό διάταγμα, η δυνατότητα στην αρμόδια αρχή να απαιτήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης, πρώτον, πληροφορίες που αφορούν την απειλή περιβαλλοντικής ζημίας, δεύτερον, την άμεση λήψη των παραπάνω μέτρων πρόληψης και τρίτον, να λάβει η ίδια, σε βάρος του φορέα εκμετάλλευσης, τα ανωτέρω προληπτικά μέτρα, στην περίπτωση κατά την οποία, ο φορέας εκμετάλλευσης, είτε δεν μπορεί να προσδιοριστεί, είτε απαλλάσσεται δυνάμει της διάταξης του άρθρου 11 π4 και π5. Η συγκεκριμένη ρύθμιση αφορά κυρίως τις περιπτώσεις των «ορφανών ζημιών», δηλαδή τις περιπτώσεις που ο ρυπαίνων δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί ή δεν είναι σε θέση να αναλάβει το κόστος των απαιτούμενων μέτρων. Αξίζει να αναφερθεί, ότι η υποχρεωτικότητα της παρεμβάσεως της διοίκησης στις παραπάνω περιπτώσεις, απορρέει ευθέως από την διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος.

Στη διάταξη του άρθρου 9 με τίτλο «Δράση αποκατάστασης» ή οποία επαναλαμβάνει τις διατάξεις των άρθρων 6 π2 και π3 και 11 της Οδηγίας, αναφέρονται οι δράσεις αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας για ήδη επελθούσα ζημία. Ως «μέτρα αποκατάστασης», νοούνται σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα, οι δράσεις ή ακόμα και ο συνδυασμός δράσεων, στους οποίους περιλαμβάνονται, είτε τα διορθωτικά, είτε τα προσωρινά, είτε τα μέτρα περιορισμού της ζημίας, προκειμένου για την αποκατάσταση, την επανόρθωση ή την αντικατάσταση των φυσικών πόρων που υπέστησαν ζημία. Τα μετρα αυτά μπορούν να εκδηλώθουν, όπως προβλέπεται στο Παράρτημα II της διάταξης του άρθρου 21, με την εξασφάλιση εναλλακτικών δυνατοτήτων ισοδύναμων προς τους φυσικούς πόρους.

Συγκεκριμένα, το Παράρτημα II της διάταξης του άρθρου 21, θεσπίζει το πλαίσιο το οποίο πρέπει να τηρείται από κοινού, αναφορικά με την επιλογή των καταλληλότερων μέτρων αποκατάστασης της ζημίας στο περιβάλλον, η οποία όπως αναφέρεται, προκειμένου για τα ύδατα ή τα προστατευόμενα είδη ή τους φυσικούς οικοτόπους,

πραγματοποιείται με την επαναφορά του περιβάλλοντος στην αρχική του κατάσταση, που αυτό επιτυγχάνεται, είτε μέσω της πρωτογενούς, είτε της συμπληρωματικής, αλλά ακόμα και της αντισταθμιστικής αποκατάστασης.

Χαρακτηριστικό της Οδηγίας για την ΠΕ είναι ότι δίνεται έμφαση στην *in natura* αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, την οποία διακρίνει σε πρωτογενή, συμπληρωματική και αντισταθμιστική. «*Πρωτογενής αποκατάσταση*» είναι κάθε μέτρο με το οποίο επιτυγχάνεται η επαναφορά των φυσικών πόρων ή και υπηρεσιών που υπέστησαν ζημιά στην πρότερη κατάσταση. Σύμφωνα με το διάταγμα για την ΠΕ, «*συμπληρωματική αποκατάσταση*» είναι κάθε μέτρο που συμβάλλει στην αντιστάθμιση του γεγονότος, ότι η πρωτογενής αποκατάσταση δεν επέφερε την πλήρη επιδιόρθωση. Τέλος, «*αντισταθμιστική αποκατάσταση*» είναι κάθε δράση που αναλαμβάνεται με στόχο την αντιστάθμιση των προσωρινών απωλειών των φυσικών πόρων ή και υπηρεσιών και τοποθετείται χρονικά ανάμεσα στο χρόνο πραγματοποίησης της ζημίας και στο χρόνο επίτευξης της πρωτογενούς αποκατάστασης της.

Σύμφωνα με το παράρτημα II της διάταξης του άρθρου 21 του προεδρικού διατάγματος, στην περίπτωση που η πρωτογενής αποκατάσταση δεν πραγματοποιήσει τον στόχο της, επαναφέροντας το περιβάλλον στην αρχική του κατάσταση, τότε λαμβάνει χώρα η «*συμπληρωματική αποκατάσταση*». Ενώ, στην περίπτωση κατά την οποία το επιθυμητό αποτέλεσμα στοχεύει στην αντιστάθμιση των προσωρινών απωλειών, τότε επιχειρείται «*αντισταθμιστική αποκατάσταση*». Ως «*προσωρινές απώλειες*», νοούνται στο πλαίσιο του διατάγματος, οι απώλειες εκείνες που προέρχονται από την απώλεια των οικολογικών λειτουργιών ή υπηρεσιών των φυσικών πόρων που υπέστησαν ζημιά μέχρι τα μέτρα της πρωτογενούς συμπληρωματικής αποκατάστασης να αρχίσουν να επιφέρουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 9, στο πεδίο της αποκαταστατικής περιβαλλοντικής ευθύνης, ο φορέας εκμετάλλευσης βαρύνεται με την υποχρέωση της ενημέρωσης του ΥΠΕΧΩΔΕ ή της αρμόδιας υπηρεσίας περιβάλλοντος της οικείας Περιφέρειας για όλες τις σχετικές πτυχές της κατάστασης, με την υποχρέωση της απροειδοποίητης λήψης όλων των εφικτών μέτρων, σύμφωνα με τα κριτήρια του Παραρτήματος II του άρθρου 21 και τυχόν πρόσθετα κριτήρια που προσδιορίζονται με

απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ. Επίσης, με την υποχρέωση της υποβολής πρότασης μέτρων αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ζημιών προς έγκριση στην Αρμόδια Αρχή σύμφωνα με το άρθρο 10, σχετικά με τον καθορισμό των μέτρων αποκατάστασης του παρόντος διατάγματος και τέλος με την υποχρέωση διενέργειας της δικής του αξιολόγησης αναφορικά με το μέγεθος και τη σοβαρότητα της προκληθείσας ζημίας, καθώς και την παροχή κάθε αναγκαίας πληροφορίας και στοιχείου στην Αρμόδια Αρχή, αλλά και στην εταιρία ή τον οργανισμό που τυχόν του παρέχει χρηματοοικονομική ασφάλεια, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 14 του διατάγματος.

Η Αρμόδια αρχή, προκειμένου για την υλοποίηση των μέτρων αποκατάστασης, έχει τις αντίστοιχες δυνατότητες δράσης, όπως και στην περίπτωση της διάταξης του άρθρου 8 σχετικά με την προληπτική δράση, ενώ τα μέτρα αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας καθορίζονται από την Αρμόδια Αρχή. Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 10 με τίτλο «Καθορισμός μέτρων αποκατάστασης», η οποία επαναλαμβάνει την διάταξη του άρθρου 7 της Οδηγίας, η Αρμόδια Αρχή σύμφωνα με το Παράρτημα ΙΙ του άρθρου 21 και μαζί με τον φορέα εκμετάλλευσης ορίζει τα μέτρα αποκατάστασης που πρέπει να ληφθούν σε κάθε περίπτωση, αφού λάβει υπόψη τις απόψεις των προσώπων που προβλέπονται στην παρ. 3 του παρόντος άρθρου. Βασική υποχρέωση της αρμόδιας αρχής, είναι η ενημέρωση των φυσικών η νομικών προσώπων εκείνων που, είτε επηρεάζονται ή ενδέχεται να επηρεασθούν από την συγκεκριμένη περιβαλλοντική ζημία, είτε έχουν έννομο συμφέρον από την λήψη απόφασης στις ιδιοκτησίες των οποίων ενδέχεται να υλοποιηθούν τα συγκεκριμένα μέτρα αποκατάστασής. Επόμενη κίνηση της εν λόγω αρχής είναι η πρόσκληση αυτών για ακρόαση προκειμένου να εκφράσουν τις απόψεις τους. Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος και η διαδικασία ενημέρωσης και πρόσκλησης των προσώπων αυτών καθορίζεται με απόφαση του Υπουργού, ενώ η έγκριση των κατά περίπτωση μέτρων αποκατάστασης διενεργείται με απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ μετά από εισήγηση του ΣΥΓΑΠΕΖ και γνώμη της ΕΑΠΕΖ ή του Γενικού Γραμματέα της οικείας Περιφέρειας μετά από εισήγηση της Περιφέρειας και γνώμη της ΠΕΑΠΖ.

Στη περίπτωση που δεν είναι δυνατή η εξασφάλιση της ταυτόχρονη λήψης των αναγκαίων μέτρων αποκατάστασης, λόγω του ότι συντρέχουν παράλληλα πάνω από μία περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας, τότε η Αρμόδια Αρχή προσδιορίζει εκείνη την περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας που πρέπει κατά προτεραιότητα να αποκατασταθεί.

Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 11 με τίτλο «*Δαπάνες πρόληψης και αποκατάστασης*», η οποία επαναλαμβάνει τις διατάξεις των άρθρων 8 και 10 της Οδηγίας, οι δαπάνες πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας βαρύνουν τον φορέα εκμετάλλευσης, ενώ η αναζήτηση αυτών από τον φορέα εκμετάλλευσης διενεργείται από την Αρμόδια Αρχή, μέσω ασφαλιστικής κάλυψης ή άλλων χρηματοοικονομικών εγγυήσεων, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 14 αναφορικά με την Χρηματοοικονομική ασφάλεια. Ο ακριβής καθορισμός αυτών πραγματοποιείται με τους εξής τρόπους. Είτε με εισήγηση του ΣΥΓΑΠΕΖ και γνώμη της ΕΑΠΕΖ και κοινή απόφαση των Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ και Οικονομίας και Οικονομικών, είτε από εισήγηση του ΣΥΓΑΠΕΖ και γνώμη της ΕΑΠΕΖ ή τέλος, με εισήγηση του Γενικού Γραμματέα της οικείας Περιφέρειας και απόφαση των Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ και Οικονομίας και Οικονομικών και με την εγγραφή των σχετικών πιστώσεων από την Αρμόδια Αρχή στον κρατικό προϋπολογισμό. Αξίζει να αναφερθεί, ότι στην περίπτωση, κατά την οποία δεν δύναται να εντοπιστεί ο υπεύθυνος φορέας εκμετάλλευσης ή τα απαιτούμενα έξοδα υπερβαίνουν το ανακτήσιμο ποσό, η αρμόδια αρχή έχει την δυνατότητα με δική της απόφαση, να μην προβεί στην ανάκτηση του συνολικού ποσού.

Επίσης, η διάταξη του άρθρου 11 π4 και π5, ορίζει τις περιπτώσεις απαλλαγής του φορέα εκμετάλλευσης. Συνεπώς, ο φορέας εκμετάλλευσης δεν υποχρεούται να καταβάλει τις δαπάνες των αντίστοιχων δράσεων, εάν αποδείξει ότι η περιβαλλοντική ζημία οφείλεται σε τρίτο ή σε διαταγή ή εντολή δημόσιας αρχής, ή στην περίπτωση που αποδεδειγμένα δεν ενήργησε με δόλο ή αμέλεια. Επίσης, η απαλλαγή του φορέα εκμετάλλευσης προβλέπεται και για τις εξής δύο περιπτώσεις. Πρώτον, στην περίπτωση κατά την οποία το γεγονός ή η δράση που προκάλεσε την περιβαλλοντική ζημία, είχε προβλεφθεί ρητά στην νόμιμη άδεια που χορηγήθηκε στον φορέα από δημόσια αρχή, με την προϋπόθεση όμως ότι πρώτος είχε τηρήσει τους όρους και τις προϋποθέσεις που είχαν καθοριστεί από αυτήν και δεύτερον, στην περίπτωση κατά την οποία ήταν αδύνατον να προβλεφθεί η επέλευση της περιβαλλοντικής ζημίας, βάση των επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων που υπήρχαν την δεδομένη στιγμή.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι στην διάταξη του άρθρου 18 με τίτλο «*Ενδίκη Προστασία*», αναφέρεται η δυνατότητα του φορέα εκμετάλλευσης να αναζητήσει με

αίτηση του προς την αρμόδια αρχή τις δαπάνες στις οποίες ενδεχομένως υπεβλήθη, με την προϋπόθεση ότι η απαλλαγή του προέρχεται από τελεσίδικη δικαστική απόφαση

Στη συνέχεια της ίδιας διάταξης αναφέρεται, ότι η αναγκαστική είσπραξη των δαπανών ζημίας γίνεται υπέρ του Δημοσίου και σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΕΔΕ, ενώ σε περίπτωση θανάτου ή εξαφάνισης του φορέα εκμετάλλευσης, η σχετική υποχρέωση βαρύνει ανάλογα τους καθολικούς του διαδόχους. Αξίζει να αναφερθεί, ότι μετά από την επέλευσή πενταετίας η αξίωση ανάκτησης δαπανών πρόληψης και αποκατάστασης περιβαλλοντικής ζημίας παραγράφεται, ενώ, στην περίπτωση που φυσικό ή νομικό πρόσωπο ενεργεί με δική του πρωτοβουλία, κατόπιν όμως συνεννόησης με την Αρμόδια Αρχή, υφίσταται και η δυνατότητα αναζήτησης των δαπανών πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας κατά τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, περί αδικαιολόγητου πλουτισμού ή ΑΚ περί διοίκησης αλλοτρίων.

Η διάταξη του άρθρου 12 αναφέρεται στη περίπτωση του καταλογισμού των δαπανών για παραπάνω από έναν υπεύθυνους φορείς εκμετάλλευσης και συγκεκριμένα αναφέρει ότι εφαρμόζονται όσα ορίζονται στην διάταξη του άρθρου 926ΑΚ ,με τίτλο «Ζημία από περισσότερους» ή όσα ορίζονται στη διάταξη του άρθρου 927ΑΚ με τίτλο «Αναγωγή μεταξύ τους».

Συγκεκριμένα, η διάταξη 926 του ΑΚ, ορίζει ότι σε αυτή την περίπτωση ευθύνονται όλοι εις ολόκληρόν, ανεξάρτητα με το αν έχουν ενεργήσει συγχρόνως ή διαδοχικά, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να εξακριβωθεί ποιο πρόσωπό επέφερε τη ζημία, ενώ η διάταξη του άρθρου 927 του ΑΚ με τίτλο «Αναγωγή μεταξύ τους», αναγνωρίζει το δικαίωμα εκείνου που σύμφωνα με την προηγούμενη περίπτωση κατέβαλε ολόκληρη την αποζημίωση, να την αναζητήσει από τους υπόλοιπους. Το δικαστήριο αποφασίζει το μέτρο της ευθύνης των φορέων εκμετάλλευση με κριτήριο το βαθμός του πταίσματος που αντιστοιχεί στο καθένα, ενώ στην περίπτωση που δεν μπορεί να εξακριβωθεί αυτό, η ζημία κατανέμεται μεταξύ τους σε ίσα μέρη.

Στη ίδια παράγραφο αναφέρεται ότι η σχετική αξίωση παραγράφεται μετά από πέντε έτη από την στιγμή που ο πρώτος κατέβαλε στην αρμόδια αρχή τις γενόμενες από αυτήν δαπάνες και έλαβε γνώση του προσώπου του συνυπεύθυνου φορέα εκμετάλλευσης, ενώ σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από την τελευταία γνώση, η αναγωγική αυτή

απαίτηση παραγράφεται μετά από είκοσι χρόνια από την καταβολή αυτών στην αρμόδια αρχή.

Επίσης, στην παράγραφο 2 της ίδια διάταξη αναφέρεται η περίπτωση κατά την οποία αιτία πρόκλησης της περιβαλλοντικής ζημίας είναι χρήση προϊόντος. Σε αυτή την περίπτωση ο φορέας εκμετάλλευσης, δύναται να στραφεί αναγωγικά κατά του παραγωγού, ή του εισαγωγέα ή του προμηθευτή του προϊόντος και να ζητήσει απ' αυτόν τις δαπάνες που έχει καταβάλει, με τη προϋπόθεση ότι εκείνος που χρησιμοποίησε το συγκεκριμένο προϊόν, το έκανε λαμβάνοντας υπόψιν τις προϋποθέσεις που είχαν καθορισθεί για τη χρήση του προϊόντος κατά τον χρόνο του γεγονότος που προκάλεσε την ζημία στο περιβάλλον ή την άμεση απειλή της.

Τέλος, αναφέρεται η περίπτωση κατά την οποία υφίσταται συντρέχον πταίσμα της Αρμόδιας αρχής ή ακόμα και άλλης δημόσια αρχής αναφορικά με την πρόκληση περιβαλλοντικής ζημίας. Σε αυτή την περίπτωση εφαρμόζεται υπερ του φορέα εκμετάλλευσης, η διάταξη του άρθρου 300 του Αστικού κώδικα με τίτλο με τίτλο «*Ζημία από οικείο πταίσμα*», στην οποία αναφέρεται η δυνατότητα του δικαστηρίου να μην επιδικάσει αποζημίωση ή να μειώσει το ποσό της, στην περίπτωση που εκείνος που ζημιώθηκε συντέλεσε ο ίδιος στην ζημία ή την έκτασή της.

Η διάταξη του άρθρου 13 με τίτλο «*Αίτηση για ανάληψη δράσης αποκατάστασης*», η οποία επαναλαμβάνει τις διατάξεις των άρθρων 12 και 13 της Οδηγίας, αναφέρεται στην διαδικασία και τις γενικότερες προϋποθέσεις προκειμένου για την ανάληψης δράσης αποκατάστασης. Ειδικότερα, στη παράγραφο 1 της διάταξης αναφέρεται η δυνατότητα κάθε φυσικού ή νομικού προσώπου να υποβάλει εγγράφως στην (ΕΥΕΠ), τις πληροφορίες που διαθέτει, σχετικά με κάποια περιβαλλοντική ζημία και να απευθυνθεί την αρμόδια αρχή προκειμένου να αναλάβει δράση. Τα ανωτέρω ισχύουν για κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο έχει έννομο συμφέρον από την λήψη της απόφασης σχετικά με την περιβαλλοντική ζημία ή επηρεάζεται από αυτήν. Έννομο, επίσης θεωρείται το συμφέρον Μη Κυβερνητικής Οργάνωση, η οποία προάγει την περιβαλλοντική προστασία, ανεξάρτητα από το αν έχει ή όχι νομική προσωπικότητα.

Στη συνέχεια, η διάταξη αναφέρει στις προϋποθέσεις, ώστε να γίνει δεκτή η αίτηση ανάληψης δράσης από την αρμόδια υπηρεσία. Η αίτηση ανάληψης δράσης πρέπει να συνοδεύεται από στοιχεία καθώς και από πληροφορίες οι οποίες πρέπει να τεκμηριώνουν

την αναφερομένη ύπαρξη περιβαλλοντικής βλάβης. Στη περίπτωση που η αίτηση είναι εμφανώς παράλογη ή δεν περιέχει τα αναγκαία στοιχεία και τις πληροφορίες, η ΕΥΕΠ έχει την δυνατότητα να απορρίψει την αίτηση, με την προϋπόθεση ότι σε κάθε περίπτωση θα ενημερώσει τον αιτούντα για τους λόγους, βάση των οποίων απορρίφθηκε η αίτηση του.

Σε αντίθεση περίπτωση η ΕΥΕΠ συνεχίζει στην εξέταση της αίτησης ανάληψης δράσης και εάν που διαπιστώσει ότι αποδεικνύεται επαρκώς η ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας, τότε το αίτημα για ανάληψη δράσης γίνεται αποδεκτό και με απόφαση του Γενικού Επιθεωρητή Περιβάλλοντος, καταλογίζεται η περιβαλλοντική ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης και διαβιβάζεται άμεσα η απόφαση στην αρμόδια αρχή, ενώ σε αντίθετη περίπτωση, ορίζεται η υποχρέωση της αιτιολόγησης της απορριπτική απόφασης .

Σε κάθε περίπτωση, η ΕΥΕΠ έχει την υποχρέωση να ενημερώσει τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα σχετικά με την κατάσταση της αιτήσεως τους για ανάληψη δράσης, παράλειψη της οποίας συνιστά παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας και προσβάλλεται με αίτηση ακυρώσεως.

Στη συνέχεια, το κείμενο του προεδρικού διατάγματος συνεχίζει με κάποιες ειδικές διατάξεις σχετικά με την χρηματοοικονομική ασφάλεια, την συνεργασία με άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τους ελέγχους, την Ένδικη Προστασία και τέλος τις Διοικητικές Κυρώσεις, τα οποία θα παρουσιαστούν αναλυτικά στην συνέχεια.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 17 με τίτλο «*Διοικητικές Κυρώσεις*», επιβάλλονται στους φορείς εκμετάλλευσης που παραβαίνουν τις διατάξεις του παρόντος διατάγματος, οι διοικητικές κυρώσεις του άρθρου 30 του ν. 1650/1986. Σε περίπτωση επιβολής διοικητικού προστίμου, αυτό εισπράττεται από τις Δημόσιες Οικονομικές Υπηρεσίες (ΔΟΥ), υπέρ του Δημοσίου σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΕΔΕ και διατίθενται προκειμένου για την υλοποίηση των δράσεων της πρόληψη και της αποκατάστασης των ζημιών στο περιβάλλον

Όσον αφορά την Ένδικη Προστασία, η διάταξη του άρθρου 18 ορίζει, ότι οποιαδήποτε απόφαση ή άλλη πράξη επιβολής προληπτικών μέτρων ή μέτρων αποκατάστασης πρέπει να αιτιολογείται επαρκώς αλλά και να κοινοποιούνται άμεσα στον φορέα εκμετάλλευσης, ο οποίος συγχρόνως ενημερώνεται για τα ένδικα μέσα που διαθέτει κατά της αποφάσεως ή πράξεως καθώς επίσης για τις αντίστοιχες προθεσμίες, ενώ ο

φορέας εκμετάλλευση δικαιούται να αναζητήσει τις δαπάνες στις οποίες προέβη, με αίτηση του στην αρμόδια αρχή, στην περίπτωση που μετά την άσκηση αυτών το δικαστήριο κατέληξε σε τελεσίδικη απόφαση υπέρ του. Το ποσό των δαπανών αυτών, καταβάλλεται στον δικαιούχο φορέα εκμετάλλευσης μετά από εισήγηση του ΣΥΓΑΠΕΖ με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και ΠΕΧΩΔΕ (νυν ΠΙΕΝ) ή αν αρμόδια αρχή είναι η Περιφέρεια, μετά από εισήγηση του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας.

Η διάταξη του άρθρου 20 αναφέρεται στην Κατάρτιση εκθέσεων, η οποία αποτελεί μια από τις βασικές αρμοδιότητες του ΣΥΓΑΠΕΖ και στην οποία περιλαμβάνονται οι πληροφορίες και τα στοιχεία που αναφέρονται στο Παράρτημα VI του άρθρου 21, σχετικά με την εφαρμογή του προεδρικού διατάγματος, την οποία πρέπει να υποβάλει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το αργότερο μέχρι την 30η Απριλίου 2013.

Στη διάταξη του άρθρου 15 με τίτλο «*Συνεργασία με άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*», αναφέρεται ότι στην περίπτωση που μία περιβαλλοντική ζημία επηρεάζει ή ενδέχεται να επηρεάσει περισσότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε αυτή την περίπτωση προβλέπεται από το προεδρικό διάταγμα η συνεργασία του ΥΠΕΧΩΔΕ (νυν ΥΠΙΕΝ) με τα υπόλοιπα κράτη μέλη, τόσο για την περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας εντός της ελληνικής επικράτειας που ενδέχεται να επηρεάσει τα υπόλοιπα κράτη μέλη, όσο και στην περίπτωση τέτοιας ζημίας, η οποία όμως δεν προκλήθηκε εντός των συνόρων της. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η αρμόδια ελληνική αρχή έχει την δυνατότητα, συμφωνά με το παρόν διάταγμα να προβεί στην αναζήτηση των δαπανών στις οποίες υποβλήθηκε, προκειμένου για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής ζημίας η οποία δεν προήλθε από αυτήν.

Με τη διάταξη του άρθρου 14 του ΠΔ με τίτλο «*Χρηματοοικονομική ασφάλεια*» εισάγεται μία ακόμα καινοτομία του συγκεκριμένου νομοθετήματος, με την οποία καθιερώθηκε από 1.5 του 2010, η υποχρεωτικότητα της υπαγωγής των επαγγελματικών δραστηριοτήτων του Παραρτήματος III του ΠΔ σε σύστημα χρηματοοικονομικής ασφάλειας.

Κεφάλαιο τρίτο

Νομολογία

Η υπόθεση «*Trail Smelter*» αποτελεί την πρώτη περίπτωση που το διεθνές δίκαιο ασχολήθηκε με το ζήτημα της διασυνοριακής ρύπανσης εφαρμόζοντας την αρχή ο «*ρυπαίνων πληρώνει*». Η υπόθεση αυτή αποτελεί σημείο αναφοράς σχετικά με τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται στα κράτη από το διεθνές δίκαιο, όσον αφορά την αποφυγή διασυνοριακής μόλυνσης της ατμόσφαιρας. Επίσης, παραπέμπει στην αρχή 21 στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης, σχετικά με την υποχρέωση ενός κράτους να μην προκαλεί με τις δραστηριότητές του περιβαλλοντικές ζημιές στα άλλα κράτη. Για όλους τους παραπάνω λόγους, η συγκεκριμένη υπόθεση θεωρείται ότι συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό «...στις απαρχές της σύλληψης της ιδέας για την προστασία του περιβάλλοντος».¹⁰⁰

Ειδικότερα, η υπόθεση «*Trail Smelter*» (*Trail smelter case United States vs Canada, 1938,1941*)¹⁰¹ αφορά την διαφορά μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και του Καναδά, σχετικά με τις συνέπειες που είχαν στο έδαφος των ΗΠΑ οι εκπομπές διοξειδίου του θείου(SO₂) από το εργοστάσιο χυτηρίου μολύβδου και ψευδαργύρου που λειτουργούσε στο έδαφος του Καναδά, οι οποίες αυξήθηκαν σημαντικά μετά το 1906 και ιδιαίτερα τα έτη 1925-1927.

Στην πρώτη του απόφαση επί της υπόθεσης το 1938, το Διαιτητικό Δικαστήριο έκανε δεκτό το γεγονός ότι οι εκπομπές διοξειδίου του θείου από το εργοστάσιο χυτηρίου μολύβδου και ψευδαργύρου στο Trail, στις όχθες του ποταμού Κολούμπια του Καναδά, περίπου 10 χιλ. βόρεια των συνόρων με τις ΗΠΑ, προκάλεσαν ζημία στο περιβάλλον της Ουάσιγκτον κατά το χρονικό διάστημα 1925-1937 και όπως αναφέρεται και στην απόφασή του στο άρθρο 1 αυτής, υποχρέωσε την κυβέρνηση του Καναδά να καταβάλει το ποσό των \$350.000 στις Ηνωμένες Πολιτείες, ως αποζημίωση όλων των ζημιών που προκλήθηκαν στις ΗΠΑ, πριν από την πρώτη ημέρα του Ιανουαρίου 1932,ως αποτέλεσμα

¹⁰⁰ Τσιφοπούλου Ειρήνη,(2009), [Διπλωματική εργασία], «*Η Συνεισφορά του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην ανάπτυξη του Διεθνούς Περιβαλλοντικού Δικαίου και στην προστασία του Περιβάλλοντος*», ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ,σελ15,ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/114410/files/tsifopoulou.pdf>

¹⁰¹ REPORTS OF INTERNATIONAL ARBITRAL AWARDS RECUEIL DES SENTENCES ARBITRALES, «*Trail smelter case (United States, Canada)*», 16 April 1938 and 11 March 1941, VOLUME III pp.1905, ανακτήθηκε από: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

της λειτουργία του Trail Smelter, εφαρμόζοντας έτσι για πρώτη φορά την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».¹⁰²Ενώ, στη δεύτερη απόφασή του το 1941, το δικαστήριο ασχολήθηκε με τα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν, ώστε το εργοστάσιο στο Trail να μπορεί να συνεχίσει την λειτουργία του χωρίς να ρυπαίνει, καθώς και με τον προσδιορισμό του ποσού της αποζημίωσης.

Η σπουδαιότητα της απόφασης αυτής έγκειται στο ότι αναφέρει ρητά την βασική θέση των αρχών του διεθνούς δικαίου σχετικά με την μη πρόκληση ζημίας από δραστηριότητες που διεξάγονται στο έδαφος ενός κράτους και ενδέχεται να επηρεάσουν αρνητικά το περιβάλλον ενός άλλου κράτους.¹⁰³

Σημαντική υπήρξε, σε επίπεδο νομολογίας του ΔΕΚ και η απόφαση της 29ης Απριλίου 1999 *Standley (C-293/97)*, σχετικά με τη συμβατότητα της Οδηγίας 91/676/ΕΚ 1991 για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης. Βασικό ερώτημα στην συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε το ύψος του τέλους που θα πρέπει να καταβάλουν οι ρυπαίνοντες. Επομένως, και η συγκεκριμένη υπόθεση εμπίπτει στην μεγάλη λίστα των υποθέσεων που θα παρουσιαστούν στην συνέχεια της παρούσας εργασίας, σχετικά με τον προβληματισμό όσον αφορά την εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Η συγκεκριμένη υπόθεση θεωρείται αποφασιστικής σημασίας για τις περιπτώσεις ρύπανσης από διάχυτες πηγές και τον καθορισμό του ρυπαίνοντα.

Ειδικότερα, με διάταξη της 17ης Ιουνίου 1997, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 11 Αυγούστου 1997, το High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division, υπέβαλε, δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία και το κύρος της οδηγίας 91/676/ΕΟΚ τα οποία προέκυψαν στο πλαίσιο εκδικάσεως δύο προσφυγών που άσκησαν οι *Standley κ.λπ.* και *Metson κ.λπ.* περί ακυρώσεως των αποφάσεων με τις οποίες ο Secretary of State for the Environment και ο Minister of Agriculture, Fisheries and Food προσδιόρισαν τους ποταμούς *Waveney*, *Blackwater* και *Chelmer*, καθώς και τους παραποτάμους τους, ως «*ύδατα που ενδέχεται να υποστούν ρύπανση*», κατά την έννοια της

¹⁰² ARTICLE I. «*The Government of Canada will cause to be paid to the Secretary of State of the United States, to be deposited in the United States Treasury, within three months after ratifications of this convention have been exchanged, the sum of three hundred and fifty thousand dollars, United States currency, in payment of all damage which occurred in the United States, prior to the first day of January, 1932, as a result of the operation of the Trail Smelter*».

¹⁰³ ΑΠΟΦΑΣΗ της 29. 4. 1999 — ΥΠΟΘΕΣΗ C-293/97, «...σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου κανένα κράτος δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί ή να επιτρέπει τη χρήση του εδάφους του με τρόπο ώστε να προκαλεί ζημία από ρυπαίνοντα αέρια εντός ή προς το έδαφος άλλου κράτους, ή προς τις περιοχές ή τα άτομα που διαβιούν σε αυτό, όταν πρόκειται για περίπτωση με σοβαρές συνέπειες και η ζημία αποδεικνύεται από ξεκάθαρες και πειστικές αποδείξεις».

διάταξης του άρθρου 3π1 της παραπάνω οδηγίας, χαρακτηρίζοντας τις περιοχές των οποίων τα ύδατα απορρέουν στα ύδατα αυτά ως «ευπρόσβλητες ζώνες».

Το ζήτημα που τέθηκε αφορούσε την συμβατότητα της Οδηγίας 91/676 με την αρχή ο «*ρουπαίνων πληρώνει*», δεδομένου ότι η συγκεκριμένη Οδηγία διέκρινε τους αγρότες από τους υπόλοιπους υπεύθυνους για την ρύπανση, παρόλο που η γεωργία εξ ορισμού αποτελεί μία από τις πηγές πρόκλησης ρύπανσης που σχετίζεται με την συγκεκριμένη ουσία.

Το δικαστήριο στην συγκεκριμένη απόφασή κατέληξε στο ότι οι αγρότες δεν θα πρέπει να αναλάβουν το κόστος μίας ρύπανσης στην οποία δεν συνέβαλαν και ως εκ τούτου προέτρεψε τα κράτη μέλη που εφαρμόζουν ή ενδέχεται να εφαρμόσουν την συγκεκριμένη Οδηγία, να λαμβάνουν υπόψη και τις άλλες πηγές ρύπανσης ώστε ο καταμερισμός της υποχρέωσης της ανάληψης του κόστους της ρύπανσης να είναι αναλογικός.¹⁰⁴

Το δικαστήριο με αυτό το τρόπο συνέδεσε την αρχή της αναλογικότητας με την εφαρμογή της αρχής ο «*ρουπαίνων πληρώνει*», διευκρινίζοντας πρώτον, ότι θα αποτελούσε παραβίαση της αρχής αν αναλάμβαναν οι αγρότες την αποκλειστική ευθύνη για την αποκατάσταση περιβαλλοντικής βλάβης, η οποία προκλήθηκε και από άλλες αιτίες, και δεύτερον, ότι τα μέτρα που λαμβάνονται από μια κατηγορία προσώπων, στην συγκεκριμένη περίπτωση από τους αγρότες, θα πρέπει να αντιστοιχούν στο μέρος της ζημίας που μπορεί να καταλογισθεί σε αυτά, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας.

Πολλά από τα ζητήματα που προκύπτουν κατά την εφαρμογή της Οδηγίας υπό το πρίσμα της αρχής «*ο ρυπαίνων πληρώνει*», αφορούν κυρίως τον αιτιώδη σύνδεσμο, δηλαδή την απόδειξη σχετικά με την σύνδεση μίας περιβαλλοντικής ζημίας με την δραστηριότητα ενός συγκεκριμένου φορέα εκμετάλλευσης. Μία από αυτές τις υποθέσεις είναι και η υπόθεση Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA και Syndial SpA κατά Ministero dello Sviluppo economico με τις σχετικές αποφάσεις **C-379/08** και **C-380/08** και υπόθεση **C-378/08**. Η υπόθεση αυτή αποτελεί περίπτωση διαχρονικών διαδοχικών

¹⁰⁴ Σκέψη 51, «*Όσον αφορά την αρχή ότι ο ρυπαίνων πληρώνει, αρκεί η διαπίστωση ότι η οδηγία δεν έχει ως αποτέλεσμα ότι οι κάτοχοι γεωργικών εκμεταλλεύσεων πρέπει να φέρουν τις επιβαρύνσεις που συνεπάγεται η εξάλειψη μιας ρυπάνσεως στην οποία δεν συνέβαλαν*».

εστιών ρύπανσης, λόγω της λειτουργίας πολλών εταιρειών πετροχημικών στην περιοχή Priolo Gargallo της Σικελίας από το 1960.

Οι ιταλικές διοικητικές αρχές επέβαλαν με μία σειρά διαδοχικών αποφάσεων, στις παρόχθιες επιχειρήσεις του όρμου της Augusta, υποχρεώσεις αποκατάστασης της διαπιστωθείσας ρύπανσης στην περιοχή Priolo, η οποία και είχε χαρακτηριστεί ως «*τοποθεσία εθνικού ενδιαφέροντος προς εξυγίανση*». Οι επιχειρήσεις Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA, καθώς και η ENI SpA, υπέβαλαν προσφυγές κατ' αυτών των διοικητικών αποφάσεων ενώπιον των ιταλικών δικαστηρίων με αποτέλεσμα το Tribunale amministrativo regionale della Sicilia (διοικητικό πρωτοδικείο της περιφέρειας της Σικελίας) να υποβάλλει ερωτήματα στο δικαστήριο σχετικά με την εφαρμογή της αρχής «*ο ρυπαίνων πληρώνει*».

Κεντρικό σημείο της υπόθεσης αποτελεί το ερώτημα σχετικά με το αν η αρμόδια εθνική αρχή δύναται να χρησιμοποιεί τεκμήρια προκειμένου να αποδείξει την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ μίας συγκεκριμένης δραστηριότητας και της πρόκλησης περιβαλλοντικής ζημίας, δεδομένου ότι η Οδηγία περί ΠΕ ορίζει, ότι ο φορέας εκμετάλλευσης των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων που αναφέρονται στο Παράρτημα Π, οφείλει να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης και να φέρει τη σχετική οικονομική επιβάρυνση στη περίπτωση που με την δραστηριότητα έχει προκαλέσει περιβαλλοντική ζημία ή άμεσο κίνδυνο ανάλογης ζημίας.

Το δικαστήριο στις δύο συνολικά αποφάσεις του κατέληξε, πρώτον, στην εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της αρχής «*ο ρυπαίνων πληρώνει*», διευκρινίζοντας ότι η υποχρέωση αποκατάστασης που βαρύνει τους φορείς εκμετάλλευσης πρέπει να είναι ανάλογη με την συμμετοχή τους στην πρόκληση ρύπανσης ή στον κίνδυνο ρύπανσης.¹⁰⁵ Δεύτερον, στην δυνατότητα της αρμόδιας αρχής να τεκμαίρει την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας, η οποία δύναται να προκύπτει από ευλογοφανείς ενδείξεις, όπως η εγγύτητα της εγκατάστασης του φορέα με την διαπιστωθείσα ρύπανση, καθώς και η χρήση συγκεκριμένων συστατικών που ενδέχεται να χρησιμοποιεί ο φορέας σε μόνιμη βάση στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του, ως προϋπόθεση για την επιβολή μέτρων

¹⁰⁵ Πουϊκλή Κλεονίκη, (XX), «Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη», ERA, ανακτήθηκε από: https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/overview.html https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/5_Pouikli/index.html

αποκατάστασης, αναγνωρίζοντας παράλληλα το δικαίωμα του φορέα εκμετάλλευσης να ανατρέψει το μαχητό αυτό τεκμήριο της δημόσιας εθνικής αρχής.

Στην δεύτερη απόφαση του το δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Οδηγία για τη ΠΕ επιτρέπει σε εξαιρετικές περιπτώσεις να επιβάλλεται στους φορείς εκμετάλλευσης, η λήψη μέτρων αποκατάστασης, ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία δεν αποδεικνύεται πλήρως η συμβολή τους στην πρόκληση της ρύπανσης, με την προϋπόθεση ότι είναι κάτοχοι γαιών που βρίσκονται δίπλα στον αιγιαλό. Επιπλέον, το δικαστήριο προσπαθώντας να θέσει ένα όριο στις ευθύνες που αποδίδονται στους φορείς των συγκεκριμένων επιχειρήσεων, εξειδίκευσε τα μέτρα αποκατάστασης, περιορίζοντας τα μόνο σε εκείνα που αποσκοπούν στην μη χειροτέρευση της κατάστασης και ως εκ τούτου δεν περιλαμβάνουν τα «γενικά» μέτρα αποκατάστασης. Όπως αναφέρει η Πουϊκλή Κλεονίκη, το ΔΕΕ με αυτή την απόφαση, διευρύνει τα όρια του συνδέσμου της αιτιώδους συνάφειας που απαιτούνται από την Οδηγία βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», μέσω της αναγνώρισης του μαχητού τεκμηρίου της αρμόδιας εθνικής αρχής.

Η επόμενη υπόθεση αφορά και αυτή σε ζητήματα εφαρμογής της αρχής ο «ρυπαίνων πληρώνει» και συγκεκριμένα την περίπτωση αδυναμίας προσδιορισμού του υπευθύνου ρύπανσης για την επιβολή μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης, αλλά και τις ρυθμίσεις της ΠΕ σχετικά με την αποκατάσταση των μολυσμένων εδαφών. Πρόκειται για την απόφαση ΔΕΕ C-534/2013 της 4ης Μαρτίου 2015 Ministero dell’Ambiente e della Tutela del Territorio e del Mare, Ministero della Salute, Ispra — Istituto Superiore per la Protezione e la Ricerca Ambientale κατά Fipa Group Srl.¹⁰⁶ η οποία αφορά αιτήματα για την αποκατάσταση κάποιων μολυσμένων περιοχών στην περιοχή της Massa carrara της βόρειας Ιταλίας. Βασικές πηγές μόλυνσης των συγκεκριμένων περιοχών αποτελούσαν οι βιομηχανικές δραστηριότητες των εταιρειών Farmoplant SpA και Cersam Srl, μέλη του ομίλου Montedison Spa -νυν Edison, οι οποίες αφορούσαν την παραγωγή εντομοκτόνων. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η περιοχή αυτή να χαρακτηριστεί το 1998 ως "τοποθεσία ειδικού ενδιαφέροντος" λόγω της σοβαρής ρύπανσης στην περιφέρεια του Δήμου Massa Carrara από χημικές ουσίες, μεταξύ των οποίων και η αμμωνία. Στην συνέχεια, ο όμιλος Montedison Srl. πούλησε τις τοποθεσίες αυτές σε τρεις διαφορετικές εταιρίες (Automation, Ivan και Fipa Group). Οι αρμόδιες διευθύνσεις του Ministero υποχρέωσαν

τις Tws Automation, Ivan και Fira Group, ως νομείς του γηπέδου, να εφαρμόσουν ειδικά μέτρα «*επείγουσας προστασίας*», οι οποίες ισχυρίστηκαν ότι δεν ευθύνονται για την διαπιστωθείσα ρύπανση.

Το ΔΕΕ στην απόφαση του κατάληξε ότι η σχετική ρύθμισή του εθνικού δικαίου της Ιταλίας δεν είναι αντίθετη με την οδηγία για την ΠΕ, αφού δεν απαιτεί στην συγκεκριμένη περίπτωση από του ιδιοκτήτες γης που δεν προκάλεσαν την ζημία να την αποκαταστήσουν, αλλά απαιτεί από αυτούς την αποζημίωση της αρμόδιας αρχής για τα έξοδα που κατέβαλε για την αποκατάσταση του εδάφους, περιορίζοντας την στην αγοραία αξία της αποκατασταθείσας γης.

Το βασικό ερώτημα που τέθηκε στην συγκεκριμένη περίπτωση, αφορά το αν θα μπορούσε να ζητηθεί από τους νέους αυτούς ιδιοκτήτες γης, οι οποίοι δεν είναι υπεύθυνοι για την ρύπανση που προκλήθηκε από τον ομίλου Montedison Spa, η καταβολή του κόστους αποκατάστασης της ρύπανσης. Αξίζει να αναφερθεί, ότι στην συγκεκριμένη υπόθεση εγέρθηκαν και άλλα σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τα όρια της εφαρμογής της αρχής «*ο ρυπαίνων πληρώνει*», τη σχέση μεταξύ των εθνικών και ενωσιακών ρυθμίσεων για την αποκατάσταση των μολυσμένων εδαφών, αλλά και με την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας που χορηγείται στα κράτη μέλη, βάσει της διάταξης του άρθρου 16 της Οδηγίας για την ΠΕ για την δυνατότητα λήψης αυστηρότερων μέτρων ΠΕ.¹⁰⁷ Παράλληλα, το δικαστήριο, όπως παρατηρείται και στην προηγούμενη απόφαση, θέλοντας να περιορίσει τα βάρη του φορέα εκμετάλλευσης, περιόρισε το κόστος των μέτρων αποκατάστασης αναφέροντας συγκεκριμένα, ότι αυτά αφορούν μόνο την αγοραία αξία της αποκατασταθείσας γης.¹⁰⁸

Επόμενη υπόθεση, στην οποία παρουσιάζεται ξανά ζήτημα αιτιώδους συνδέσμου όσον αφορά την εφαρμογή της αρχής «*ο ρυπαίνων πληρώνει*», αποτελεί η **C - 129/16** απόφαση του δικαστηρίου της 13ης Ιουλίου 2017 (Ουγγρική υπόθεση) *Turkevei Tejtemelo*

¹⁰⁷ Πουϊκλή Κλεονίκη,(XX), «Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη», ERA, ανακτήθηκε από: https://www.eracomm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/overview.html https://www.eracomm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/5_Pouikli/index.html

¹⁰⁸(62) «Εν προκειμένω, πάντως, δεν αμφισβητείται ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη στις υποθέσεις της κύριας δίκης ρύθμιση δεν επιτρέπει την επιβολή μέτρων αποκατάστασης στον κύριο που δεν φέρει ευθύνη για τη ρύπανση, δεδομένου ότι η εν λόγω ρύθμιση απλώς προβλέπει συναφώς ότι ο κύριος αυτός υποχρεούται να αποδώσει τις δαπάνες για τις ενέργειες της αρμόδιας αρχής εντός των ορίων της, καθοριζόμενης κατόπιν των ενεργειών αυτών, αγοραίας αξίας του γηπέδου.»

Kft. κατά Országow Környezetvedelmi es Termesztvedelmi Főfelugveloseg. Η υπόθεση αυτή αφορά την ένδική διαφορά μεταξύ της Túrkevei Tejtermelő Kft. (στο εξής: TTK) και της Országos Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főfelügyelőség (Εθνικής Γενικής Διεύθυνσης Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Φύσης, στο εξής: Γενική Διεύθυνση) με αντικείμενο το πρόστιμο που επιβλήθηκε στην TTK λόγω παράνομης αποτέφρωσης αποβλήτων εντός ακινήτου της, συνεπεία της οποίας προκλήθηκε σημαντική ατμοσφαιρική ρύπανση.

Ειδικότερα, στις 2 Ιουλίου 2014, η αρμόδια πρωτοβάθμια αρχή περιβαλλοντικής προστασίας ενημερώθηκε ότι σε ακίνητο της TTK πραγματοποιείτο επανειλημμένα αποτέφρωση αποβλήτων. Η TTK δήλωσε ότι είχε εκμισθώσει το ακίνητο αυτό σε φυσικό πρόσωπο, το οποίο στην συνέχεια αποδείχθηκε ότι είχε αποβιώσει και έτσι της επιβλήθηκε πρόστιμο ύψους περίπου 1 630 ευρώ, ως κυρία του ακινήτου. Η TTK στη συνέχεια, αμφισβήτησε το πρόστιμο ενώπιον της πρωτοβάθμιας αρχής περιβαλλοντικής προστασίας, η οποία απέρριψε την ένστασή της, με την αιτιολογία ότι η αποτέφρωση αποβλήτων σε ανοικτό χώρο προκαλεί περιβαλλοντικό κίνδυνο.

Η πρωτοβάθμια αρχή περιβαλλοντικής προστασίας έκρινε ότι ως υπεύθυνη έπρεπε να θεωρηθεί η TTK, αφού σύμφωνα με τον νόμο περί προστασίας του περιβάλλοντος, τόσο ο κύριος και όσο και ο κάτοχος του συγκεκριμένου ακινήτου, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, ευθύνονται από κοινού και εις ολόκληρον, εκτός και εάν ο κύριος μπορεί να αποδείξει, πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι δεν είναι υπεύθυνος.

Η TTK, προσέφυγε κατά της Γενικής Διεύθυνσης ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου διοικητικών και εργατικών διαφορών του Szolnok της Ουγγαρίας). Το δικαστήριο κατάληξε, ότι το πρόστιμο λόγω ατμοσφαιρικής ρύπανσης δεν εμπίπτει, στα «μέτρα αποκατάστασης» της Οδηγίας 2004/35 για την ΠΕ και αναφέρθηκε, πρώτον, στη δυνατότητα που παρέχει η διάταξη του άρθρου 16 της Οδηγίας στα Κράτη μέλη να λαμβάνουν αυστηρότερα μέτρα και δεύτερον, στην απαίτηση που προκύπτει από το καθεστώς ΠΕ της Οδηγίας, το οποίο απαιτεί την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου αιτιώδους μεταξύ της δραστηριότητας του φορέα και της ρύπανσης, γεγονός που όπως αναφέρει το δικαστήριο, θεωρεί ότι δεν επιτευχθεί από την αρμόδια εθνική αρχή και ως

εκ τούτου δεν υπάρχει καμία νομική βάση για την επιβολή διοικητικού προστίμου στην ΤΤΚ.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (πρωτοβάθμιο δικαστήριο διοικητικών και εργατικών διαφορών του Szolnok) αποφάσισε να αναστείλει την διαδικασία και να υποβάλει στο δικαστήριο κάποια προδικαστικά ερωτήματα.

Το πρώτο ερώτημα του δικαστηρίου αφορούσε τον σύνδεσμο της αιτιώδους συνάφειας και ειδικότερα τη συμβατότητα της συγγκικής εθνικής ρύθμισης, η οποία έδινε την δυνατότητα στην αρμόδια διοικητική αρχή να αποδίδει την ευθύνη στον ιδιοκτήτη για την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, χωρίς την απόδειξη της ύπαρξης του αιτιώδους συνδέσμου, η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση προκειμένου για την ενεργοποίηση της Οδηγίας για την ΠΕ.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι η εθνική ρύθμιση του Ουγγρικού δικαίου δεν είναι αντίθετη με την Οδηγία για την ΠΕ, η οποία αναγνωρίζει ως εις ολόκληρόν υπευθύνους ζημίας και τους κυρίους των εν λόγω ακινήτων, εκτός από τους φορείς εκμετάλλευσης των ακινήτων όπου προκλήθηκε η παράνομη ρύπανση, χωρίς να απαιτεί την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου, υπό την προϋπόθεση ότι συμφωνεί με τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, τις διατάξεις ΣΛΕΕ και των πράξεων του παράγωγου δικαίου αυτής. Το δικαστήριο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Πουϊκλή Κλεονίκη, με την ρύθμισή του αυτή, προσπαθεί και σε αυτή την περίπτωση να περιορίσει το πλαίσιο της ευθύνης του φορέα εκμετάλλευσης.¹⁰⁹

Επίσης, το δικαστήριο με το δεύτερο ερώτημα, αναφέρεται στην επιβολή του προστίμου στους κύριους των ακινήτων, οι οποίοι δεν ευθύνονταν για την προκληθείσα ρύπανση, και συγκεκριμένα στο ζήτημα της συμβατότητας της επιβολής του και με τις ρυθμίσεις της Οδηγίας για την ΠΕ.

Το ΔΕΕ κατέληξε, όσον αφορά την περίπτωση της υπόθεσης της κύριας δίκης, ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση, εφόσον εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2004/35, με την έννοια ότι δίνεται η δυνατότητα στην αρμόδια εθνική

¹⁰⁹Πουϊκλή Κλεονίκη,(XX), «Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη»,ERA,ανακτήθηκε από: https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/overview.htmlhttps://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/5_Pouikli/index.html

διοικητική αρχή της επιβολής του προστίμου, υπό την προϋπόθεση, πρώτον, ότι με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται ο σκοπός της ενισχυμένης προστασίας του περιβάλλοντος και δεύτερον, ότι ο τρόπος καθορισμού του ύψους του προστίμου είναι ανάλογος για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, γεγονός που αφήνεται στην κρίση του εθνικού δικαστηρίου.

Τέλος, επί της δυνατότητας εφαρμογής της Οδηγίας 2004/35 στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεδομένου ότι αφορά περίπτωση ατμοσφαιρικής ρύπανσης, το ΔΕΕ έκρινε ότι η ατμοσφαιρική ρύπανση δεν συνιστά αυτή καθαυτήν περιβαλλοντική ζημία, ωστόσο η αιτιολογική σκέψη 4 της Οδηγίας διευκρινίζει ότι η περιβαλλοντική ζημία περιλαμβάνει επίσης και τη ζημία που προκαλείται από αερομεταφερόμενα στοιχεία, υπό τη προϋπόθεση ότι μπορούν να προκαλέσουν ζημία στα ύδατα, στο έδαφος ή σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους.¹¹⁰ Με αυτή την έννοια, η συγκεκριμένη ζημία εμπίπτει στις ρυθμίσεις της Οδηγίας 2004/35 και επομένως εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει, αν η ατμοσφαιρική ρύπανση προκάλεσε τέτοια ζημία ή αποτέλεσε άμεση απειλή τέτοιας ζημίας, ώστε να συντρέχει λόγος για λήψη μέτρων πρόληψης ή αποκατάστασης κατά την έννοια της οδηγίας 2004/35.

Στη συνέχεια του τρίτου κεφαλαίου της παρούσας εργασίας με θέμα την «Περιβαλλοντική Ευθύνη στην Ελληνική Έννομη τάξη», ακολουθεί παρουσίαση και ανάλυση των αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων, οι οποίες έδωσαν κατευθύνσεις για την εφαρμογή της νομοθεσίας περί ΠΕ. Ως επί το πλείστον, πρόκειται για υποθέσεις, οι οποίες έχουν συζητηθεί ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας και έχουν απασχολήσει έντονα τη νομική επιστήμη.

Αρχικά παρουσιάζονται κάποιες αποφάσεις σχετικά με τη ρύπανση στην περιοχή του Ασωπού ποταμού στη Βοιωτία, όπως η απόφαση 3978/2010 του ΣΤΕ (Αποφάσεις Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων), η απόφαση 845/2010 της επιτροπής αναστολών του δικαστηρίου, καθώς και η απόφαση ΜΠρΧαλκίδος 1158/2010 (Διαδικασία Ασφαλιστικών Μέτρων), οι οποίες παρότι δεν εφαρμόζουν το Π.Δ148/2009, παρέχουν σημαντικές διευκρινίσεις ως προς τις επιβαλλόμενες κυρώσεις σε περίπτωση ρύπανσης ή υποβάθμισης

¹¹⁰ Οδηγία 2004/35. Αιτιολογική σκέψη (4) «Η περιβαλλοντική ζημία περιλαμβάνει επίσης τη ζημία που προκαλείται από αερομεταφερόμενα στοιχεία, εφόσον η ζημία αφορά στα ύδατα, στο έδαφος ή σε προστατευόμενα είδη ή φυσικούς οικοτόπους».

του περιβάλλοντος αλλά και ως προς τα δικαιώματα του φορέα εκμετάλλευσης, δεδομένου ότι όσον αφορά την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Π.Δ. για την ΠΕ έχει, μέχρι στιγμής, τύχει μειωμένης επεξεργασίας από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζονται οι αποφάσεις ΣτΕ 551/2015, σχετικά με τη λειτουργία μεταλλείων χρυσού στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής καθώς και η απόφαση ΣτΕ 975/2015, σχετικά με τη ρύπανση των υδάτων και του εδάφους της περιοχής του δήμου Μεσσαπίας από εξασθενές χρώμιο και νικέλιο, η οποία σύμφωνα με την Πουϊκλή Κλεονίκη αποτελεί και την πρώτη απόφαση στην οποία γίνεται ερμηνεία των ρυθμίσεων του Π.Δ148/2009 από το ΣΤΕ.¹¹¹

Εκκινώντας από την περίπτωση του Ασωπού, η ουσιώδης διατάραξη του οικοσυστήματος στην ευρύτερη περιοχή του έχει απασχολήσει έντονα, τόσο το νομικό κόσμο, όσο και την κοινή γνώμη, ενώ όπως έχει αποδειχθεί από αλλεπάλληλες επιστημονικές μελέτες, πέραν της βλάβης του φυσικού οικοσυστήματος, συντρέχει άμεσος κίνδυνος και για την υγεία των κατοίκων της περιοχής.

Ειδικότερα, το πρόβλημα στον Ασωπό εντοπίζεται από το 1969. Προεδρικό διάταγμα προέβλεψε την εγκατάσταση στην ευρύτερη περιοχή των Οиноφύτων βαριά ρυπογόνων βιομηχανιών από την Αττική. Δέκα χρόνια αργότερα (1979) ορίστηκαν οι προδιαγραφές στις οποίες θα έπρεπε να υπακούν τα προς ρίψη επεξεργασμένα λύματα. Ωστόσο, από την ρύθμιση απουσίαζε η πρόβλεψη ελεγκτικού μηχανισμού. Η μη οριοθέτηση της βιομηχανικής περιοχής Οиноφύτων –Σχηματαρίου είχε ως αποτέλεσμα την απουσία των αναγκαίων μέτρων και την άναρχη οικοδόμηση των βιομηχανικών συγκροτημάτων.

Είναι γεγονός, ότι μόλυνση συνεχίζεται στην περιοχή απρόσκοπτα, παρά τις ποινές και τα χρηματικά πρόστιμά που επέβαλε το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Θηβών το 2014 σε επτά βιομηχανίες για υποβάθμιση του περιβάλλοντος κατ' εξακολούθηση και για δημιουργία κινδύνου βαριάς σωματικής βλάβης και θανάτου. Χαρακτηριστικό είναι ότι σήμερα σε αυτή την άτυπη βιομηχανική περιοχή των Οиноφύτων Βοιωτίας δραστηριοποιούνται περίπου 250 επιχειρήσεις.¹¹²

¹¹¹ Πουϊκλή Κλεονίκη, (XX), «Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη», ERA, ανακτήθηκε από: https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/overview.html https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/stand_alone/videos/5_Pouikli/index.html

¹¹² Κόρκα Στυλιανή (2021), [Διπλωματική Εργασία], «Οικονομοτεχνική Ανάλυση για την ίδρυση Μονάδας Συλλογής, Διαχείρισης και την Ανακύκλωση Αποβλήτων στο επιχειρηματικό πάρκο των Οиноφύτων». Παν/μιο Πειραιώς, σελ 8.

Εκτός των εθνικών δικαστικών αποφάσεων, που θα εξετασθούν στο παρόν κεφάλαιο, η υπόθεση της μόλυνσης του Ασωπού έχει φτάσει μέχρι την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) του Συμβουλίου της Ευρώπης μετά από άσκηση συλλογικής προσφυγής που είχε καταθέσει η Διεθνής Ομοσπονδία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από κοινού με την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με αντικείμενο την παραβίαση του δικαιώματος στην υγεία των κατοίκων των Οиноφύτων εξαιτίας της βιομηχανικής ρύπανσης. Η ΕΕΚΔ στην απόφαση της κατέληξε στην ομόφωνη καταδίκη της Ελλάδας, αναφέροντας εκτός των άλλων την αποτυχία του ελληνικού κράτους, όσον αφορά την λήψη μέτρων για την εξάλειψη των αιτιών που προκαλούν βλάβη στην υγεία των κατοίκων και την αποφυγή, στο μέτρο του δυνατού, ασθενειών στην περιοχή της λεκάνης απορροής του Ασωπού ποταμού και κοντά στην βιομηχανική περιοχή των Οиноφύτων.¹¹³

Αξίζει να αναφερθεί και η αναφορά της Εριν Μπρόκοβιτς, νομικής συμβούλου σε περιβαλλοντικά θέματα, η οποία ασχολήθηκε με την υπεράσπιση των κατοίκων στο Χίνκλεϊ της Νότιας Καλιφόρνιας, οι οποίοι κατήγγειλαν την ύπαρξη της τοξικής ουσίας που αποκαλείται «εξασθενές χρώμιο» στο πόσιμο νερό. Η υπόθεση αυτή, που τελικά έκλεισε θετικά για τους κατοίκους του Χίνκλεϊ είναι σχεδόν ίδια με αυτή των Οиноφύτων, ωστόσο στο Χίνκλεϊ υπήρχε μόλις μία εταιρεία που ρύπαινε το πόσιμο νερό με εξασθενές χρώμιο, ενώ αντίθετα στην περίπτωση του Ασωπού υπάρχουν πολύ περισσότερες.

Το ΣΤΕ ασχολήθηκε κατ' επανάληψη με το πρόβλημα του Ασωπού ποταμού. Αρχικά με τη σειρά αποφάσεων της επταμελούς επιτροπή του ΣΤΕ 3978/2010, στις οποίες, πρώτον, ακυρώθηκαν οι αποφάσεις της Διοίκησης να ανακαλέσει άδειες λειτουργίας επιχειρήσεων και δεύτερον, ακυρώθηκαν οι ΑΕΠΟ¹¹⁴ (Αποφάσεις Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων) εγκαταστάσεων που ρύπαιναν τον ποταμό. Συγκεκριμένα,¹¹⁵

¹¹³International Federation for Human Rights FIDH, (2011). «As a result, the Committee considers that the Greek authorities did not take appropriate measures to provide advisory and educational facilities for the promotion of health in the present case.»

¹¹⁴ Νόμος 4685/2020, «Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις.», ανακτήθηκε από:

<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/618405/nomos-4685-2020>

¹¹⁵ Νόμος και Φύση, «ΣΤΕ 3978/2010, Παράνομη άρνηση επιβολής διακοπής δραστηριοτήτων που ρυπαίνουν τον Ασωπό» ανακτήθηκε από: <https://nomosphysics.org.gr/14265/ste-39782010-paranomi-arnisi-epivolis-diakopis-drastiriotiton-poy-rypainoun-ton-asopo/>

κρίθηκε ότι εκτός από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ΥΠΕΝ), υπεύθυνη ήταν και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση (ΝΑ) Βοιωτίας, η οποία όφειλε, προκειμένου να περιοριστεί η ρύπανση, να ερευνήσει τις συνθήκες λειτουργίας συγκεκριμένων επιχειρήσεων και να επιβάλει τις αντίστοιχες νόμιμες κυρώσεις. Σύμφωνα με το ΣΤΕ,¹¹⁶ η Διοίκηση διαθέτει διακριτική ευχέρεια ως προς το είδος της επιβαλλόμενης κύρωσης, ωστόσο, υπάρχει και η δυνατότητα εκ μέρους της Διοίκησης, εκτός από την επιβολή αλληπάλληλων προστίμων και της διακοπής της ρυπογόνου δραστηριότητας.¹¹⁷

Η παράλειψη της ΝΑ Βοιωτίας, όσον αφορά την λήψη των κατάλληλων μέτρων αποκατάστασης του οικοσυστήματος του Ασωπού, χαρακτηρίστηκε ρητώς από το ΣΤΕ ως παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας, η οποία βασίζεται στην αδράνεια της ΝΑ Βοιωτία αναφορικά με την διακοπή της λειτουργίας των μονάδων εκείνων, οι οποίες δεν διέθεταν σύστημα επεξεργασίας αποβλήτων ή λειτουργούσαν κατά παράβαση των περιβαλλοντικών όρων σχετικά με την επεξεργασία αποβλήτων.

Μία άλλη απόφαση του ΣΤΕ που σχετίζεται με το ζήτημα της μόλυνσης του Ασωπού είναι η απόφαση **845/2010 της επιτροπής αναστολών** του δικαστηρίου, η οποία αφορά αίτηση αναστολής εκτελέσεως πράξεως Νομάρχη, με την οποία είχε αποφασισθεί η διακοπή της λειτουργίας ενός συγκεκριμένου τμήματος παραγωγής της αιτούσας επιχείρησης επειδή δεν διέθετε άδεια διαχείρισης επικινδύνων αποβλήτων.

Ο φορέας της συγκεκριμένης εκμετάλλευσης άσκησε αίτηση αναστολής επικαλούμενος ανεπανόρθωτη οικονομική βλάβη της επιχείρησης στην περίπτωση εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης. Η επιτροπή Αναστολών του ΣτΕ προκειμένου να καταλήξει στην απόφασή της, πραγματοποίησε στάθμιση των αντίστοιχων συμφερόντων, με την έννοια ότι συνεκτίμησε, αφενός την ανάγκη άμεσης επίλυσης του προβλήματος της υποβάθμισης του Ασωπού, με την ανεπανόρθωτη βλάβη της εν λόγω επιχείρησης από την άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης, ενώ έλαβε υπόψη την επικινδυνότητα

¹¹⁶ ΣτΕ 975- 976/2015 σκ. 9. «...διαθέτει δε προς τούτο ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς τις διαδικασίες, τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν και τη διάρκεια της έρευνας αυτής», ανακτήθηκε από : <https://lawlab.com.gr/ste-975-2015-perivallontiki-efthyni-prostasia-fysikou-perivallontos/>

¹¹⁷ «Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Βοιωτίας όφειλε να ερευνήσει ενδελεχώς τις συνθήκες λειτουργίας της παρεμβαίνουσας και ανάλογα με το πόρισμα να επιβάλει τις νόμιμες κυρώσεις προσωρινής ή οριστικής, μερικής ή ολικής διακοπής λειτουργίας της επίδικης δραστηριότητας και παρέλειψε κατά τούτο οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια».

των ουσιών που χρησιμοποιούνται κατά την παραγωγική διαδικασία, καθώς και το γεγονός ότι η εν λόγω επιχείρηση ενέχεται σε σοβαρότατες παραβάσεις μέτρων και έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τα διοικητικά αλλά και τα ποινικά Δικαστήρια κατά το παρελθόν και στην συνέχεια κατέληξε ότι « ...ότι η άμεση επίλυση του προβλήματος της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής του ποταμού Ασωπού και της λεκάνης απορροής του, το οποίο έχει προσλάβει ανησυχητικές διαστάσεις και καθίσταται απειλητικό για την υγεία και τη ζωή του πληθυσμού, αποτελεί επείγοντα λόγο δημοσίου συμφέροντος, η ικανοποίηση του οποίου οφείλει να επιτευχθεί χωρίς καθυστέρηση με τη συμβολή της αιτούσας.» και ενόψει αυτών, δέχθηκε εν μέρει την αναστολή εκτέλεσης, μέχρι ενός συγκεκριμένου χρονικού σημείου και υπό συγκεκριμένους όρους, μεταξύ των οποίων ήταν και η απαρέγκλιτη τήρηση των περιβαλλοντικών όρων.

Η απόφαση **ΜΠρΧαλκίδος 1158/2010** (Διαδικασία Ασφαλιστικών Μέτρων) αφορά την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων κατοίκων της περιοχής, λόγω κατανάλωσης μολυσμένου νερού με εξασθενές χρώμιο στην περιοχή του Ασωπού ποταμού. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το νερό που παρέχονταν για κατανάλωση από την Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης – Αποχέτευσης Μεσσαπίων στην ευρύτερη περιοχή δεν ήταν ασφαλές και ως εκ τούτου ήταν επικίνδυνο για τους 20.000 κατοίκους της περιοχής. Αξίζει να αναφερθεί, ότι σε προηγούμενες αναλύσεις που είχαν πραγματοποιηθεί είχε διαπιστωθεί η ύπαρξη εξασθενούς χρωμίου στο πόσιμο νερό, στοιχείο το οποίο αποτελεί ένωση που συναντάται στο περιβάλλον αποκλειστικά από δραστηριότητες του ανθρώπου και κυρίως από την απόρριψη βιομηχανικών αποβλήτων από βιομηχανίες μετάλλων, χρωμάτων, βυρσοδεψείας κ.λπ.

Μελέτες απέδειξαν ότι η πόση νερού με εξασθενές χρώμιο ενδέχεται να προκαλέσει καρκίνο του γαστρεντερικού συστήματος, ωστόσο δεν έχει εξακριβωθεί αν ισχύει το ίδιο και για όλα τα επίπεδα εξασθενούς χρωμίου που εντοπίζονται σε πόσιμο νερό. Η επιστημονική γνώμη είναι διχασμένη αναφορικά με το αν η πόση σε μικρές συγκεντρώσεις εξασθενούς χρωμίου μπορεί να επιφέρει βλάβη στον ανθρώπινο οργανισμό, αφού αποδεδειγμένη βλάβη προκαλεί κυρίως ή εισπνοή του. Επομένως, αμφισβητείται η ύπαρξη πλήρους επιστημονικής βεβαιότητας σχετικά με την επικινδυνότητα της κατάποσης μέσω του πόσιμου νερού του ασθενές χρωμίου.

Σύμφωνα με την Διακήρυξη του Ρίο 1992 και την αρχή της προφύλαξης, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής βεβαιότητας δεν μπορεί να αποτελέσει λόγο, όσον αφορά την αναβολή λήψεως μέτρων σχετικά με την πρόληψη της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν απειλές σοβαρής ή ανεπανόρθωτης ζημίας. Σε αυτό το πλαίσιο το ΔΕΚ έχει επισημάνει, ότι στην περίπτωση κατά την οποία υφίσταται αμφιβολία σχετικά με τη συνδρομή ή όχι κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία, τότε είναι εφικτή ή λήψη μέτρων προστασίας, ακόμα και αν δεν έχει αποδειχθεί πλήρως η ύπαρξη και η σοβαρότητα των κινδύνων αυτών.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, οι αιτούντες ζήτησαν την λήψη ασφαλιστικών μέτρων με την ειδικότερη μορφή της προσωρινής ρύθμισης με την αιτιολογία ότι υφίσταται προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας η οποία συνίσταται, πρώτον, στην διακινδύνευση των εννόμων αγαθών της ζωής και της υγείας τους και δεύτερον, στην προσβολή του κοινωνικού αγαθού του φυσικού περιβάλλοντος και τέλος στην προσβολή του δικαιώματος απόλαυσης των περιβαλλοντικών αγαθών και της ωφέλειας του ζωτικού χώρου, με την έννοια ότι διαταράσσεται περιβαλλοντικό στοιχείο, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό και αρνητικά την κοινή ωφέλεια που προέρχεται από την κατανάλωση καθαρού και μη ρυπασμένου πόσιμου ύδατος.

Το δικαστήριο στην απόφαση του κατέληξε ότι το νερό που παρέχονταν από την Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης – Αποχέτευσης, προερχόταν από γεωτρήσεις και ως εκ τούτου ήταν επικίνδυνο για την υγεία των κατοίκων της περιοχής. Τέλος, το δικαστήριο έκανε δεκτές τις αιτήσεις ως βάσιμες και διέταξε τη λήψη καταλλήλων μέτρων προσωρινής ρύθμισης της κατάστασης με σκοπό την προστασία της προσωπικότητας των αιτούντων.

Η Παυλάκη.Σ αναφέρει ότι με την η υπ' αριθ. **1158/2010** απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Χαλκίδος, το πόσιμο νερό περιλαμβάνεται πλέον στο άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο προστατεύει το φυσικό περιβάλλον,¹¹⁸ ενώ σύμφωνα με την Παντζελουδάκη, Α.¹¹⁹ η συγκεκριμένη απόφαση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον με την έννοια ότι το δικαστήριο, συνεκτιμώντας την αρχή της προφύλαξης, προέβη στην

¹¹⁸ Παυλάκη Σοφία Ε,(2017) « ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής»,ΑΘΗΝΑ.σελ76.

¹¹⁹ Παντζελουδάκη,Α.(2014),[Διπλωματική εργασία], « Τα κοιχώχρηστα πράγματα και η προστασία της κοινής χρήσης», ανακτήθηκε απο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/136310/files/GRI-2015-14248.pdf>

συγκεκριμένη περίπτωση στην εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, λόγω της επιστημονικής αβεβαιότητας αναφορικά με τις εξακριβωμένες επιπτώσεις που ενδέχεται να έχει η κατανάλωση εξασθενούς χρωμίου στον ανθρώπινο οργανισμό, αποφεύγοντας να επιβάλει περιορισμούς πέραν του αναγκαίου μέτρου.

Σύμφωνα με την Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, το Π.Δ.148/2009 για την ΠΕ έχει μέχρι στιγμής τύχει μειωμένης επεξεργασίας από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Μία από τις αποφάσεις στην οποία γίνεται αναφορά στο Π.Δ 148/2009 είναι η απόφαση της επταμελούς επιτροπής του **ΣΤΕ 551/2015**, σχετικά με την νόμιμη ΑΕΠΟ για τη λειτουργία μεταλλείων χρυσού στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής. Στην απόφαση αυτή, απορρίφθηκε αίτηση ακύρωσης κατά της ΚΥΑ σχετικά με την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων έργου εκμετάλλευσης μεταλλείων χρυσού στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής.¹²⁰

Η απόφαση κατέληξε ότι δεν απαγορεύεται η άσκηση εξορυκτικών δραστηριοτήτων εντός ή πλησίον των προστατευόμενων τόπων, από τη διάταξη του άρθρου 6 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους, εφόσον πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις. Πρώτον, ότι διασφαλίζεται η ακεραιότητα του τόπου και δεύτερον, η ακεραιότητα των Ειδικών Ζωνών Διατήρησης της περιοχής. Το δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η άντληση και χρήση νερού κατά την εξόρυξη δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ για τα ύδατα.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο της συγκεκριμένης απόφασης το δικαστήριο δεν προέβη σε ερμηνεία και εφαρμογή του προεδρικού διατάγματος για την ΠΕ, ωστόσο αναφέρεται στην σκέψη 6 στον όρο περί υποχρεωτικής ασφαλιστικής κάλυψης του Π.Δ. 148/2009, καθώς και στη σκέψη 24, αναφέρεται στην πρόβλεψη των αναγκαίων όρων προς διασφάλιση της λειτουργίας του μηχανισμού της ΠΕ, με τέτοιο τρόπο ώστε να δίδεται προτεραιότητα στη διαδικασία της πρόληψης των περιβαλλοντικών ζημιών.¹²¹

¹²⁰ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ, «LIFE NATURA Themis– LIFE14 GIE/GR/000026, Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή, ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ, ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΣ, ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΩΝ», ανακτήθηκε από: http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Technical%20Guide%20Judges_Prosecutors.pdf

¹²¹ «...Επειδή, περαιτέρω, από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 2, 4 παρ. 1 και 2 και 11 παρ. 4 του π.δ. 148/2009 (Α' 190), που αποδίδουν τις ρυθμίσεις της ενσωματωθείσας με το διάταγμα αυτό οδηγίας 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη (Ε.Ε. L143), συνάγεται ότι η ευθύνη για τη λήψη των απαραίτητων μέτρων πρόληψης ή/και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας βαρύνει τον φορέα εκμετάλλευσης της δραστηριότητας που την προκάλεσε, ανεξαρτήτως υπαιτιότητάς του, αλλά υπό την προϋπόθεση ότι υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της εν λόγω δραστηριότητας και της ζημίας...Σε συμφωνία προς τις

Όσον αφορά την εφαρμογή του Π.Δ 148/2009, με το οποίο ενσωματώθηκε η Οδηγία για την ΠΕ στην ελληνική έννομη τάξη, χαρακτηριστική είναι η απόφαση του ΣΤΕ 975/2015 σχετικά με τη ρύπανση, τόσο των υδάτων, όσο και του εδάφους της περιοχής του Δήμου Μεσσαπίας από εξασθενές χρώμιο και νικέλιο.

Ειδικότερα, οι Δήμοι των συγκεκριμένων περιοχών υπέβαλαν, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 13 του Π.Δ, αίτηση για λήψη μέτρων αποκατάστασης. Η διοίκηση παρέμεινε αδρανής και οι ανωτέρω Δήμοι προέβαλαν ενώπιον του ΣΤΕ την παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας της αρμόδιας αρχής.

Το δικαστήριο κατέληξε, όπως φαίνεται και στην σκέψη 8 της απόφασης, όσον αφορά την εφαρμογή των ρυθμίσεων της διάταξης του άρθρου 13 του Π.Δ σχετικά με την αίτηση για ανάληψη δράσης, ότι αρκεί η υποβολή τεκμηριωμένου αιτήματος, ως προς την ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας για την κίνηση της διαδικασίας, ενώ στην περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας από περισσότερες οικονομικές δραστηριότητες, δεν απαιτείται ο επιμερισμός της ζημίας στους εμπλεκόμενους φορείς εκ μέρους του αιτούντος.¹²² Το δικαστήριο αναφέρθηκε στην υποχρέωση της αρμόδιας αρχής να ενημερώσει τον αιτούντα, εντός εύλογου χρόνου για την αποδοχή ή όχι της αίτησης του άρθρου 13, σχετικά με την ανάληψη δράσης στο πλαίσιο του προεδρικού διατάγματος. Η παράλειψη της διαδικασία αυτής συνιστά παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας και προσβάλλεται παραδεκτώ με αίτηση ακυρώσεως.

Στην συνέχεια της απόφασης του το δικαστήριο ανέφερε ότι δεν αποτελεί ένδειξη ύπαρξης «ρύπανσης διάχυτου χαρακτήρα», η δυσκολία αναφορικά με τον εντοπισμό των υπευθύνων της ρύπανσης, δεδομένου ότι η διάχυτη ρύπανση δεν εμπίπτει στο ρυθμιστικό πεδίο του προεδρικού διατάγματος για την ΠΕ καθώς και ότι, προκειμένου τα μέτρα

ανωτέρω διατάξεις, με την προσβαλλόμενη απόφαση τίθενται οι αναγκαίοι όροι προς διασφάλιση της λειτουργίας του μηχανισμού της περιβαλλοντικής ευθύνης, κατά τρόπο ώστε να δίδεται έμφαση στην πρόληψη των περιβαλλοντικών ζημιών...».

¹²² Σκέψη 8 «... Από όσα εκτέθηκαν συνάγεται ότι η Ε.Υ.Ε.Π. σε περίπτωση που μετά από υποβολή αίτησης κατά το άρθρο 13 του π.δ. 148/2009, τεκμηριωμένης ως προς την ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας, διαπιστώσει συγκεκριμένη περιβαλλοντική ζημία, η οποία οφείλεται σε ελεγχόμενη από απόψεως χώρου και χρόνου ρύπανση προκαλούμενη από τη δράση ενός ή περισσότερων φορέων εκμετάλλευσης, η οποία καθιστά δυσχερή και ενδεχομένως αδύνατο τον εντοπισμό του υπεύθυνου ή των υπευθύνων φορέων και μάλιστα κατά συγκεκριμένο ποσοστό ευθύνης, οφείλει να κάνει δεκτό το αίτημα για ανάληψη δράσης, χωρίς να απαιτείται ο καταλογισμός της περιβαλλοντικής ευθύνης συγκεκριμένου φορέα εκμετάλλευσης, και να διαβιβάσει την απόφασή της άμεσα στην αρμόδια αρχή, η οποία θα προβεί περαιτέρω σε ενέργειες για την αποκατάσταση της ζημίας ανακτώντας ή όχι τις σχετικές δαπάνες, κατά τα προαναφερθέντα. ...».

πρόληψης και αποκατάστασης να πληρούν τις προϋποθέσεις του προεδρικού διατάγματος, θα πρέπει να έχουν το χαρακτήρα «οργανωμένης δράσης».¹²³

Τέλος, το δικαστήριο στην απόφαση του ανέφερε επιπλέον ότι δεν απαλλάσσει τους φορείς των οικονομικών δραστηριοτήτων, που βρίσκονται στην περιοχή της ρύπανσης, το γεγονός ότι λειτουργούν με νόμιμη άδεια, από την υποχρέωση τους σχετικά με την τήρηση και εφαρμογή των μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ζημιών, καταλήγοντας ότι η κρινόμενη αίτηση πρέπει να γίνει δεκτή και να ακυρωθεί η άρνηση της Διοικήσεως να απαντήσει αιτιολογημένα, όπως ορίζεται από την διάταξη του άρθρου 13 του Π.Δ 148/2009 στον αιτούντα Δήμο, καθώς και να αναλάβει τα πρόσφορα μέτρα πρόληψης και αποκατάστασης που ορίζει η Οδηγία για την ΠΕ.

¹²³ Σκέψη 11 «...όφειλε να δεχθεί το αίτημα για ανάληψη δράσης πρόληψης και αποκατάστασης εκ μέρους της Διοίκησης χωρίς να απαιτείται η δράση αυτή να συνδέεται με καταλογοισμό των υπεύθυνων φορέων εκμετάλλευσης και υπό την εκδοχή ακόμη ότι ο εντοπισμός τους είναι αδύνατος ή προβλέπεται να καταστεί δυνατός σε μεταγενέστερο χρόνο, δεδομένου ότι η δυσχέρεια εντοπισμού των υπευθύνων ρυπάνσεως δεν συνιστά αναγκάως ρύπανση διάχυτου χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 2 του π.δ/τος 148/2009...»

Συμπεράσματα

Το αίτημα αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί σήμερα μία από τις σημαντικότερες διεκδικήσεις, αφού συνδέεται άρρηκτα με την επιβίωση του ανθρώπου. Η κατεύθυνση αυτή αποτυπώνεται και σε επίπεδο δικαίου, δεδομένου ότι το δίκαιο μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο ώστε να εξασφαλιστεί η επιβίωση του ανθρώπου μέσω της προστασίας τους περιβάλλοντος. Η περιβαλλοντική ευθύνη αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα τέτοιο νομικό «εργαλείο» σχετικά με την εξασφάλιση της πραγματοποίησης αυτού του στόχου, με την έννοια ότι αποτελεί ένα σύστημα διατάξεων που αποβλέπει, όχι μόνο στην ρύθμιση της υποχρέωσης, όσον αφορά την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας αλλά και στη διαδικασία πρόληψης της.

Η έννοια της ΠΕ έχει λάβει διάφορες μορφές μέσω της μακρόχρονης πορείας της, η οποία εκτείνεται τόσο σε ενωσιακό και διεθνές, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, στο πλαίσιο του Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου, στη καθιέρωση του θεσμού της ΠΕ συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό η αναγνώριση της αντικειμενικής ευθύνης για περιβαλλοντική ζημία, μέσω των μετασχηματισμών που διαχρονικά υπέστη, μέχρι να λάβει την τελική της μορφή, η οποία συνίσταται σε ένα ολοκληρωμένο πλέον καθεστώς διοικητικής ΠΕ υπό την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Σε επίπεδο Διεθνούς δικαίου, πολύ σημαντική ήταν η καθιέρωση της αντικειμενικής ευθύνης, ως γενικής αρχής του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος. Αξίζει να αναφερθεί, ότι στο πλαίσιο των δύο διακηρύξεων, τόσο της Στοκχόλμης, όσο και της διακήρυξης του Ρίο, τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη καθεστώτων ΠΕ, ενώ με αφορμή τα παραπάνω θεμελιώδη κείμενα αναπτύχθηκε, αρχικά η έννοια της ευθύνης και κατ' επέκταση η έννοια της πρόληψης, ως αναγκαία συνέπεια της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η έννοια της ευθύνης, όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος, να μην έχει πλέον μόνο κατασταλτική λειτουργία, αλλά και προληπτική.

Σε επίπεδο ευρωπαϊκού δικαίου, η ΕΕ με την υιοθέτηση της Πράσινης και της Λευκής βίβλου συνέδεσε την προστασία του περιβάλλοντος και την ΠΕ με την εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» καθώς και με την έννοια της αντικειμενικής ευθύνης εκείνου που ασκεί συγκεκριμένες δραστηριότητες, οι οποίες είναι πολύ πιθανόν, λόγω της φύσης τους, να προκαλέσουν ζημία στο περιβάλλον.

Η οδηγία 2004/35/EK αποτέλεσε το πρώτο ενωσιακό νομοθέτημα στο οποίο εφαρμόστηκε η αρχή « ο ρυπαίνων πληρώνει » σε υποθέσεις περιβαλλοντικής ζημίας. Σε αυτό το πλαίσιο η αρχή αφορά, τόσο τον καταλογισμό του κόστους της περιβαλλοντικής ζημίας, όσο και τον επιμερισμό του μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών. Κατά αυτή την έννοια ο θεσμός της ΠΕ, δεν αφορά μόνο την πρόληψη και την καταστολή της περιβαλλοντικής ζημίας, αλλά περιέχει και τις αντίστοιχες ρυθμίσεις της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» και ως εκ τούτου αποτελεί πλέον έναν θεμελιώδη μηχανισμό αποτίμησης της οικολογικής βλάβης.

Χαρακτηριστικό της εν λόγω οδηγίας αποτελεί η πρόβλεψη για την επιβολή ευθύνης στο φορέα εκμετάλλευσης, αναφορικά με την πρόληψη αλλά και την αποκατάσταση επικείμενης ή πραγματικής περιβαλλοντικής απειλής. Στο πλαίσιο αυτό η Οδηγία θεσπίζει δύο είδη ευθύνης, την γνήσια αντικειμενική ευθύνη και την υποκειμενική. Η αντικειμενική ευθύνη αφορά την άσκηση δραστηριοτήτων οι οποίες λόγω της φύσης τους συνεπάγονται αυξημένους κινδύνους για το περιβάλλον και για το λόγο αυτό η ευθύνη του φορέα τους προκύπτει ανεξάρτητα από την υπαιτιότητας του. Από τις ρυθμίσεις της Οδηγίας καλύπτονται τριών ειδών είδη ζημίας, που αφορούν την ζημία ή απειλή τέτοιας ζημίας στο έδαφος, τα ύδατα ή σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους, καθώς δύναται να συμπεριληφθεί σε αυτά και η έμμεση ζημία από αερομεταφερόμενα στοιχεία με την προϋπόθεση ότι μπορούν να βλάψουν τα παραπάνω στοιχεία.

Ωστόσο, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο ορισμός της ύπαρξης της περιβαλλοντικής ζημίας, σε αυτά τα τρία στοιχεία, τα οποία περιλαμβάνονται στο προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας διακρίνεται από ασάφεια. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την προστασία των φυσικών οικοτόπων και ειδών, η έννοια της «ευνοϊκής κατάστασης διατήρησης» δεν είναι συγκεκριμένη, ενώ παράλληλα προβλέπεται και εξαίρεση από την Οδηγία, προκειμένου για τις δυσμενείς συνέπειες σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους, οι οποίες έχουν προβλεφθεί από απόφαση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων. Αντίστοιχα, η ζημία του εδάφους, υφίσταται μόνο στην περίπτωση που ενδέχεται να δημιουργήσει σοβαρό κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία.

Τέλος, η Οδηγία δίνει τη δυνατότητα σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που επηρεάζεται από την ενδεχόμενη ζημία να υποβάλλει στην αρμόδια υπηρεσία,

πληροφορίες για αυτή ή ακόμα και σχετικό αίτημα για ανάληψη δράσης, ενώ αναφέρει ότι τα κράτη μέλη μπορούν τα ίδια να ορίσουν τις αρμόδιες αρχές που είναι υπεύθυνες για την εκπλήρωση αυτών των καθηκόντων.

Η Οδηγία για την ΠΕ εισήλθε στην ελληνική έννομη τάξη στις 29 Σεπτεμβρίου του 2009 μέσω του προεδρικού διατάγματος 148/2009 με τίτλο «*Περιβαλλοντική ευθύνη για την πρόληψη και την αποκατάσταση των ζημιών στο περιβάλλον*». Πριν την καθιέρωση της, οι ζημιές στο περιβάλλον ρυθμιζόνταν κυρίως από το ιδιωτικό δίκαιο, χαρακτηριστικό του οποίου είναι ότι, αν και αναπτύσσει μεγαλύτερη δραστικότητα σε σχέση με το δημόσιο δίκαιο, στο προστατευτικό του πεδίο περιλαμβάνονται μόνο τα στοιχεία εκείνα του περιβάλλοντος τα οποία αποτελούν αντικείμενο ιδιοκτησίας.

Αντίθετα, η Οδηγία 2004/35/EK ρυθμίζει ζημιές στα ίδια τα περιβαλλοντικά αγαθά (*per se*) και όχι περιουσιακές ή προσωπικές ζημιές, οι οποίες καλύπτονται από τις εθνικές νομοθεσίες μέσω των ρυθμίσεων του αστικού δικαίου, δίνοντας έμφαση στην *in natura* αποκατάσταση, την οποία διακρίνει σε πρωτογενή, συμπληρωματική και αντισταθμιστική. Από το ίδιο πλαίσιο εκκινεί και το ΠΔ, με την έννοια ότι απέχει από οποιαδήποτε ρύθμιση σχετικά με την παραδοσιακή ζημία, χωρίς όμως, όπως αναφέρει ρητά, να θίγει δικαιώματα αποζημίωσης που πηγάζουν από άλλες διατάξεις της υφιστάμενης νομοθεσίας.

Χαρακτηριστικό του προεδρικού διατάγματος 148/2009 για την ΠΕ είναι ότι ο Έλληνας νομοθέτης έκανε χρήση της αντίστοιχης διάταξης της Οδηγίας, σχετικά με τη δυνατότητα υιοθέτησης από τα κράτη μέλη αυστηρότερων διατάξεων αναφορικά με την δράση πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας και προέβη στη θέσπιση ακόμη πιο προοδευτικών ρυθμίσεων από εκείνων της Οδηγίας.

Ειδικότερα, στο Π.Δ148/2009 περιλαμβάνονται αρκετές καινοτομίες και διαφορές με την αντίστοιχη Οδηγία, όπως η ένταξη στο ρυθμιστικό πλαίσιο του παρόντος νομοθετήματος των εθνικά προστατευόμενων φυσικών οικοτόπων και ειδών, η θέσπιση αντικειμενικής ευθύνης, ακόμα και για τις δραστηριότητες εκείνες που δεν αναφέρονται στο ΠΔ (παράρτημα III), προκειμένου για περιβαλλοντική ζημία σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους, σε αντίθεση με την Οδηγία, η οποία καθιερώνει για αυτές τις περιπτώσεις υποκειμενική ευθύνη.

Ακόμα, το ΠΔ βαίνει στην υιοθέτηση διευρυμένου έννομου συμφέροντος των φυσικών ή νομικών προσώπων, τόσο για την υποβολή πληροφοριών, όσο και για την αίτηση ανάληψης δράσης της διάταξης του άρθρου 13, αναγνωρίζοντας έτσι το έννομο συμφέρον και των περιβαλλοντικών ΜΚΟ, προκειμένου για την αναφορά περιστατικών που δικαιολογούν την ενεργοποίηση του μηχανισμού ανάληψης περιβαλλοντικής δράσης. Αξίζει να αναφερθεί, ότι στην διάταξη 12 της Οδηγίας αναφέρεται ότι ο καθορισμός των εννοιών «επαρκές συμφέρον» και «προσβολή δικαιώματος» ανήκει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών.

Τέλος, η υποχρεωτική ανάληψη από τη Διοίκηση, των δαπανών πρόληψης και αποκατάστασης, σε περιπτώσεις αδυναμίας προσδιορισμού του υπεύθυνου φορέα εκμετάλλευσής αποτελεί μία ακόμα καινοτομία του προεδρικού διατάγματος όπως και η πρόβλεψη υποχρεωτικής χρηματοοικονομικής ασφάλισης από 1^η Μαΐου 2010 για τις επαγγελματικές δραστηριότητες του Παραρτήματος ΙΙΙ.

Σε ένα σύστημα ΠΕ, η αποκατάσταση της περιβαλλοντικής βλάβης πραγματοποιείται σταδιακά, με την διαπίστωση της ζημίας στο περιβάλλον, η οποία πρέπει να είναι συγκεκριμένη, και τον εντοπισμό του υπευθύνου της ρύπανσης. Αυτές είναι και οι δύο βασικές προϋποθέσεις προκειμένου να ενεργοποιηθεί το καθεστώς της ΠΕ της Οδηγίας. Στη συνέχεια, ακολουθεί η αξιολόγηση της περιβαλλοντικής βλάβης, η αποτίμηση και ο καταλογισμός της περιβαλλοντικής ζημίας στους υπευθύνους φορείς, οι οποίοι βάση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» είναι και οι νομικά υπεύθυνοι, προκειμένου για την υλοποίηση των μέτρων αποκατάστασης.

Ωστόσο, η απλότητα της ονομασίας της αρχής και το αυταπόδεικτο των όρων «ρυπαίνων» και «πληρώνει», δεν ισχύουν στην πράξη και ιδιαίτερα στην περίπτωση της οριοθέτησης τους στο πλαίσιο ενός καθεστώτος ΠΕ. Έχει διατυπωθεί η άποψη, σύμφωνα με την οποία, η επιλογή της υλοποίησης της Οδηγίας για την ΠΕ, με βάση την συγκεκριμένη αρχή, οφείλετε για τη δυσκολία αντιμετώπισης αρκετών ζητημάτων αναφορικά με τον προσδιορισμό, τόσο του ρυπαίνοντα, όσο και του κόστους που αυτός πρέπει να αναλάβει.

Πολλά από τα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή της Οδηγίας υπό το πρίσμα της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», αφορούν κυρίως την απόδειξη της ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της συγκεκριμένης δραστηριότητας ενός φορέα

εκμετάλλευσης και της επελθούσης περιβαλλοντικής ζημίας ή της άμεσης απειλής πρόκλησης τέτοιας ζημίας, η οποία αποτελεί και απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή του συστήματος της Οδηγίας για την ΠΕ. Τα παραπάνω ισχύουν και για την αξιολόγηση και τον καταμερισμό της ζημίας στο περιβάλλον, στάδιο αναγκαίο προκειμένου για την υλοποίηση των μέτρων αποκατάστασης και για την εφαρμογή της αρχής.

Τα ζητήματα αυτά αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει το ΔΕΕ σε αρκετές υποθέσεις, οι οποίες αναφέρονται αναλυτικά στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας με τίτλο «*Νομολογία*». Σε αρκετές περιπτώσεις το δικαστήριο, προκειμένου να αντιμετωπίσει τα παραπάνω ζητήματα, αναγνώρισε μία πιο διευρυμένη έννοια της απόδειξης της ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ μίας περιβαλλοντικής ζημίας και της δραστηριότητας ενός συγκεκριμένου φορέα εκμετάλλευσης. Το δικαστήριο συγκεκριμένα (C-378/08), κατέληξε ότι ο εν λόγω σύνδεσμος μπορεί να προκύπτει ακόμα και από ευλογοφανείς ενδείξεις, όπως η εγγύτητα της εγκατάστασης του φορέα με την διαπιστωθείσα ρύπανση και η χρήση συγκεκριμένων συστατικών που ενδέχεται να χρησιμοποιεί ο φορέας σε μόνιμη βάση στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του. Στην ίδια υπόθεση, το δικαστήριο αναγνώρισε την δυνατότητα επιβολής λήψης μέτρων αποκατάστασης στους φορείς εκμετάλλευσης, ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία δεν αποδεικνύεται πλήρως η συμβολή τους στην πρόκληση της ρύπανσης, περιορίζοντας τα μέτρα αυτά σε εκείνα που αποσκοπούν στην μη χειροτέρευση της κατάστασης και όχι στα «γενικά» μέτρα αποκατάστασης.

Σε άλλη υπόθεση (C-534/2013), το δικαστήριο αναγνώρισε την δυνατότητα επιβολής σε νέους ιδιοκτήτες γης, οι οποίοι αποδεδειγμένα δεν ευθύνονταν για την ρύπανση που είχε προκληθεί πριν από αυτούς, της καταβολής του κόστους αποκατάστασης, διευκρινίζοντας ότι το κόστος αυτό αφορά την αποζημίωση της αρμόδιας αρχής για τα έξοδα που κατέβαλε για την αποκατάσταση του εδάφους και το οποίο περιορίστηκε από το δικαστήριο, στην αγοραία αξία της αποκατασταθείσας γης.

Ανάλογα ζητήματα προκύπτουν επίσης και στην περίπτωση της εφαρμογής της αρχής σε περιπτώσεις ρύπανσης από διάχυτες πηγές. Περιπτώσεις στις οποίες οι υπεύθυνοι για την ρύπανση είναι περισσότεροι από έναν και είναι δύσκολος ο καταμερισμός της προκληθείσας ζημίας. Σε μία τέτοια περίπτωση (C-378/08), το δικαστήριο δέχθηκε την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της αρχής

«ο ρυπαίνων πληρώνει », διευκρινίζοντας ότι η υποχρέωση αποκατάστασης που βαρύνει τους φορείς εκμετάλλευσης πρέπει να είναι ανάλογη με την συμμετοχή τους στην πρόκληση ρύπανσης ή στον κίνδυνο ρύπανσης.

Όσον αφορά την γενικότερη κριτική που έχει ασκηθεί σχετικά με την εφαρμογή της Οδηγίας για την ΠΕ, πέρα από την σύνδεσης της με τα πρακτικά προβλήματα που παρατηρούνται στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής ο «*ρυπαίνων πληρώνει*», αυτή αφορά κυρίως ζητήματα που συνδέονται με την δυσκολία ενεργοποίησης των ρυθμίσεων της οδηγίας. Ο οριζόντιος χαρακτήρας της οδηγίας, με την έννοια της διασύνδεσης της με άλλα ενωσιακά νομοθετήματα καθώς και το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις της συγκεκριμένης Οδηγίας δεν έχουν αναδρομική ισχύ, δεν διευκολύνουν την εφαρμογή της.

Επιπλέον, αρκετά ζητήματα που προκύπτουν αναφορικά με την δυσκολία εφαρμογής της συγκεκριμένης Οδηγίας πηγάζουν, τόσο από την καθυστερημένη μεταφορά της στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, όσο και από την περιορισμένη και ανισομερή εφαρμογή της σε αυτά. Είναι γεγονός ότι η ύπαρξη μεγάλων διαβαθμίσεων στα διάφορα καθεστώτα ΠΕ που υιοθετούνται από τα κράτη μέλη, έχει ως συνέπεια, η αποτελεσματικότητα της Οδηγίας να ποικίλλει σημαντικά. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο χαρακτήρα πλαίσιο της ΟΠΕ, που προβλέπει πολλές εξαιρέσεις, εναλλακτικές επιλογές και ευελιξία αλλά και στο χαμηλό επίπεδο γνώσης της Οδηγίας από κύριους ενδιαφερόμενους και επαγγελματίες, όπως είναι οι αρμόδιες αρχές, οι οικονομικοί φορείς και οι ασφαλιστές.

Σύμφωνα με την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά τη διάταξη του άρθρου 18 της Οδηγίας, συνέπεια αυτών αποτελεί η περιορισμένη εφαρμογή της Οδηγίας, τόσο σε επίπεδο αποφάσεων, όσο και σε επίπεδο αιτημάτων για ανάληψη δράσης. Ανάλογη είναι και η τύχη της εφαρμογής του προεδρικού διατάγματος στην ελληνική έννομη τάξη, αφού είναι πολύ λίγες οι αποφάσεις σε επίπεδο εθνικών δικαστηρίων που έχουν λάβει υπόψιν τους το εν λόγω νομοθέτημα, ενώ ακόμα λιγότερες είναι οι περιπτώσεις αναφοράς προς τις αρμόδιες αρχές σχετικά με την υλοποίηση του αιτήματος ανάληψής δράσης.

Τα ζητήματα αυτά ενδεχομένως να συνδέονται και με τις γενικότερες αδυναμίες του κλάδου του δικαίου του περιβάλλοντος. Σε ένα πρώτο επίπεδο θα πρέπει να αναφερθεί η έλλειψη της έννοιας της «*αντικειμενικής ρύπανσης*» στο πλαίσιο των έννομων τάξεων των κρατών μελών, αφού η ρύπανση ορίζεται με βάση τα θεσμοθετημένα κριτήρια που

ισχύουν σε κάθε χώρα με αποτέλεσμα, το ίδιο γεγονός να αποτελεί ρύπανση σε κάποια χώρα και όχι σε άλλη.

Το καθεστώς αυτό αναδεικνύει την προβληματική σχέση του δικαίου του περιβάλλοντος με την επιστήμη. Ο χαρακτήρας των σύγχρονων περιβαλλοντικών κινδύνων υπερβαίνει τη δυνατότητα της επιστήμης να τους αξιολογήσει με βεβαιότητα. Το δίκαιο του περιβάλλοντος αποτελεί τον βασικό τομέα του οποίου η κανονιστική δράση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εξελίξεις στο χώρο της επιστήμης. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την «υποκειμενικότητα» των κριτηρίων της εφαρμοσμένης επιστήμης προβάλλει την θέση, ότι η επιστήμη δεν αποτελεί πλέον μέρος της λύσης, αλλά μέρος του προβλήματος.

Η αρχή της προφύλαξης, η οποία απαιτεί τη λήψη προστατευτικών ή και προληπτικών μέτρων, ακόμα και όταν υπάρχει αβεβαιότητα σχετικά με την επέλευση του κινδύνου της περιβαλλοντικής ζημίας, θα μπορούσε να συμβάλει στην οικοδόμηση μιας νέας σχέσης ανάμεσα στο δίκαιο του περιβάλλοντος και την επιστήμη και στην αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Γεωργιάδης. Απ,(2012), « ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα.

Γεωργιάδης. Απ,(2014), «ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΕΝΟΧΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ», Αθήνα, Σάκκουλα.

Ζουπούδη.Λ,(2008),[Διπλωματική Εργασία], «*Η αστική ευθύνη κατά το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος*», ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.

Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/110058/files/gri-2009-2016.pdf>

Καράκωστας Ιωάννης,(2006), « *Περιβάλλον και Δίκαιο*», Αθήνα, Σάκκουλα.

Καράκωστας Ιωάννης, (1986), « *Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο*», Αθήνα, Σάκκουλα.

Καράκωστας Ιωάννης,(2011), «Περιβάλλον & Δίκαιο - Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών», Αθήνα, γ' Νομική Βιβλιοθήκη.

Παναγιωτάκη.Α,(2017),[Διπλωματική Εργασία], «*Θεραπείες στο πρόβλημα των εξωτερικότητας. ΡΙΓΟΥ εναντίον COASE*», ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ.

Παντζελιουδάκη.Α,(2014),[Διπλωματική εργασία],« *Τα κοινόχρηστα πράγματα και η προστασία της κοινής χρήσης*».

Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/136310/files/GRI-2015-14248.pdf>

Παυλάκη Σοφία Ε,(2017) « *ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ, Ιστορική εξέλιξη - Νομοθετικό πλαίσιο - Μελέτες εφαρμογής*», Αθήνα

Πινακίδου.Α,(2014), [Διπλωματική Εργασία], «*Η ασφάλιση των περιβαλλοντικών Ζημιών*». Ανακτήθηκε από : <http://ikee.lib.auth.gr/record/136298/files/GRI-2015-14236.pdf>

Πουϊκλή Κλεονίκη,(2016) [Διδακτορική Διατριβή] «*Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη*». Ανακτήθηκε από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/287802/files/GRI-2017-18608.pdf>

Τριάντος.Ν,(2013), «*ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Επιτομή*», Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη

Τσιφοπούλου Ειρήνη,(2009), [Διπλωματική εργασία], «*Η Συνεισφορά του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην ανάπτυξη του Διεθνούς Περιβαλλοντικού Δικαίου και στην προστασία του Περιβάλλοντος*», ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.

Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/114410/files/tsifopoulou.pdf>

Ξενόγλωσση

Philippe Sands,(2003), «*Principles of International Environmental Law*», Cambridge University Press,

A. C. Pigou,(1920), «*The Economics of Welfare* » MacMillan & CO, Limited, St. Martin's Street, London

F. Ackerman, L. Heinzerling, Priceless, (2004), « *On Knowing the Price of Everything and the Value of Nothing,*», New York, London, New Press

Αρθρογραφία

Ακριβοπούλου.Χ, (2010), «*Βασικές έννοιες Δίκαιο του Περιβάλλοντος*».Ανακτήθηκε από: [AKRIVOROULOUCHRISTINA'S BLOG](#)

Καραγεώργου Βίκυ Ι, (2009), Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου, «*Η αρχή «ο ρυπαίων πληρώνει» και η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη ως βασικό εργαλείο για την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημιάς*». Ανακτήθηκε από: http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Karageorgou_O%20ripainon%20Plironei.pdf

Καραγεώργου Βίκυ Ι, (2004), «*Η αειφόρος ανάπτυξη ως βάση της σύγχρονης περιβαλλοντικής πολιτικής - Βασικοί άξονες και εργαλεία με βάση τα νέα δεδομένα*», σε: περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο» (ΠκΔ) τ. 3/2004

Καράκωστας Ιωάννης, Καραμπατζός Αντώνιος,(2008), «*Ο ρυπαίων πληρώνει: μία σημαντική προσπάθεια ενίσχυσης της νομικής προστασίας του περιβάλλοντος*», σε: περιοδικό: «Περιβάλλον και Δίκαιο» (ΠκΔ) τ. 3/2008, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Λύτρας.Σ. Θεόδωρος,(2003), «*ΡΥΠΑΙΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ**», σε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσε στις 10.5.2003 η Ένωση Αστικολόγων στο Αγρίνιο σε συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο της πόλεως.Ανακτήθηκε από: <https://www.enas.gr/lytras.pdf>

Μερτικοπούλου Βικτώρια,(2006), « *Η Οδηγία 2004/34/ΕΚ σχετικά με την Περιβαλλοντική Ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση Περιβαλλοντικής Ζημιάς*». Ανακτήθηκε από: <https://nomosphysis.org.gr/10605/i-odigia-200435ek-sxetika-me-tin-periballontiki-euthuni-oston-afora-tin-prolipsi-kai-tin-apokatastasi-periballontikis-zimias-septembrios-2006/>

Νόμος και Φύση, «*ΣΤΕ 3978/2010, Παράνομη άρνηση επιβολής διακοπής δραστηριοτήτων που ρυπαίνουν τον Ασωπό*». Ανακτήθηκε από: <https://nomosphysis.org.gr/14265/ste-39782010-paranomi-arnisi-epivolis-diakopis-drastiriotiton-poy-gypainoyn-ton-asopo/>

Μπάλιας Γιώργος,(2012), «*Η ενεργοποίηση του μηχανισμού της Περιβαλλοντικής Ευθύνης*», Ιδρυμα Μποδοσάκη. Ανακτήθηκε από :<https://www.blod.gr/lectures/i-energopoiisi-tou-mihanismou-tis-periballontikis-eythynis/>

Μπάλιας Γιώργος,(2004), «*Η αρχή της προφύλαξης - Μία νέα σχέση μεταξύ δικαίου και επιστήμης και η επίδρασή της στον έλεγχο νομιμότητας*», ΠερΔικ 1/2004 (ΕΤΟΣ 8ο). Ανακτήθηκε από: https://giorgosbalias.gr/sites/default/files/perdik_1-2004.pdf

Παυλάκη Σοφία,(2023), «*Αστική ευθύνη από τη λειτουργία ανεμογεννητριών*», Dasarxeio.com. Ανακτήθηκε από : <https://dasarxeio.com/2023/01/29/121917/>

Πλακοκέφαλος Ηλίας,(2006), «*Όψεις της ευθύνης στο Διεθνές Δίκαιο Περιβάλλοντος*», Νόμος και Φύση. Ανακτήθηκε από : <https://nomosphysis.org.gr/10602/opseis-tis- euthunis-sto-diethnes-dikaio-periballontos-septembrios-2006/>

Καράκωστας Ιωάννης,(2009), «*Ιδιωτικό Δίκαιο προστασίας του Περιβάλλοντος*», σε: περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο» (ΠκΔ) τ. 3/2009.

Πουϊκλή Κλεονίκη,(XX),«*Επισκόπηση της Οδηγίας για την Περιβαλλοντική Ευθύνη*»,ERA. Ανακτήθηκε από: <https://www.era-comm.eu/Introduction EU Environmental Law/EL/stand alone/videos/overview.html>

https://www.eracomm.eu/Introduction EU Environmental Law/EL/stand alone/videos/5_Pouikli/index.html

Σμπώκος Γιώργος,(2008), «*Η Οδηγία 35/2004/ΕΚ για την περιβαλλοντική ασφάλιση - Πεδίο και προοπτικές εφαρμογής*», σε: περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο» (ΠκΔ) τ. 1/2008.εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Τσοκανάς Νικόλαος, (2007), «*Η Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η μοίρα της Συνθήκης του Λουγκάνο του 1993 του Συμβουλίου της Ευρώπης*», σε: περιοδικό: «Περιβάλλον και Δίκαιο» (ΠκΔ) τ. 2/2007, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Πηγές

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm, 5-16 June 1972)

Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992)

Lugano,21.VI.1993

REPORTS OF INTERNATIONAL ARBITRAL AWARDS RECUEIL DES SENTENCES ARBITRALES, «Trail smelter case (United States, Canada)», 16 April 1938 and 11 March 1941, VOLUME III pp. 1905. Ανακτήθηκε από: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

Trail smelter case United States vs Canada, 1938,1941- REPORTS OF INTERNATIONAL ARBITRAL AWARDS RECUEIL DES SENTENCES ARBITRALES Trail smelter case (United States, Canada) 16 April 1938 and 11 March 1941 VOLUME III pp. 1905-1982. Ανακτήθηκε από: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

International Federation for Human Rights FIDH,(2011)

ΟΟΣΑ, (2020), Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies

ΟΟΣΑ, (1989),Recommendation of the Council concerning the Application of the Polluter-Pays Principle to Accidental Pollution

UNCED,(1992), Rio Declaration on Environment and Development

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ, «LIFE NATURA Themis» – LIFE14 GIE/GR/000026, Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή, ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ, ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΙΣ, ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΩΝ». Ανακτήθηκε από: http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/Technical%20Guide%20Judges_Prosecutors.pdf

Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο,(2021),ειδική έκθεση με θέμα : «η Αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»: Ασυνεπής η εφαρμογή της στις πολιτικές και τις δράσεις της ΕΕ για το περιβάλλον». Ανακτήθηκε από: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_12/SR_polluter_pays_principle_EL.pdf

Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής,(2014), «Εθνική Στρατηγική & Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα». Ανακτήθηκε από: https://ypen.gov.gr/wp-content/uploads/legacy/Files/Perivallon/Diaxeirisi%20Fysikoy%20Perivallontos/Biopoikilotita/20200323_ethniki_strathgiki_biodiversity.pdf

Νόμοι

ν1650/86, «Για την προστασία του περιβάλλοντος»,(ΦΕΚ 160/Α/16-10-86)

ν. 2947/2001, «Θέματα Ολυμπιακής Φιλοξενίας, Έργων Ολυμπιακής Υποδομής και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 228)

ν 4685/2020, «Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις»

Π.Δ. 148/2009, (ΦΕΚ 190/Α 29/9/2009)

ΟΔΗΓΙΑ 92/43/ΕΟΚ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας

ΟΔΗΓΙΑ 2000/60/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 23ης Οκτωβρίου 2000 για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων

ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (79/409/ΕΟΚ)

ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (79/409/ΕΟΚ)

ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας

ΟΔΗΓΙΑ 2010/75/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 24ης Νοεμβρίου 2010 περί βιομηχανικών εκπομπών

C-293/97

C-379/08 και C-380/08· και C-378/08

C-534/2013

C - 129/16

ΜΠρΧαλκίδος 1158/2010

ΣτΕ 551/2015

ΣτΕ 975/2015,

ΣΤΕ 3978/2010